

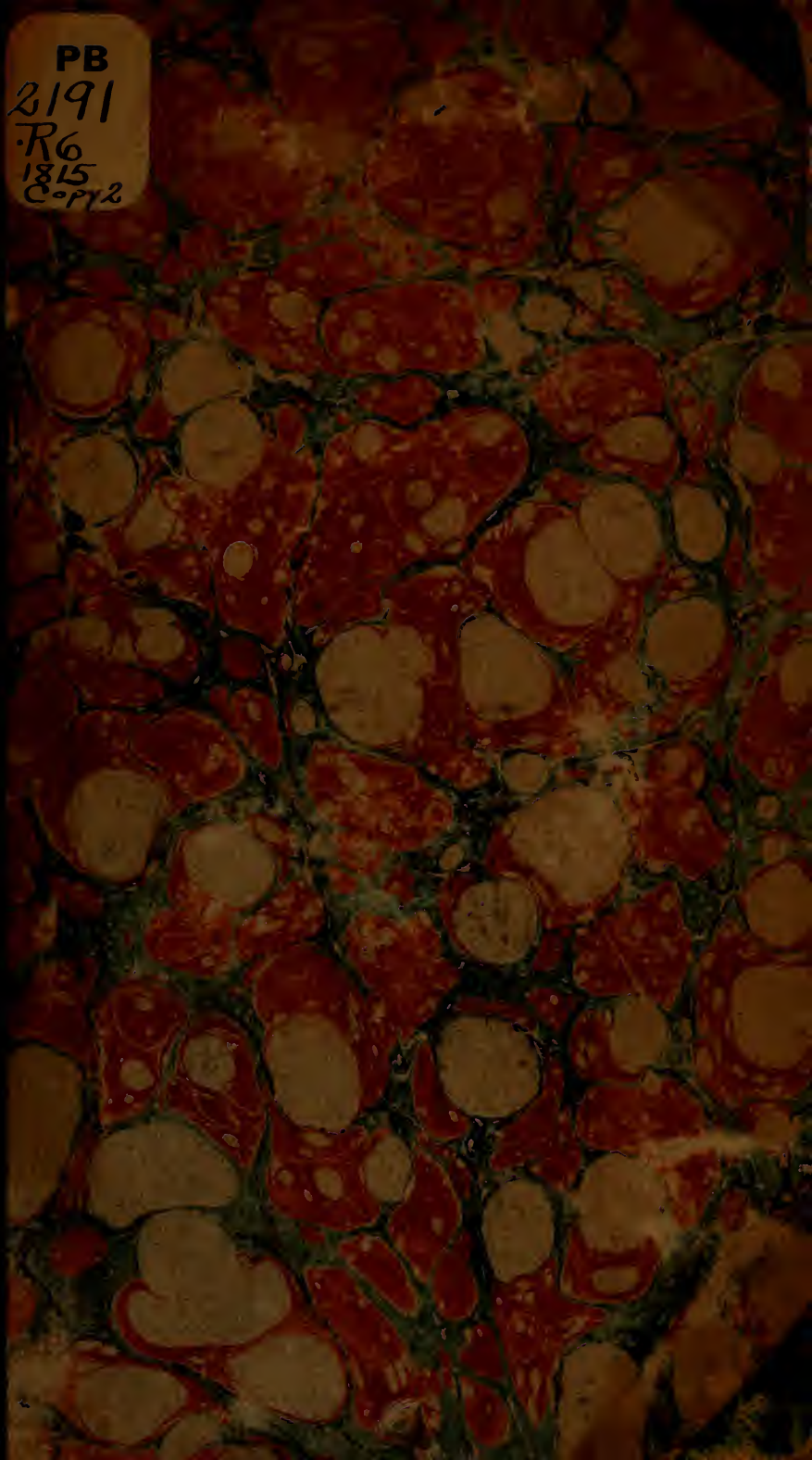
PB

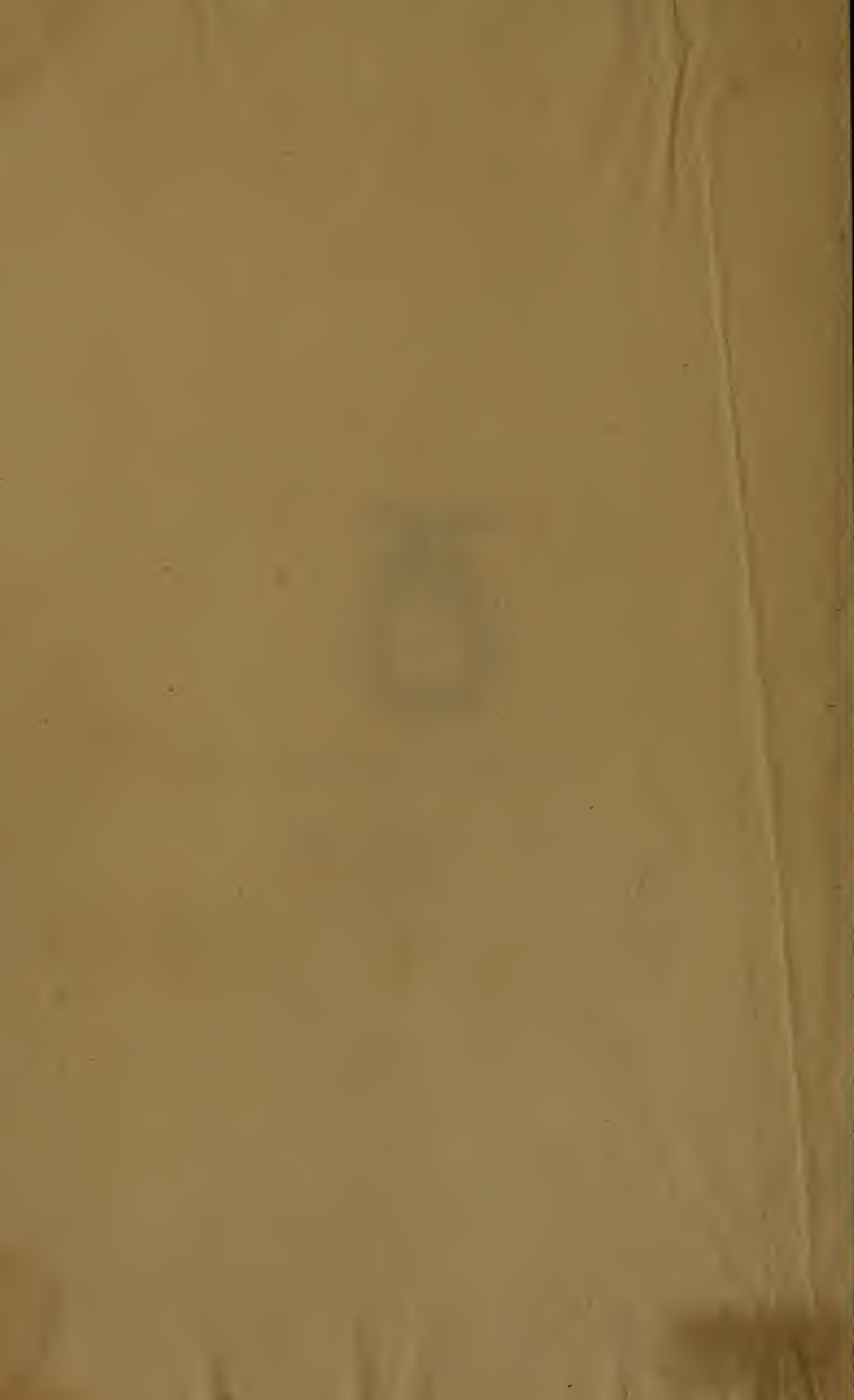
2191

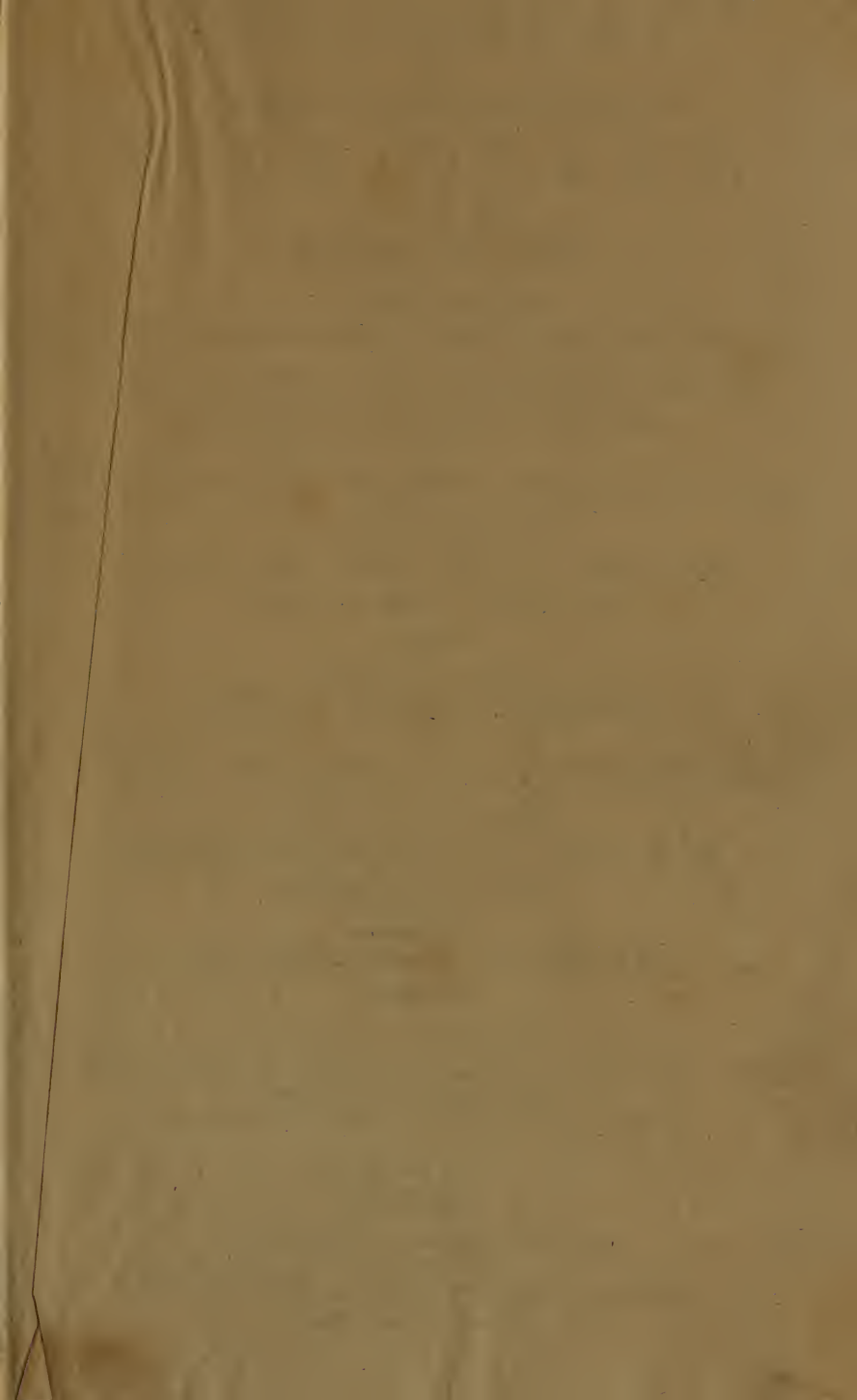
R6

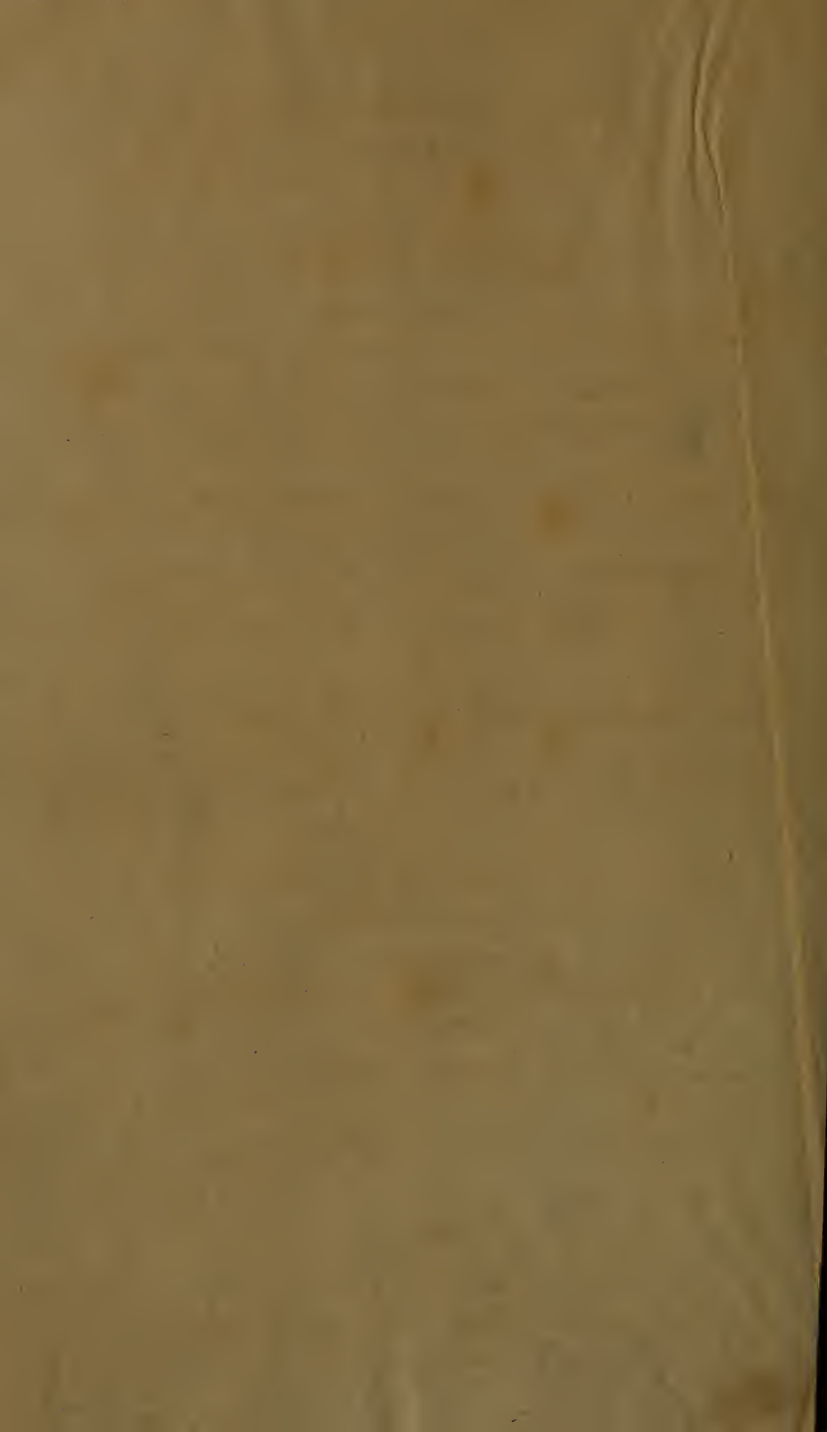
1815

Copy 2

A
WELSH AND ENGLISH
DICTIONARY:

WHEREIN THE
WELSH WORDS

are often exemplified by

SELECT QUOTATIONS FROM CELEBRATED ANCIENT AUTHORS;

AND MANY OF THEM ETYMOLOGIZED, AND COMPARED WITH
THE ORIENTAL AND OTHER LANGUAGES;

viz.

Hebrew, Greek, Chaldic, Arabic, Syriac, Teutonic, Latin, French, &c.

It is also adorned with many

VALUABLE BRITISH ANTIQUITIES,

to elucidate the meaning of obscure words.

To which are annexed

A Welsh and English Botany;

AND

A LARGE COLLECTION OF WELSH PROVERBS;

And to the whole is prefixed

A COMPENDIOUS WELSH GRAMMAR,

With the Rules in English.

By The Late Rev. THOMAS RICHARDS.

THE SECOND EDITION,

To which are added, an Alphabetical Appendix of Welsh words, with the
English words relating to them.

Also added to the Grammar, the Rules of Welsh Poetry.

Crefis:

PRINTED AND SOLD BY I. DAVIES,
1815.

Sold also by all Booksellers in the Principality of Wales.

[PRICE 12s. IN BOARDS.]

PB 2191

.R 6

1815

Copy 2

In Exchange
The Nat. Libr'y of Wales
Aug. 1928

TO
HIS ROYAL HIGHNESS
THE
PRINCE OF WALES.

May it please your Royal Highness,

THE following Performance is with all Humility inscribed to your Royal Highness: The Readiness with which you condescended to become the Patron of this Work, however inconsiderable in itself, is a noble Proof of your early Attention to the Interests of Learning, and a favourable Presage of its Continuance in a flourishing State amongst us. What I here offer to the Public, is an Explication of the Ancient British Tongue, once the common Language of Britain, and still Preserved in the Principality of Wales.

As every branch of Learning has its worth and Value, I flatter my self that an Attempt to ascertain the true Force and genuine Signification of a Language so necessary to the right understanding of our British Antiquities, will not be quite without its Use.

The Knowledge of Languages is an Accomplishment not unbecoming a Prince; and whilst You are advancing in the Knowledge of the learned and polite Languages, You may perhaps have sometimes an Inclination to enquire into the Genius of the Ancient British; which, though it may want the refined Politeness and Softness of some modern Tongues, comes not short of any European Language in Point of Antiquity, Copiousness and Independency.

May Your Royal Highness go on to tread in the Steps of Your illustrious Ancestors; and gain the universal Love of a grateful and loyal People, by manifesting the same generous concern for their Happiness and Welfare. May God Almighty bless our most gracious Sovereign with uninterrupted Health and Length of Days, that You may long enjoy the Benefit of his Instruction and Example; That, when his long and prosperous Reign shall have arrived at its Period, You may govern these Realms with the same Equity, Mildness and Paternal affection.

These are the sincere Wishes and fervent Prayers of every True Briton, and are always of him, who is with all possible Respect and Duty,

Your Royal Highness's

most humble,

most obedient,

most devoted Servant,

THOMAS RICHARDS.

THE
P R E F A C E.

THE British Tongue is allowed by all to be one of the most ancient and least corrupted Languages in this Western Part of the World: and though it be at present but of small Extent, being spoken only in the Principality of Wales, and in one Province of France, Britany; yet there hath been a Time (it seems) when it extended not only over the Island of Great-Britain, but over a great Part of the Continent of Europe. For it is maintained by many learned Men, *That the *Celtæ*, or antient *Gauls*, were the same People with the *Britans*, and (making an Allowance for some small Variety in the Dialect) used the very same Language. And, for Proof of this Assertion, they advance such Arguments as seem to be very strong and conclusive; as—That both Nations had the same religious Ceremonies and superstitious Persuasions;—That both had their *Druids* for Priests to interpret the Mysteries of Religion, and their *Bards* to sing the great Exploits of famous Men;—That the *Gauls*, who would be thoroughly instructed in the Discipline of the *Druids*, used to come over into *Britain* to our *Druids*, to learn it; † which they could not do, as the *Druids* had no Books, unless their Instructions were given in the same Language as that which was used by the *Gauls*;—That both Nations had one and the same form of Government;—That they were very like in

~~~~~
*Vid. Camd. Britan. Paul. Merulæ *Cosmograph. Part II. Lib. iii. Cap. 15. Pezron's Antiq. of Nations.*

†Disciplina in *Britannia* reperta, atque inde in *Galliam* translata esse existimatur. Et nunc qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illò, discendi causâ proficiscuntur. *Cæsar de Bello Gallico. Lib. vi.*

their Manners, Customs, or Ways of Living;—That very many of the *Celtic* or *Gallic* Words, which are still preserved in Authors, agree very well with our *British* Words, both in Sound and Sense;—That many Names of *Cities, †Mountains, §Rivers, &c. in France, which is the Country that was anciently called *Gaul*, and wherein that famous People dwelt, cannot be well accounted for, unless we have Recourse to the *British*. These are some of the Arguments, which are brought by learned Antiquaries, to prove the *Britans* and *Gauls* to be one and the same People. Neither have the *Britans* any Reason to disclaim their Descent from that renowned and mighty Nation, who were so famous for their Military Achievements; and with whom the *Romans* themselves, for many Years, maintained a War, not for Honour and empire, but purely for Self-preservation. And we have great Cause to admire and celebrate the Divine Goodness towards us, that, after so many Vicissitudes and Revolutions, notwithstanding we have been conquered by the *Romans*,—driven afterwards by the *Saxons* into the mountainous Western Parts of this Island, and at last subdued by the *Normans*, who set themselves to abolish our Language, making express Laws to that Purpose; yet our Name hath not been quite blotted out from under Heaven: We hitherto not only enjoy the true Name of our Ancestors, but have preserved entire and uncorrupted for the most Part, (without any notable

---

*As the City *Arelatum*, now *Arles*, is derived from the British *Ar*, Upon, and *Llaith*, Moist; because situated in a moist Ground; *Uxellodunum*, a Town of *Guienne*, now called *Ysouldun*, from the Brit. *Uchel*, High, and *Din*; a fortified Mount, &c.

†As the *Cevennes*, from the Brit. *Cefn*; the *Apennine* Mountains, from the Brit. *Pen*, &c. Vid. *Cefn* and *Pen* in Lexico.

§The River *Arar*, called in French, *La Saonne*, from the Brit. *Araf*, Slow; the *Garumna*, called now *la Garonne*, from the Brit. *Garw*, Rough, &c. Vid. *Araf* and *Garw* in Lexico.

Change or Mixture with any other Tongue) that PRIMITIVE LANGUAGE, spoken as well by the Antient *Gauls* as *Britans*, some Thousands of Years ago. The learned Abbot *Pezron* mentions this with Admiration, and counts it a Matter of great Honour to us. “The Language of the *Titans*, saith he, which is that of the antient *Gauls*, is, after a Revolution of above Four Thousand Years, preserved even to our Time: A strange Thing, that so antient a Language should now be spoken by the *Armorican Britons* of *France*, and by the antient *Britans* of *Wales*. These are the People who have the Honour to preserve the Language of the Posterity of *Gomer*, *Japhet*’s eldest Son, and the Nephew of *Shem*, the Language of those Princes called *Saturn* and *Jupiter*, who passed for great Deities amongst the Antients.*”

And as this Language has continued for such a long Series of Ages past, so we have no Reason to doubt but that it is the Divine Will that it be preserved to the End of Time, as we have the Word of God most elegantly and faithfully translated into it. And our Translation of the Holy Scriptures seems to have one peculiar Advantage of most modern Versions, in that (as some learned Men have observed) the *Hebrew* Idioms, Phraseology or Forms of Speaking, are retained, and that with great Propriety too, in the *British*. *Si phrases, locutionum modos, orationis syntaxin consideres*, (saith Dr. Davies) *certè nec Græca nec Latina, minus vulgarium ulla, ita ad vivum Hebraismos exprimit, ac Britannica:—cum nulla ferè universi Vet. Instrumenti pagina occurrat, ubi non sæpè Hebraismum, ad vivum imitetur Britannismus. Nec tamen hic Hebraismos datâ aperâ venamur, aut affectatâ diligentîâ cutimus sed quos adducimus meri sunt Britannismi, lippis atque tonsoribus, idiotis, plebi, pueris, notis, vulgò usitati.*† And it

*Preface to his *Antiq. of Nations*. p. 12. 13.

†In *Præfatione ad Grammaticam*.

hath been observed, that our Language hath not only a great many Marks of the *original Simplicity* of the *Hebrew*, but that a vast Number of Words are found therein, that either exactly agree with, or may be very naturally derived from, that *Mother-language* of Mankind. And the learned Dr. Davies positively affirms, that the *British Tongue* hath a manifest Agreement and Affinity with the Oriental Languages, in its Words, Phrases, Composition or Texture of Speech, and Pronunciation of its Letters. *Ausim affirmare Linguam Britannicam tum vocibus, tum phrasibus & orationis contextu, tum literarum pronuntiatione, manifestam cum Orientalibus habere congruentiam & affinitatem.*†

But there is no Need of enlarging much on the Praise of this copious and antient Language. I shall therefore give the Reader a short Account of the Work—what Ends I proposed, and what Assistances I received, in compiling this Dictionary. My greatest Aim in this Performance was, to contribute, as much as I could, towards making the *original* Language of my Country more thoroughly and generally understood by my Countrymen; and also towards their more easy and expeditious Attainment of the *English Tongue*. An Undertaking this, which, I presume, may justly claim the Approbation of every *Cambro-Britan*. And, I hope, every candid Reader will own, this End to be, in a great Measure, answered, when he finds, in the following Work, the various Significations of the *British* or *Welsh* Words distinctly and fully noted, explained and interpreted by proper *English* Words. The Explications are sometimes enlarged, when any antient Customs, or other *British* Antiquities occurred to be explained. The *Etymons* of Words are also given, whenever they seemed plain and to be rationally deduced. And every Body will own this to be an useful Piece of Knowledge;

---

†Vid. *Dav. Praef. ad Lexicon,*

since to be acquainted with the true *Etymology* of Words, not only conduces much to our understanding their Meaning, but imprints the Sense of them in our Minds, and fixes them in our Memories. The Words, which are not now of common Use, are often exemplified, either out of antient *British* Authors, or out of such of the Moderns, as are allowed to have been perfect *Critics* in the *Welsh* Tongue. The *Armoric* also is here often inserted, and sometimes the *Cornish*, as they are but Dialects of the antient *British*. It May afford Matter of Wonder, that a Colony of *Britans*, who have settled in *France* since the fourth Century,* do retain still the Language, which their Ancestors carried over with them; whereas the *Cornish*, here in *Britain*, have now (it seems) entirely lost the original Language of their Country, and must, if they desire to know the Significations of the Names of Families, Places, &c. come over to *Wales* to learn them. Some *Irish* Words are inserted too, which agree with the *Welsh*; for the *Irish* Tongue is known to have a great affinity with the *British* and is thought by some to have been originally the same Language.

As to the Helps I received for this Performance from Works of this Kind published before, I must acknowledge that the greatest Assistance I had, was from Dr. *John † Davies's* Dictionary; a Book which (to use the Words of that learned Prelate Dr. *Nicholson*, Bishop of § *Derry*; con-

---

*The *Britans* of *France*, about the Year of CHRIST 384, went over out of this Island under the Command of *Conan*, Lord of *Meriadoc*, to the Aid of *Maximus* the Tyrant, against the Emperor *Gratianus*. For this Service *Maximus* granted to *Conan* and his followers the Country of *Armorica*. *Wynne's Hist. of Wales*, p. 8.

†*John Davies*, D. D. was Rector of *Mallwyd* in *Merionethshire*. He Published his *Welsh Grammar*, entitled, *Antiquæ Linguae Britannicæ, &c. Rudimenta*, in 1621; and his Dictionary, entitled, *Antiquæ Linguae Britannicæ, &c. Dictionarium duplex*, in 1632.

§ Vid. *Nicholson's English Historical Dictionary*, Vol. 1, p. 77.

cerning it) shows its excellent Author to have been perfectly acquainted with all the Learned Languages as well as his own Mother-Tongue. It is to this learned Writer I am obliged for most of the Words, which, from the *Hebrew* and other Oriental Languages, are inserted in the following Work. I have likewise made Use of all the Authorities or Examples, which he gives from antient Writers, as they are accurate Proofs of the Significations assigned to the Words they are set under: And when I set down any other Acceptations of Words, besides those mentioned by the Doctor, or add any Words by him omitted, I often exemplify them in the same Manner. I have inserted all the *Armoric* Words too, which occur in his Work.

I own myself to have been much assisted too in this Performance by the ingenious Mr. *Edward** *Ehwyd's* *Archæologia Britannica*. That excellent Book furnished me with several Hundreds of *British* Words, which are not to be met with in Dr. *Davies's* Dictionary. It is from the *Archæologia* I took the *Cornish*, *Irish*, and many of the *Armoric* Words. I perused also the same learned Antiquary's Additions to that part of *Camden's* *Britannia* which relates to *Wales*, and some of his other Writings.

The learned Dr. *Wotton's* Glossary, at the End of the *Welsh* Laws, was likewise of no small Use to me. It is from that Work I excerp'd the *British* Terms of the Law, and several other Words, which occur in Prince *HOWEL* DDA's Laws,

---

*Edward Lhwyd, M.A. of *Jesus College*; and F.R.S. Keeper of the *Ashmolean Museum* in *Oxford*, died the 29th of June, 1709, and in the 49th Year of his Age. He intended to publish a second Volume of his *Archæologia Britannica*, which was to be an Historical Dictionary of the Kings, Princes, Noblemen, Saints, Churches, Castles, and of all other remarkable Persons and Places among the Antient *Britans*, whereof any Mention is made in old Writings; but his untimely Death deprived Posterity of that valuable Work.

that have been either wholly omitted, or not rightly interpreted in former *Welsh* Dictionaries.

But besides these learned Works, which lay always before me, and which I constantly consulted with all that Application and Skill I was Master of, and a few other Works, which now and then afforded some Assistance; I have moreover, in order to render this Performance more compleat, made it my Business to peruse whatever *Welsh* Manuscripts I could come at; and it has been my good Fortune to meet with large Collections of the Works of the Poets, and some antient Manuscripts in Prose. From reading these, and Books in Print, and some Observations of my own, but chiefly from the helps above-mentioned, this Work hath been improved to the Bulk wherein it now offers itself to the Publick. It was thought expedient also to prefix a compendious *Welsh* Grammar to it, for the Sake of such as may be desirous to know the Rudiments of our Language. If I have been so happy as to succeed in this Performance, it will be no small Satisfaction to myself, and, I am confident, meet with a favourable Reception from my Countrymen. As they must be allowed to be the most competent Judges of the Work, so I do not question but they will pass their Judgment upon it with Ingenuity and Candour. I know too well there are some, who have such an Aversion to their *Mother-Tongue*, that they profess an hearty Desire of seeing it entirely abolished, that no Remains of it may be left in this Island: So great an Eye-sore is the Language of their Fore-Fathers become unto *them!* But I shall neither regard nor value what Opinion such Persons may have of the Work, since their Prejudice and Ignorance render them altogether unfit to pass a right Judgment upon it. Let them talk what they will of the decrease and Dwindling away of the *Welsh* Tongue; and forebode, that in a few Ages it will be quite driven out of *Wales*; yet I shall look upon that old *Welsh* Gentleman as

the truer Prophet, who being asked by HENRY the Second, King of *England*, what he thought of the Strength of the *Welsh*, and of his Royal Expedition against them, made his Answer in these Words: "This Nation may suffer much, and may be in a great Measure ruined, or at least very much weakened, O king, by your present and other future Attempts, as well as formerly it hath often been: But we assure ourselves, that it will never be wholly ruined by the Anger or Power of any Mortal Man, unless the Anger of Heaven concur to its Destruction. Nor (whatever Changes may happen as to the other Parts of the World) can I believe that any other Nation or Language besides the *Welsh*, shall answer at the Great Day, before the supreme JUDGE, for the greater part of this Corner of the World." *Quid sibi videretur de viribus Britannorum, & regio in eos apparatu, interrogatus, respondit, Gravari plurimaque ex parte destrui, vestris, Rex, aliorumque Viribus, nunc ut olim & pluries, Gens ista valebit: Ad plenum autem propter hominis iram, nisi & ira DEI concurrerit, non delebitur. Nec alia, ut arbitror, Gens quam Cambrica, nec alia lingua, pro parte majori, in die districti examinis, coram supremo JUDICE, quicquid de ampliori contingat, pro hoc angulo respondebit.** And the famous Poet *Taliesin*, after he had sung of the Slaughter, Slavery and Captivity of the Britans, at last has the following remarkable Tetrastich, which, with Dr. Davies's Latin Translation, I shall here give the Reader, and so take Leave.

Eu Nêr a folant,
 Eu hiaith a gadwant,
 Eu tîr a gollant,
 Ond gwÿllt *Wallia*.

Usque laudabunt Dominum creantem,
 Usque servabunt idioma linguæ,
 Arvaque amittent sua cuncta, præter
Wallica rura.

*Camden ex Giraldo in topographiâ Walliæ.

AT Y CYMRY.

MI a feddyliais na byddai gymmwys na gweddus, ddaufon y Geirlyfr hwn i'ch plith, heb ar yr un prŷd eich annerch yn neillduol yn ein Iaith ein hunain; gan mai er eich mwyn chwi yn bennaf y cymmerais y Gorchwyl maith a phoenus hwn yn llaw ar y cyntaf. Ni ddichon neb o honoch lai nag addef, mai un o'r Moddion goreu tu ag at ymgeleddu a choledd unryw Iaith, a'i chadw rhag cael ei llygru a myned ar gôll, yw 'sgrifennu Geirlyfrau yuddi; lle y gallo y sawl a chwennychont ei dysgu a'i dyall, gyfarfod a'r Gair a fynnout, ynghyd a'i wir Ddeongliad, yn dangos ei iawn bwyll a'i ystyr. Ac yr wyf yn tybied, nad oes nemmor o un Iaith y dydd heddyw yn holl Grêd, o unryw fri a chymmeriad, nad oes gan y Genedl a'i harferant y cyfryw Gynnorthwyon a hyn; fel y gallont gyrchu attynt, cyn fynyched ac y digwyddo iddynt gyfarfod ag un peth, mewn cyfeillach neu wrth ddaillain, a fount yn aughydnabyddus ag ef; neu pan y mynvent lesaru neu 'sgrifennu eu hunain yn addas, yn gywraint ac yn ddyallgar. Ac nid yw'r *Gymraeg* chwaith ddim yn gwbl ymddifad o'r fath Gymnorth a hyu. Er chwannocced yw gormodd o honom ni y *Cymry*, i ddiystyru a dibrisio ein Tafodiaith ein hunain, etto fe fu bagad o Wŷr dysgedig o amser bwygilydd yn ein Gwlâd, y rhai ni chyfrifent ddim ei fod yn beth islaw iddynt fawrhâu a choledd eu Hiaith: Y Gwŷr da hyn a fuant megis cymuifer o Oſeadau i'w Cydwladwyr, bob un yn ei Oes; a dyleu eu Coffadwriaeth fod bŷth yn hôff ac anwyl gennym. I rai o honynt hwy yr ym yn rhwymedig am y Cyfieithiad pŷr a didwyll sydd gennym o Air Dŷw yn *Gymraeg*; a rhai o honynt a 'sgrifennasant *Ramadegau* dysgedig a *Geirlyfrau*, er mwyn gallu o honom ddyall ein Hiaith yn fwy cywraint a chyflawn.

Y Cyntaf a osododd allan Eirlyfr *Cymraeg* yn brintiedig oedd *Gwilym Salisbury* o'r *Cae-dŷ* yn *Idan Sannan*, Gŵr bonheddig. Fe aarhegodd Mr. *Salisbury* ei Lyfr i'r Brenhin *Harri yr Wythfed*, cyn ei argraphu; a'r Breubia a fu foddlon iawn i'r Gorchwyl; a'r Gwaith hwn a brintiwyd

yn *Llundain*, dan ei Nodded frenhinol Ef, yn y flwyddyn 1547. Yr oedd y *Saisneg* yn hwn o flaen y *Cymraeg*. Eithr anhossibl oedd i un dyn ddwyn peth mor galed ac anhawdd ac yw Geirlyfr *Cymraeg* i unrhyw berffeithrwydd ar unwaith. Am hynny y dywed y Dr. *Dafies* am y Gorchwyl hwn, iddo anghwanegù chwant dymion yn hytrach na'i ddigoni; *Hæc ejus opera hominum desiderium auxil magis quam satiarvit*. Eithr nid y Gwasanaeth hwn yn unig a wnaeth Mr *Salisbury* dros ei Wlad; oblegid efe a gyfieithodd y *Testament Newydd* i'r *Cymraeg*, yr hwn a argraphwyd yn *Llundain* yn y flwyddyn 1567. Hwn oedd y *Testament Cymraeg* cyntaf a brintwyd erioed: ac y mae Epistol neu Lythyr rhagorol *Risiart Dafies*, Esgob *Mynyw* o'i flaen ef, yn wiw i bob *Cymro* ei ddarllain.

Amryw o ddysgedigion pennaf *Cymru*, yn chweinych boddloni dymuniad eu Gwladwyr, a aethant ynghylch 'sgrifennu Geirlyfr *Cymraeg* yn Nheyrnasiad y Frenhines *Elisabeth*; nid amgen y Doctor *Morgan*, Ficar *Llanrhaidr* yn *Mochnant*, yr hwn a gyfieithodd y Bibl i'r *Cymraeg*; ac, yn ôl ei wir haeddiant, a ddyrchafwyd i fod yn Esgob *Llan-Dâf*, ac a drosglwyddwyd gwedy'n i Esgobaeth *Llan-Elwcy*; y Doctor *Dafydd Powel*, Gŵr gwybodus a chyfarwydd dros ben yn Hanesion yr hên *Frutaniaid*; yr Ysgolhaig mawr hwnnw *Ioan Dafydd Rhŷs*, yr hwn a fuasai fyw yn hir yn yr *Ital*, ac a gynumerasai y Grâdd o Ddoctor mewn Meddyginiaeth yn un o Brif-Ysgolion y Wlad honno, Awdur y *Gramadeg* argraphedig yn *Llundain* yn y fl. 1592; *Henri Perri*, Gŵr enwog am ei Wybodaeth o amryw Ieithoedd; a *Henri Salisbury* a *Ddôl-beliadr* yn Sir *Ddinbych*, Athro o'r Celfyddydau a Meddyg dysgedig, Awdur y *Gramadeg* a argraphwyd yn y fl. 1593. Ond ni ddaeth Geirlyfrau neb o'r Awduron dysgedig hyn allan mewn print; ac y mae yn debyg gennyf fi, na bu un o honynt fyw, i gwbl orphen ei waith, oddieithr *Henri Salisbury* yn unig.

Yr oedd, yn yr un unser, Feddyg dysgedig yn byw yng *Ngwynedd*, a elwid *Tomas ab William*, yr hwn, ynghylch y fl. 1600, a 'sgrifennodd Eirlyfr *Lladin* a *Chymraeg*; ond ni argraphwyd hwn chwaith tra'r ydoedd ei Awdur yn fyw. Ym mhen talm hir o amser gwedy'n yr Athro dysgediccaf hwnnw *Ioan Dafies*, Doctor mewn Difinyddiaeth, Person *Mallwyd* ym *Meirionnydd*, ar ôl gorphen o hono ei Eirlyfr *Cymraeg* a *Lladin*, yn y fl. 1632, a fynnodd argraphu Geirlyfr *Lladin* a *Chymraeg* Dr. *Williams* gyda'i waith gorchestol ei hunan. Nid bychau y llës a'r gwasanaeth a wnaeth y Gorchwyl rhagorol hwn i'r *Cymry*. Eithr pwy bynnag a ystyrio faint y prinder o'r Llyfr odiaeth hwn sydd ynawr yn ein

plith;—nad oes un i gael er arian, oni ddigwydd gael ambell un o ddamwain weithiau, yn mhllith Llyfrau rhyw Wr dysgedig, a font yn myned ar werth, ar ol ei farwolaeth;—a chyda hynny, nad oes din argoel chwaith gael ei ail-argraphu;—pwy bynnag a synnio ar hyn, meddaf, a addef ond odid i mi gynnyg Gorchwyl buddiol a gwasanaethgar i'm Gwlad; er darfod i mi ysgatfydd (o eisiau gallu yn well) fod yn ddiffygiol mewn rhai pethau wrth ei gwblhâu. Nid oes yn y Geirlyfr hwn yn wir ond un Rhan, sef y *Cymraeg* o flaen y *Saisneg*; ac o herwddd hyuny ni ddichon gyflawni y diffyg o'r Geirlyfr *Lladin a Chymraeg*. Ond y mae yuddo rai miloedd o eiriau *Cymraeg* chwaneg nag a gynnwysir yng Ngeirlyfr *Cymraeg* a *Lladin* Dr. *Dafies*; a chyn fynyched ac y gellais ddâl sulw, fod i air unryw bwyll neu Ystyr, heblaw yr hyn a ddywed y *Doctor* ei fod yn arwyddocâu, ni a fhm ofalus am osod hyuny yn wastad i lawr. Nid oes na rhaid nag achos i mi grybwyll yma, o ba le y derbyniais Gynnorthwyon tu ag at hyn o Berwyl, gan fynegi o honof hynny eisoes yn fy Rhagymagrodd *Saisneg*.

Yr wyf yn tybied, y dichon y Geirlyfr hwn fod yn llesol ac yn wasanaethgar afifed i Frodorion *Cymru*, yn gymmuint ac y cânt ynddo iawn arwyddocâd y geiriau anghynnefin a gyfarfyddont â hwynt wrth ddarllain eu hiaith eu hunain: ac y bydd hefyd yn gymmorth nid bychan iw hyfforddi i ddyall, i siarad, a 'sgrifennu *Saisneg* yn gywir ac yn gelfydd, wrth eu bod yn cael yma Eiriau cymmwys yn y Iaith honno am eu Geiriau *Cymraeg*. Fe ŵyr pawb o honoch hefyd, sydd yn ymarfer â darllain yr *Ysgrhythur lân* yn eich Iaith enedigol, fod llaweroedd o Eiriau yn y *Bibl Cymraeg*, y rhai nid ydys ddim yn arferyd yn sathredig ac yn gyffredyn yuawr ym mhôb cwrr o *Cymru*; ac am hynny ei fod yn gryn gymmwynas roddi cyflawn hyspysrwydd o'u harwyddocâd. Os bûm i mor ddedwydd a gallu, wrth hyn o Waith, fod yn gynnorthwyol i chwî, tu ag at ddyall yn llwyrach ac yn fanylach eich Iaith gynhenid eich hunain; a thu ag at ei wneuthur yn haws ac yn rhwyddaeh hefyd i chwi ddysgu *Saisneg*, yr wyf gwedy cael fy Amcan: Fe bair hyn o Orchwyl foddlonrwydd dirfawr i mi fy hunan; ac y mae'n ddilys getnyf na bydd na diroesaw nag anghynmeradwy gan lawb o'r *Cymry* hawddgar, fydd yn hoffi Iaith eu Hynafiaid. Mi wn er hyuny i gŷd, fod amryw o'm Gwladwyr yn anfodlon dros ben fod yr hên *Frytaniaith* yn cael ei chadw a'i chynnal yn ein mysg; ac yn dymuno gael o honi eu ddiâu a'i deol yn llwyr oddiar wyneb Gwlad *Cymru*, megis y casaf ei gyrru yn y ddau ganfed ddiweddaf o *Gernic*; on'd ni welaf fi fawr argoel i'r dymion hyn gael bŷth weled eu gwynn. Y mae yn agos i fi o flynydd-

oedd bellach, er pan wnaeth *Offa* y *Sais*, brenin *Mersia*, Glawdd yn cyrraedd o lan Môr *Hafren* i lan Môr *Gwerydd*, i fod yn Derfyn rhwng *Cymru* a *Lloegr*, yr hwn sydd i'w weled hyd y dydd hwn; ond y mae Mr. *Edward Lhwyd* yn dywedyd fod y Iaith *Gymraeg* yn cael ei harferyd fÿth dros encyd o ffordd y tu draw i'r *Clawdd*, a hynny o ben bwygilydd agos iddo. Y mae hyn yn dangos, nad yw ein Hiaith ddim yn treio mor gyflym ac y mynnai rai dnyion beri i ni goelio; o herwydd ni allwn feddwl na ddiplannai hi yn un man yn gynt nag ar gyffiniau *Lloegr*. Yr unryw ddyinion a achwynant yn grâs ddigon, mai Iaith arw, glogyrnog, drosgl, afrwydd, ddyrys, ddiſlas yw'r *Gymraeg*. A pha reswm sydd ganddynt am roi hyn o anglod iddi? Dim yn y bÿd ond am na fedrant hi eu hunain. Y maent yn bwyr'r bai ar y Iaith, pan y mae yn gorwedd yn gwbl arnynt hwy eu hunain. Fe edrych pob Iaith yn chwith ac yn anhyfryd i'r neb ni fo yn ei gwybod. Ac oiid yw yn gywilydd gwarthus iddynt hwy, sydd yn cymmeryd arnynt fod mor wybodus oddi gartref, ac mor hyfedr a chyfarwydd mewn Ieithoedd eraill, fod ar yr un prÿd yn anwybodus gartref, heb fedru siarad yn iawn, chwaethach darllain a sgrifennu Iaith eu Mamau. Nid gwiw disgwyl ar fod o'r Gorchwyl hwn wrth fôdd y fath ddyinion; ac ni ddaw'r chwaith pa farn a roddont hwy arno.

Ond y mae hefyd lawer o Wÿr da dysgedig yng *Nghymru*, yn caru eu hiaith yn fawr, ac yn barod i hyfforddi pob cais a chynnyg a wneler, tu ag at ei hegluro, a'i gwneuthur yn rhwyddach i bawb ei dyall. Nid wyf yn ammau na byddant hwy yn hynaws a thêg ddigon, pan y bwriont olwg dros hyn o waith: ac ni farnant yn rhy galed, os digwydd iddynt gael rhai beiau ynddo. Fe allai i mi gamsynnied mewn rhai manau; a gall fod rhai beiau gwedi ymlithro i mewn drwy wall y *Cyssodydd*. Os bydd i'r sawl o honoch sydd *Gymreigyddion* cyfarwydd, pan gyfarfyddoch ag un peth amryfus neu gyfeiliornus yn y Geirlyfr hwn, fod mor fwyn a'm gwneuthur yn gyduabyddus; fe dderbynnir hynny yn ddiolchgar fel cymmwynas garedig gan eich

Ffyddlon Wasanaethwr,

LLAN-GRALLO,
Dydd Calan-Mai, 1751.

THOMAS RICHARDS.

A

BRIEF INTRODUCTION

TO THE

WELSH,

OR,

ANTIEN^T BRITISH LANGUAGE.

CHAP. I.

OF THE LETTERS.

THE CAPITAL LETTERS.

A B C Ch D Dd E F Ff G Ng H I L Ll M N O P Ph R S T
Th U W Y.

THE SMALL LETTERS.

a b c ch d dd e ff g ng h i ll m n o p ph r s t th u w y.

THE Alphabet consists of thirteen single, and seven double Consonants, and seven Vowels, viz. a, e, i, o, u, w, y. Of the Consonants, nine are mutable, viz. b, c, d, g, ll, m, p, r, (which, when radical, is ever attended with h) and t.

The *J* Consonant or Jod, the *K*, *Q*, *X*, and *Z*, are properly no Welsh Letters; nor are they wanted in Words purely Welsh. In writing exotic Words, instead of *J* we use *Si*, as *Siencin*, *Siercin*, and sometimes *I*, pronounced as *Y* in *Yet*, *yes*, as *Iago*, *Ioan*, James, John. We express the sound of *K* by *C*, as *Habaccuc*; of *Q* by *Cw*, as *Cwestiwn*; of *X* by *Cs*, as *Soniwn am danat Polycsena*, *ail*, &c. *Ecstro berth ac ystryw bâr*. William Llyn. Instead of *Z*, we sometimes use *S*, as *Sadoc mab Immer*, Zadok the son of Immer. Nehem. 3. 29. or retain the *Z*, as *Ezra*, *Ezeziel*.

Of the seven Vowels four are mutable; a, e, o, w, as *paladr*, *pelydr*; *castell*, *cestyll*; *ffordd*, *ffyrdd*; *bwch*, *bychod*.

The Diphthongs, or Union of two Vowels, are twenty-two, and the Triphthongs seventeen.

A

DIPHTHONGS.	EXAMPLES.		DIPHTHONGS.	EXAMPLES.
ae,	aeth.	⋮	iw,	lliw.
ai,	rhai.	⋮	iy,	iyrchod.
au,	aur.	⋮	œ,	oedd.
aw,	llaw.	⋮	oi,	troi,
ei,	deigr.	⋮	ow,	ffowch.
eu,	lleuad.	⋮	uw,	Duw.
ew,	llew.	⋮	wa,	gwan.
ia,	iâr.	⋮	we,	gwên.
ie,	ierthi.	⋮	wi,	gwin.
io,	lôr.	⋮	wô,	gwobr.
iu,	Iuddew.	⋮	wy,	gwyun.
TRIPHTHONGS.	EXAMPLES.	⋮	TRIPHTHONGS:	EXAMPLES:
iae,	cyffelybiaeth.	⋮	wau,	gwau.
iai,	anghyffaith.	⋮	waw,	gwawr.
iau,	domau.	⋮	way,	gwayw.
iaw,	cyfiawn.	⋮	wel,	gweini.
ici,	ieithydd.	⋮	wew,	gweunydd.
ieu,	ieuaſ.	⋮	wiw,	gwiw.
iow,	cyfiownach.	⋮	wow,	gwowdydd.
wae,	chwaer.	⋮	wyw,	gwywo.
wai,	chwain.	⋮		

Of the Diphthongs four are mutable; *ae, ai, au, aw*; and sometimes *ei*. Instead of *Ai*, the antients writ *Ei*; and for *Au, Eu*.

In South-Wales they use *Ou* instead of the *Au*, of North-Wales; as *Our*, for *Aur*; Gold; *Houl*, for *Haul*, Sun.

CHAP. II.

OF THE PRONUNCIATION OF THE WELSH LETTERS.

A, Is pronounced as *A* English in *Man, Pan, Lad, Bad*: and when circumflexed, as in *Damè, Pale, Ale*.

B, as *B* English.

C, as *K* English, or as *C* in *Can, Canè, Come*: Never as in *Cedar, City, Cistern*.

Ch, as *X* Greek rightly pronounced; and being a Radical, is ever attended with *w*.

D, as *D* English.

DD, as *Th* English in *this, thou, that*.

E, acuted, as *E* English, in *Men, T'en, Bed*: Circumflexed, as *Ea*, in *Bear, Fear, Tear*.

F, as *V* Consonant English.

Ff, as *F* English.

G, as the Greek Γ , or as *g* English, in *Gain, Get, Gø*.

Ng, as *Ng* in the English, *King, Ring, Thong, Strong*.

H, as *H* in the English *Hand, Hind*. Note, That some had rather call this an Auxiliary, than a Letter; because it serves only to aspirate the foregoing Consonants, as *ch, ph, th*; or the following Vowels, as *ha, he, &c.*

I, as the Greek I *iōta*, or as *Ee* in the English, *Bee, Tree*; or *i*, in *Rich, Ring, Thing*.

L, as *L* English, in *Law, Love, Low*.

Ll, is *L* aspirated, and has a Sound peculiar to the Welsh. It is pronounced by fixing the Tip of the Tongue to the Roof of the Mouth, and breathing forcibly through the Jaw-teeth on both Sides, but more on the Right; as if written in English, *Llh*.

M, as *M* English.

N, as *N* English.

O, acuted, as *O* in *Gone*: Circumflexed, as *O* in *Bone*.

P, as *P* English.

Ph, as the Greek Φ ; or *Ph* English, in *Philosophy, Physick, &c.* The true difference, betwixt *ff*, and *ph*, is, that we write with *ff*; either such words as are purely British, as *Ffon*, a Staff; *Ffau*, a Den; *Ffordd*, a Way; *Ffelaig*, a Chieftain, a Prince: Or such words as are derived from Latin Words written with *F*, as *Ffydd*, Faith; *Ffynnon*, a Fountain; *Ffurf*, a Form; *Ffenestr*, a Window; *Peyffaith*, perfect; but we write with *Ph* either such British Words as have the Radical *P* changed into the Aspirate *Ph*, as *Tri-phen*, three Heads, from *Pen*, a Head; or when the Gr. Φ , or Heb. פ , are to be expressed, as *Philosophydd*, *Philemon*, *Ephesiaid*, *Phinehas*, *Pharaoh*; for it would be absurd to write these Words, *Triffen*, *Ffilosoffydd*, *Ffilemon*, *Effesiaid*, *Ffinehas*, *Ffaraoh*.

R, as *R* English; and when a Radical, is always aspirated, as the Greek P , and is then written *Rh*.

S, as *S* in the English, *Savour, Sense*.

T, as *T* English.

Th, as *Th* English, in *Thick, Thought, Mouth*.

U, as *I* English, in *This, Bliss*: If circumflexed, as *ee*, in *Queen, Screen, Green*.

W, as *O* in the English *To, Who*; If circumflexed, as *oo*, in *Boon, Root, Soot, Boot*.

Y, in the Penultima, Antepenultima, &c. as *U* in the English, *Turn, Hunt, Further, Sturdy*; or as *i* in *Bird, Third*: In the Ultima or Monosyllables, as *i* in the English *Ty, Thin, Skin, Trim* (except these Monosyllables, *Y, ydd, yn, yu, yr, ys, fy, dy, myn*; which sound *Y*, as in the Penultima); and if circumflexed, as *ee*, in the English, *meek, seek*. You have both Sounds in the Words *Hynny, ystyr, llythyr, myfyr, pybyr, &c.* The constant sound of *Y*, in the Penultima, &c. and its ordinary sound in the Ultima, are both exemplified in the single Word, *Sundry*.

The accent is, in all Welsh words, either on the last, or penultima Syllable; never on the Antepenultima: But it is much more frequently on the Penultima; and when on the last, it is a Circumflex.

CHAP. III.

CONCERNING THE VARIATION OF INITIAL LETTERS IN WELSH.

SUCH Words as begin with mutable consonants, viz. *b, c, d, g, ll, m, p, r,* and *t,* in their primary use, change these their radical initial letters, as occasion shall require, and according to the effect, which the words preceding have on them, as follows.

Words primarily beginning with *C* have four Initials, viz. *C, ch, g, ngh;* as *Câr agos,* a near Kinsman; *ei châr,* her Kinsman; *ei gâr,* his Kinsman; *fy nghâr,* my Kinsman.

Words primarily beginning with *P* have likewise four, *P, b, mh, ph;* as *Pen gŵr,* a man's Head; *ei ben,* his Head; *fy mhen,* my Head; *ei phen,* her Head.

Words that have *T* in their primary use, have also four Initials, *T, d, nh, th;* as *Tâd y plentyn,* the Child's Father; *ei dâd,* his Father; *fy nhâd,* my Father; *ei thâd,* her Father.

Words beginning with *B* have three, *B, f, m;* as *Bara cann,* Manchet-Bread; *ei fara,* his Bread; *fy mara,* my Bread.

Words beginning with *D* have likewise three, *D, dd, n,* as *DUW trugarog,* a merciful GOD; *ei DDUW,* his GOD; *fy NUW,* my GOD.

Words beginning with *G* have also three, viz. *G, ng,* and the first Vowel in the Word, casting away the *g;* as *Gwâs ffyddlon,* a faithful Servant; *fy ngwâs,* my Servant; *ei wâs,* his Servant.

Words beginning with *Ll* have but two initials, *Ll, l;* as *Llaw wenn,* a white Hand; *ei law,* his Hand.

Words beginning with *M* have likewise but two, *M, f;* as *Mam dirion,* a tender Mother; *ei fam,* his Mother.

Words beginning with *Rh* have also two, viz. *Rh, r;* as *Rhwyd lawn,* a full Net; *ei rwyd,* his Net.

Note,—That *M* and *N* also are aspirated in South-Wales; as *ei mham,* her Mother; *ei nhai,* her Nephew.

This Variation of the Initial Letters is always regular, and constantly betwixt Letters of the same Organ of Pronunciation; for a Labial Letter is never changed to a Dental, nor a Dental to a Labial, &c.

Adverbs being formed of Adjectives, become such, by putting *Yn* in Apposition to the Adjectives, which change their mutable Initial Consonants into their soft; as *Da,* (Adjective) good; *Yn ddâ,* (Adverb) well; *Mwyn,* (Adj.) kind; *Yn fŵyn,* (Adv.) kindly.

Initial Vowels are also capable of occasional Changes. Some of changing one Vowel into another; as *Aberth,* a Sacrifice, pl. *Ebyrth;* *Atal,* to stop; *Etyl,* he will stop; &c. And all, of taking the Aspirate *h* before them after the Pronoun sing. *Ei,* when of the feminine Gender; and the pl. Pronouns *Eu,* their; and *Ein,* our; and the Affix *'m;* as *Oedran,* Age; *ei hoedran,* her Age; *Amser,* Time; *eu*

hamser, their Time; *Anadl*, Breath; *ein hanadl*, our Breath; *Arglwydd*, Lord; *i'm harglwydd*, to my lord, &c. which Diphthongs also are; as *Eiddo*, one's own; *ei heiddo*, her own, &c.

I must here caution the Reader, that, in seeking for Words in the Dictionary, he should always turn to them in their primary or radical Initials.

CHAP. IV.

THE PARTS OF THE WELSH TONGUE ARE EIGHT.

Enw, <i>Noun</i> ,	}	declin.	}	Naf bannog, <i>Article</i> ,	}	undeclin. ed.
Rhagenw, <i>Pronoun</i> ,				Rhagferf, <i>Adverb</i> ,		
Gair, or Berf, <i>Verb</i> ,				Cyssylltiad, <i>Conjunction</i> ,		
Rhan-gymeriad, <i>Participle</i> .				Arddodiad, <i>Preposition</i> ,		

The Interjections are ranked with the Adverbs.

OF THE NOUN.

AND FIRST OF ITS CASES.

As to the Cases, there is but one Termination throughout the Singular Number, and another in the Plural; so that they are only distinguished by Prepositions set before them or in their Construction; varying their Initial Letters, if mutable, answerable to their Dependence on the preceding Words; as *Tŷ*, an House; *dodrefn fy nhŷ*, the Furniture of my House; *i'w dŷ*, to his house; *prynodd dŷ*, he bought a House; *O dŷ*, O House; *allan o'i thŷ*, out of her House.

CHAP. V.

OF THE NUMBERS.

WELSH Nouns have ordinarily but two Numbers, the Singular and the Plural.

We seem also to use the Dual, in expressing some Parts of an Animal that are Pairs, viz. when *Dwy* or *Deu*, (two or both) may be compounded with a Substantive; as *Dwyglust*, *dendroed*, *dwyglaw*, *deulin*, two (or both his or her) Ears, Feet, Hands, Knees.

Substantives, compounded or put in apposition with Numerals, instead of the Plural, use the Singular Number: As *Wythnyu*, eight

Men; *pymtheg gŵraig*, fifteen Women; *can-march*, or *can march*, an hundred Horse; *Deugain nos*, forty Nights; Gen vii. 5. *Deugain niwrnod*, forty days; *ibid.* *Pedwar ugainwr*, fourscore Men, 2 Kings x. 24.

Some Substantives want the Singular Number; as *Gwartheg*, Cattle; *Rhieni*, Parents. Others want the Plural; as *Bara*, *halen*, *ymenyn*, *llaeth*, *newyn*, *syched*, *eiry*, *ieuengtyd*, *henaint*, *gŵaed*, *cryfder*, *gwychder*, *haelioni*, *deuwrder*, *llawenydd*, and the like.

Also Nouns ending in *rwydd*, *dra*, *ni*, *wch*, *ant*, *awd*, and most in *i*, as *caledi*, *culi*, *brynti*, &c.

And the Names of Metals, as *Aur*, *arian*, *prés*, *haiarn*, *alcan*, *elydn*, *efydd*, *elydr*.

Also most Diminutives, as *dynyn*, *bryncyn*, &c. and all Proper Names.

CHAP. VI.

OF THE FORMING OF PLURALS IN A NOUN SUBSTANTIVE,

WHICH WE CALL "ENW CADARN," A STRONG OR STABLE NOUN,
BECAUSE IT STANDS OF ITSELF.

THE Plurals of Substantives are formed of their Singulars in three Manner of Ways.

First, By adding only a Letter or Syllable to the Termination of the Singular.

Secondly, By changing only the Vowels or Diphthongs of Monosyllables into other Vowels or Diphthongs: Or by changing the Vowels or Diphthongs of both the Ultima and Penultima of Pollysyllables, into other Vowels or Diphthongs.

Thirdly, By changing the Vowels or Diphthongs of the Singular; and adding to the Termination too.

But before we treat of each of these Ways in particular, it is requisite to know the various Syllables usually added to the Singulars of Substantives, to render them Plurals; which are these that follow:

Au, and *iau*, is the most common Termination of all; as *tád*, pl. *tadau*; *baich*, pl. *beichiau*. The Antients writ *eu* instead of *au*; and so it is most commonly pronounced still in South-Wales.

Ion is also very frequent, especially in Adjectives and Participles; as *Cyngor*, Counsel, pl. *cyngorion*; *main*, slender, pl. *meinion*; *gwel-edig*, visible, pl. *gweledigion*.

Oedd is likewise very common; *Nef*, pl. *nefoedd*; *ynys*, pl. *ynysoedd*.

These, in the Poets, end sometimes in *Edd*, *ynyseidd*, *llyseidd*, *tiredd*, *llaweredd*; as,

‘Nadredd yn gorwedd yn gerth.’ M. H. T.

‘Dyre i'n gwlad, dŵr iawn glodd, Dymaswr, drwy ynysedd.’ Iolo.

Iaid is likewise the Termination of many; as *eog*, pl. *eogiaid*; *hebog*, pl. *hebogiaid*; *cyfflyog*, pl. *cyfflyogiaid*.

Od is common to many, and is used generally of Animals; as *llinos*, pl. *llinosod*; *mwyalch*, pl. *mwyalchod*, which makes also *mwyelch*; *cryhyrod*, *ysgyfarnogod*, *draenogod*, *hychod*, *bychod*, *bythod*.

Ydd is also the Termination of many; *bron*, pl. *bronnydd*; *bro* pl. *broydd*: So *rhosydd*, *ffosydd*, *corsydd*, *nentydd*, *afonydd*.

Edd; as *ewin*, pl. *ewinedd*; *bys*, *bysedd*; *dant*, *dannedd*.

I; as *tref*, *trefi*, which makes also *trefydd*, and sometimes poetically *trefoedd*; *menn*, *menni*; *saer*, *saeri*; *egtwys*, *eglwysi*, which forms also *egtwysydd*: *prophwydi*, *merthyri*.

Aint; as *Gôf*, *gofaint*, which is likewise *gofion*; *nai*, *neiaint*; *câr*; *cêraint*, which is also *cêrynt*;

‘Ysgwier da ei gerynt, ysgwieriaidd wisg ariant., L. G.

Ed; as *merch*, pl. *merched*; *pryf*, *pryfed*.

En; as *Ych*, *ychen*.

‘Ni thlyn men nac ychlen gwaith.’ L. G.

Adon is added to *gordderch*, as *gordderchadon*. And the Antients said *dyniadon*, from the sing. *dŷn*.

Yr; as *gwayw*, pl. *gwaywyr* and *gwawyr*; *cefuder*, *cefudyr*; *cyfylder*, *cyfyrdyr*; *brawd*, *brodyr*; as ‘Brodyr a chefydyr i chwi.’ Which is also *broder*; as

‘Ei dri broder a'm ceryni.’ L. Gl.—‘O bedwar broder eres.’ L. G.

But these four last Terminations are used only in these Words, or a few others:

Gwartheg pl. is an Anomal, and is used of the Species; as *gwartheg a cheffylau*; and of the Sex; *Ychen a gwartheg*.

Some have a double Termination Plurâl; as *Trefi*, and *trefydd*; *eglwysi*, and *eglwysydd*; *llais*, *lleisiau*; and once *lleision*.

‘Wrth weled digrifed tôn, Y gôg lās ddigogleision.’ D. G.

Ach, *achau*, and *achioedd*.

‘Achau y tād, o chaid dydd, Achioedd Efa ferch Ddafydd.’ L. G.

Aber, makes *aberoedd* now, antiently *ebyr*.

‘Calan hyddfref tymp dydd yn edwi,
Cynnwrf yn ebyr, llŷr yn llenwi.’ P. M.

‘Megis twrf ebyr yn llŷr llawn.’ C.

CHAP. VII.

OF THE FORMING OF THE PLURAL,

BY ADDING ONLY A LETTER OR SYLLABLE TO THE TERMINATION OF THE SINGULAR.

AN Addition is either of a Letter, or of a Syllable. The only letter that is added alone is *i*; as *fffenestr*, *fffenestri*; *rhes*, *rhesi*; *perth*, *perthi*:

So *Rhenti, llestri, memni: Saer, saeri; maen, maeni*, which makes also *main; gwe, gwei*, which makes also *gweoedd; llo, lloi, and lloau, and lleiau*.

Words ending in *a* become Plurals by adding the Syllable *au*, as *Bwa*, a Bow, *bwa-au*; *coppa*, the Top or summit of a thing, *coppa-au*; *cymmanfa*, an Assembly, *cymmanfa-âu*. But for the more easy Pronunciation, one *a* is commonly cut off by Syncope, and the other *a* lengthened to the sound of a double *aa*; as *Bwâu, coppâu, cymmanfâu*, &c. yet the double *aa* is also sometimes retained, as

‘Bwaau a chŵn buain Sy i’w rhioi lle bo cwrs y rhain.’ G. O.

Some words ending in *a* make their Plural by adding another Syllable; *cynmilleidfa*, pl. *cynnulleidfaoedd*; *tyrfa, tyrfaoedd*; *porfa, porfeydd*.

Every addition makes the Plural longer by one Syllable than the Singular, as *tâd, tadau*; *mam, mammau*; *cadach, cadachau*; *tir, tir-oedd*; *hoel, hoelion*; *ysgyfarnog, ysgyfarnogod*.

Monosyllables, which have the Vowel *e* with a Consonant after it, become Plurals by adding a Syllable, as *merch, merched*; *pen, pennau*: And Some Nouns of many Syllables, as *colomniën, colommennod*.

Pollysyllables in *on*, as *cynffon, cynffonau*.

All in *od*, as *defod, defodau*; *cernod, cernodiau*.

In *ol*, as *ebol, ebolion*; *heol, heolydd*; *rheol, rheolau*.

In *i*, as *pi, piod*; *gwengci, gwenciod*. *Ci, cân*, is an anomal

Some have two Syllable added, as *gordderch, gordderchadon*; *dŷn, dŷniadon*, among the antients.

CHAP. VIII.

OF PLURALS,

FORMED BY CHANGING ONLY THE VOWELS OR DIPHTHONGS OF THE SINGULARS.

A Change alone is only in some Words, that end with a Consonant; but all Words that end with a Vowel, are formed by adding a Syllable.

This Change is of a Vowel into a Vowel or Diphthong; or of a Diphthong into another Diphthong.

A, in Monosyllables is changed for the most Part into *ei*, in their Plural, as *march, meirch*; *hardd, heirdd*; *bardd, beirdd*; *arf, eirf*.

‘Campus eirf cwmpas arfell.’ D. G.

So *Iarll, sarph, tarw, carw, marw, carr, arth, gast, iar, gafr*. *Bardd* is also declined by adding and changing, *beirdd* and *beirddion*. So *marw, meirw*, and *meirwon*.

A is sometimes changed into *ai*, as *brân, brain*.

O, in the Singular is regularly changed into *y*; as *fforch, ffyrch*; *Rfordd, ffydd*. So *porth, torch, mollt, hollt, post, cort, corph, pont, gordd, corn*.

W is changed likewise into *y*, as *llwɔdn*, *trillydn*, *canllydn*. But *Iolo* said *ieirch* for *yrchod*, from the sing. *iwrch*.

Gŵr, *gŵyr*: *tŷ*, *tai*, are Anomals

The Vowel *e* is not changed here.

The Diphthongs of Monosyllables are changed thus;

Ae is changed into *ai*, as *draen*, *drain*: *maen*, *main*.

Oe into *oy*, as *croen*, *crwyn*; *oen*, *wyn*. But *troed* makes *traed*.

The other Diphthongs are not changed here.

THE CHANGES OF VOWELS IN DISSYLLABLES, TO RENDER THEM PLURALS, STAND THUS:

Such as have *a* in the Penultima, and *a*, *e*, or *w*, in the Ultima, change the *a* of the Penultima into *e*, and the *a*, *e*, and *w* of the Ultima into *y*.

Words which have *a* in the Ultima and Penultima, are, *Paladr*, *pelydr*; *alarch*, *elyrch*; *aradr*, *erydr*; *taradr*, *terydr*; *afall*, *efyll*; *cadarn*, *cedryn*. But here the antients, instead of *y*, used *ei*, *Ereidr*, *peleidr*, *tereidr*, *cedeirn*, &c.

The Word *Dafad* makes *defaid* in the Plural.

In other words ending in *a* with a Consonant after it, the *a* itself, by taking *i*, becomes the Diphthong *ai*, which is often written *ei*, as *gŵyran*, *gŵyrain*; *gwial*, *gwaiail*; *llyffant*, *llyffaint*, or *llyffeint*; *llygad*, *llygaid*, or *llygeid*; so *ynddifad*, *chediad*, *gwyllyad*; *hynaf*; *tywarch*, *tywairch*. But *bustach*, is *bustych* in the Plural.

Words which have *a* in the Penultima, and *e* in the Ultima, are such as follow, *Castell*, *cestyll*; *asgell*, *esgyll*; *padell*, *pedyll*: So *Astell*, *tafell*, *angell*, *gradell*, *mantell*, *maneg*, *llawes*, *gŵaell*, pl. *gŵeyll*, and frequently *gweill*; *bachgen*, *bechgyn*; *llannerch*, *llennyrch*, which makes also *llenneirch*:

‘Gwae’r ieirch, mewn llenneirch mae llai;

Gwae’r ceirw ddwyn gŵr a’i carai.’ Iolo.

But *Caseg*, *cesig*; *carreg cerrig*, are excepted, which end in *i*, as do all other words in the Poets, which change *a* or *e* into *y*, as *Tefill*, *pedill*, *llewis*, &c.

‘Cig ar ei fenig a fyn.’ G. O.

Such as have *e* in the Ult. (and not having *a* in the Penult. as above) generally change that *e* into *y*; as *Cylllell*, *cylllyll*; *Gŵyddel*, *Gŵyddyl*; *gwɔden*, *gwɔdyn*; *cefnder*, *dyr*; *cyfynder*, *dyr*.

‘Cefndyr o ryw milwyr Môn.’ G. O.

And in the sing.

‘Pren pŕ a chefnder i chwi.’ M. H. T.

But this Word is written frequently, and perhaps better, *Cefnderw*, pl. *cefnderwedd*, and also *cefnderoedd*.

Words that have *a* in the Penultima, *w* in the Ultima, are but few, *Ascwrn*, *escyrn*; *arddwrn*, *erddyrn*.

In like manner are formed *migwrn*, *migyryn*; *canpyn*, for *canpwn*, *Iolo*. *Canllydn*, *trillydn*, &c. from the simple word *llwɔdn*.

When *o* is in the Penultima, and *w* in the Ultima, the *o* is changed into *y*; as *Cogwrn*, pl. *cegyrn*; *llogwrn*, *llegyrn*.

Such as have *o* in the Penult. and *a* in the Ult. turn *o* into *e*, and *a* into *y*, as *Ffollach*, pl. *ffellych*.

Note,—That there is no change made in the Vowels or Diphthongs of Nouns, to render them Plurals, save in the Ultima and Penultima. Those in the Antepenultima remain unaltered; except *Maharen*, pl. *meheryn*.

CHAP. IX.

OF PLURALS,

FORMED BOTH BY THE CHANGE OF THE VOWELS OR DIPHTHONGS, AND THE ADDITION OF A LETTER OR SYLLABLE TO THE TERMINATION OF THE SINGULAR TOO.

THE Change here made is, of the Vowels or Diphthongs of the last Syllable, when Consonants follow them. The Penultima is here never changed.

THE CHANGE OF THE VOWELS.

In Nouns that are Monosyllables, and their Compounds, *a* is changed into *ei*, when they form the Plural in *on*; as *dall*, *deillion* and *deilliaid*; *prâff*, *preiffion*; *gwâs*, *gweision*; *arch*, *eirchion*: So *brâs*, *crâs*, *glâs*; *mâb*, *meibion*. But *mâb*, in the Antients formed the Plural by *ai*, without any addition, *mâb*, *maib*, whence our *meibion*.

'Ystêr hoff nis diria rhaib, Oes y pum-oes i'r pum-maib.' I. G. I. LL.

In others *a* is changed into *e*; as *Câr*, pl. *ceraint*; *gwâl*, *gwêlydd*; *carn*, *cernydd*; *nant*, *nentydd*.

W, in Monosyllables, as also in the Ultima of Polysyllables, is changed into *y*, with the Addition of *au*, or *od*, and of *ion*, in Adjectives; as *Bwrdd*, pl. *byrddau*; *crêth*, *crythau*; *trêch*, *trychau*; *bâch*; *bychod*; *hêch*, *hychod*; *cêch*, *cychod*; *hwrdd*, *hyrddod*: So *twll*, *mwel*; *meddwl*, *gwddf*; *pâll*, *darn*, *swrn*, *pilwrn*, *mistwrn*: *Arddarn*, *arddyrnau*; *nigwrn*, *migyrrnau*, whose Plurals end all in *au*. So Adjectives, *Crawn*, pl. *crynon*; *crwm*, *trwm*, *brwm*, &c.

A, in the Ultima of Polysyllables, is changed into *e*, with *ydd* added; as *Porfa*, pl. *porfeydd*; *preswylfa*, *preswylfeydd*.

Pared, pl. *parwydydd*, is an Anomal.

W, in the Ultima and Penultima, is often changed in both places into *Y*, with or without an Aspirate; as *Cwmwâl*, pl. *cymmylaa*, or *cymhyla*.

THE CHANGE OF DIPHTHONGS.

Ae, in Monosyllables is changed into *ei*: and sometimes into *eu*; as *Maen*, pl. *meini*; *saer*, *seiri*; *maes*, *meusydd*; *caer*, *ceurydd*.

But some perhaps will admit of no change in such Words; and had rather write them with the Addition only, *Maes*, *maesydd*. *Llaes* or *hjd* *maesydd*.

Ai, in Monosyllables, is changed into *ei*, adding *iau*; as *Nain*, pl. *neiniau*; *caib*, *ceibiau*; *gair*, *geiriau*. So *Rhaib*, *rhaid*, *saig*, *ſſaig*, *draig*, *bludd*. Some Polysyllables do the same; as *Cauair*, pl. *cadeiriau*. These are excepted, which, retaining *a*, only throw away *i*; as *Naidr*, pl. *naedroedd*; *gwraig*, *gwagedd*; *daigr*, *dagrau*; *rhain*, *rhianedd*; *celain*, *celanedd*.

If no Consonant follow *ai*, both in Monosyllables and Polysyllables, is turned into *ei*; and a Syllable of some other Termination added; as *Nai*, pl. *neiaint*; *carrai*, *carreiau*, and *carreion*; *gwippai*, *gwippeiod*; *cardottai*, *cardotteion*.

If *nt* follow *ai*, the Plurals both of Monosyllables and Polysyllables is regularly made, by throwing away *t*, adding *iau*, and observing the Change of *ai*, into *ei*; as *Braint*, *breiniau*; *haint*, *heiniau*; *rhagorfraint*, *rhagorfreiniau*: Though *Breintiau*, *heintiau*, and *rhagorfreiniau* be also, but unaptly used.

Au, is changed into *eu*; as *paen*, *peunod*; *caul*, *ceulau*; *ffau*, *ffeuau*; *genau*, *geneuau*.

Or, as some will have such words written, without a Change, *paunod*, *caulau*, &c.

Aw, is changed into *o*; as *brawd*, *brodyr*, and *broder*; *awr*, *oriau*; *llawr*, *lloriau*; *clawdd*, *cloddiau*; *tlawd*, *tlodion*; *ymerawdr*, *ymerodron*, &c. *llaws*, *lliosydd*; but *llios* is likewise used,

‘Na’i ddangos i lios lu.’ D. G.

‘Agos yw’r lios i’r llall.’ H. D.

Or into *ow*; as *cawg*, pl. *cowgiau*; *trawst*, *trawstiau*, and frequently *trostiau*. But these may be used, and that perhaps better, without any Change at all, *trawstiau*, *cawgiau*; as *rhaw*, *rhawciau*; *caw*, *cawciau*; *daw*, *dawon*. *Cawr*, *cewri*, and *cowri*, in the Plural.

Some Words ending in *nt*, throw away the *t*, and double the *n*; as *dant*, pl. *dannedd*; *tant*, pl. *tannau*.

Some Substantives have their Singulars formed of their Plurals; adding *yn*, or *en*, to the Plural Termination, and changing their Vowels or Diphthongs into other Vowels or Diphthongs; as *plant*, sing. *plentyyn*; *brâg*, *bregyn*; *caw*, *cosyn*; *rhaw*, *rhoewyn*; *gwair*, *gweiryyn*; *hâd*, *hedyn*; *haidd*, *heidden*; *rhŷg*, *rhygen*; *erfin*, *erfinen*; *maip*, *meipen*; *gwenith*, *gwenithen*; *chwain*, *chwannen*; *gwial*, *gwialen*.

‘Cae gwial er na thalo.’ D. G.

Which is also *Gwial*,

‘Cywyddau gweau gwial,

Cywiôn priodoriôn dail.’ D. G.

Some do not change the Vowels at all; as *Malwod*, sing. *malwoden*; *Uygod*, *Uygoden*; *sêr*, *seren*; and all Names of trees; as *Derw*, sing. *derwen*; *helyg*, *helygen*; *drain*, *drainen*, &c.

Some Substantives have two Plurals, the one formed of the other; and the latter importing great Abundance; as *ŷd*, and *ydau*, sing. *yden*; *haidd*, and *heiddiau*, sing. *heidden*

CHAP. X.

THE GENDERS OF SUBSTANTIVES.

WELSH Substantives have five Genders, the Masculine, the Feminine, the Commune, the Doubtful, and the Epicene.

There are two Ways to know the Gender of a Noun.

The first by its Signification. The second by its Termination.

The proper Names of Men, Winds, Months; also Qualities good and bad; Metals; and the Infinitive Mood of Verbs, when used substantively, are known by their Signification to be of the Masculine Gender.

Words ending in *w*, *i*, *rwydd*, *yn*, (except *telyn*, *blwyddyn*, *odyn*, of the Feminine Gender) are Masculines by their Termination. Also Nouns derived of Verbs ending in *ad*, *ant*, *awdr*, *adur*.

The Names of Women, Countries, Cities, Rivers; Also Appellatives of Trees and Stones, are of the Feminine Gender.

Derivatives that end in *en*, *ech*, *es*, *ell*, are Feminines by ending. But *Castell*, a Castle; *Hiriell*, an Angel; *Gefell*, a Twin, are not of a British Origin, and are of the Masculine Gender.

Some Words ending in *aeth*, are Masculines; as *gwasaeth*, *penaeth*, *hiraeth*.

Some are Feminines; as *Llywodraeth*, *ymmerodraeth*, *breuhiniaeth*, *arglwyddiaeth*, *esgobaeth*, *personoliaeth*.

Monosyllables in *ig* are of the Masculine Gender, except *Gwig*, *pig*.

Most Nouns of many Syllables ending in *ig* are Feminines. *Pendefig*, *gwledig*, are excepted.

Og is of both Genders; but mostly Feminine. *Tywysog*, *swyddog*, *marchog*, *taiog*, *cymnydog*, *draenog*, *llwynog*, *ceiliog*, *hebog*, *cyfflog*, are Masculines.

The Monosyllable *Côg*, a Cook, is Masculine; *Côg*, a Cuckow, Feminine.

Words that are common to both Sexes, as *Dŷn*, *cardottai*, *llattai*, *cennad*, *baban*, *plentyyn*, are of the Commune of two Genders.

Such words are of the Doubtful Gender, which (being not distinguished by Sex) are indifferently used in the Masculine, or in the Feminine Gender; as *Iachawdwriaeth*, *Dadguddiad*, *achos*, *adaid*, *ammod*, *elôd hêdd*, and many others.

The Appellatives of *Birds*, *Beasts*, and *Fishes*, are of the Epicene Gender, that is, some Masculines, others Feminines. Yet under the same Gender are both Sexes comprehended; and are distinguished only, by adding *Gwr-ryw* to the Substantive, to signify the Male; and *Benyw*, to signify the Female; whatever Gender the Substantive is of; as *Eryr gwr-ryw*, an he Eagle; *Eryr benyw*, a she Eagle; *Colommen wr-ryw*, a he Pigeon; *Colommen fenyw*, a she Pigeon. Ever giving the Additional Words *Gwr-ryw* and *Benyw*.

Initial proper to the Gender the Welsh Word for the Animal is of.

But forasmuch as these five Genders are reducible to those two prevailing ones, *viz.* Masculine and Feminine; and forasmuch as all Substantives do naturally fall into one or other of these two Genders; it may be expedient to lay down the following Rule of Mr. Gambold's to assist in the finding out of the proper Gender of the Substantive given; provided the Substantive begin with one or other of the mutable Consonants.

RULE. Any Word, beginning with any of the mutable Consonants, except *Ll* and *Rh*, if, upon putting *y* in Apposition before it, its initial Consonant, doth naturally change into its soft; as *Bottas*, *y fottas*; *caseg*, *y gaseg*; such words are infallibly of the Feminine Gender: But if the initial Consonant change not thereupon, we may justly conclude, such Words to be of the Masculine Gender; as *Brethyn*, *y brethyn*; *march*, *y march*.

CHAP. XI.

OF A NOUN ADJECTIVE.

WE call a Noun Adjective, *Enw gwan*, a weak Noun, because it wants another word to express its Signification.

The Variation of Adjectives is twofold, of the Gender, and of the Number.

The Variation of the Gender is that by which Masculines become Feminines.

There are two ways of forming the Feminine from the Masculine.

I. By changing only the Radical or Initial Consonant (if mutable) into its soft; as *Blasus*, masc. *flasus*, fem. *cariadus*, masc. *gariadus*, fem. *da*, masc. *dda*, fem. &c.

II. Both by changing their Radical Initial Consonants (if mutable) into their soft; and changing their Vowels too.

Of Feminines, which change the Vowels of Masculines, observe: First, that *w* being the ultimate Vowel of the Masculine, and having a Consonant following it, is changed into *o*, in the Feminine: Beside the change of the Initial Consonant in Construction, if mutable; as *Brant*, masc. *front*, fem. *crwm*, *grom*; *llwm*, *lom*; *twm*, *dwm*; *trwm*, *drom*; *mwell*, *fol*; *hwn*, *hon*; *hwntw*, *honno*; *pwl*, *bwl*; *trwsgl*, *drosgl*; *rhwth*, *roth*; *flwch*, *flloch*; *blwng*, *flong*.

‘Ni rof (drin welwflin aelflong) Hawdd amawr yn llawr y llong.’ Iolo.

Secondly, Such Adjectives as have *y* for the last Vowel of the Masculine, with a Consonant following, change the *y* into *e* in the Feminine; beside the change of their Radical Consonants in Construction, if mutable: as *gwyn*, *wen*; *llyfn*, *lefn*, *hysp*, *hesp*; *llyn*, *lem*; *melyn*, *felen*: So *syth*, *sech*; *tynn*, *denn*; *syth*, *seth*; *hyll*, *hell*.

‘Ellyll-ddyn a gwyll hell-ddu.’ L. Mon.

Thence the Compound *Dihell*. *Cljd, gléd; gwydn, wedn.*

‘Ni wn i un mor ddiell. Na dŷn a wŷr ei da n well.’ D. G.

‘Od æeth Rhŷs o’i glaerllys gléd, Yr wyf finau ar fyned’ D. N.

‘Glas a chyweithas awchwedn, Lem flaenfain fal adain edn.’ I.R.I.LL.

And some have used *chwern* from *chwyrn*, and *gwemp* from *gwymp*.

But *Cyndyn, gwyŷch, serfyll, erchyll, hydyn, anhydyn, hylyn, tywyll*, do not ordinarily change the Vowel *y*. However the poet used *dywell* of the Feminine Gender; as

‘Nôs da i’r *ynys dywell,

*Anglesey.

Ni wn oes un ynys well.’ L. G.

Such Words are of the Commune Gender, as change neither their Consonants nor their Vowels; but remain the same in their Feminines, that they were in their Masculines; as *Absennol, edifeiriol, iraidd, odiaeth, uchel, wltresgar, ysgar, chwedleugar, ffel, neiliduoł, siaradus, &c.*

All the Cardinal numbers of the Commune Gender; except *Dau, tri, pedwar*; which have *Dwy, tair, pedair*, to their Feminines.

The Ordinals also are all of the Commune Gender; except *trydydd*, and *pedwerydd*; which makes *trydedd*, and *pedwaredd* in the Feminine Gender.

There are two other Changes of the Initial mutable Consonants of Adjectives in Construction, which are common to both the Masculine and Feminine Gender; viz. into their Liquids; as *Fyngharedig frawd; Fy ngharedig chwaer*; or in to their Aspirates; as *Ei charedig frawd; ei charedig chwaer*.

CHAP. XII.

OF THE PLURAL NUMBER OF ADJECTIVES.

THE Plurals of Adjectives are formed of Singular Masculines, in two Ways.

I. By adding only to the Singular Termination; which addition is generally *ion* or *on*; as *crŷch*, pl. *crychion*; *du, duon*; *gwyn, gwynion*.

II. By either changing the Singular Vowel, with an Addition; or by adding another Vowel to the ultimate Vowel of the Singular, and without an addition.

Of these Adjectives, which change their Singular Vowels, and admit of an Addition too, it is to be noted,

First, That *a* being the Vowel of the Singular Number, is in the Plural changed into *ei*; as *Gwág*, pl. *gweigion*; *glás*, *gleision*; *marc*, *meirwon*; *balch*, *beilchion*; *dall*, *deillion*. *Deilliaid* is a Substantive.

Secondly, That *aw*, in the Singular, is changed into *o* in the Plural; as *Tlawd*, pl. *tlodion*.

Thirdly, That *w*, in the Singular, is made *y* in the Plural; as *Llwm*, *Ugymich*; *trwm*, *trymion*; *brwnt*, *bryntion*.

Of those that are made Plurals, only by adding another Vowel to the ultimate Vowel of the Singular; observe,

That many Adjectives, having *a* for their ultimate Vowel in the Singular, are made Plurals, either by subjoining *i* to that *a*, as *Llydan*, pl. *Uyddain*; *byddar*, *byddair*; (*Byddariaid* being rather a Plural Substantive) and *arall* (which changing also the *a* of the Penultima into *e* makes *eraill* pl. Or by changing *a* into *ei*; as *Marw*, *meirw*; *balch*, *beilch*.

Many Adjectives want their Plurals; as *Da*, *glân*, *têg*, *hagr*, *hên*, *serfyll*, *erchyll*, *cyndyn*, *hydyn*, *tywyll*, *fflwch*. But Poets, to some of these, give a Plural.

‘Pe baem henion, Fêl ein dynion. *And*

‘Dyinion cyndynion dinerth, Hyllion, erchyllion a chierthi.’

‘Da’i llun ond tywyllion ynt.’

So all Adjectives ending in *aid*, *aidd*, *in*, *llyd*, *us*, most ending in *ig* and *og* want the Plural.

Cardinal Numbers have no Plural, when put in Apposition or in composition with their Substantives; though their Substantives, at the same time, may be either Singulars or Plurals: as, *Tri*, *gwr*, *tri-wyr*. But when set alone, or Substantively all of them have Plurals; except *Un*, which cannot in nature have a Plural; as, *Deuoedd*, *trioedd*, *ped-wareoedd*, &c. *Ugeiniau*, *deugeiniau*, *cannoedd*, *miloeedd*.

Ordinals have no Plural Number.

CHAP. XIII.

OF THE TERMINATIONS OF ADJECTIVES.

THE Terminations of Adjectives are various, and many of them are definitive of some peculiar Signification.

Aid, denotes the Metal or Stuff whereof a Thing is made; as *Euraid*, golden or made of Gold; *Ariannaid*, silver or made of Silver; *Efyddaid*, brazen or made of Brass.

Aidd, denotes Likeness or Quality; as, *Morwynaidd*, Maidenlike; *brouidd*, pleasant like a vale.

Gar, given or addicted to; as, *Lletteugar*, given to hospitality; *gwin-gar*, given or addicted to wine

Ig, generally relating to a Country or Place; as, *Seisnig*, *Cymreig*, *dinesig*, *mynyddig*, of or belonging to England, Wales, City, Mountain, English, Welsh, City--, Mountain--. And sometimes Quality; as, *Gwenwynig*, poisonous.

In, the Substance whereof a Thing is made; as, *Meinin*, of or made of Stone; *gwydrin*, of or made of Glass.

‘Ystynnawg fy ngliu, Yn nhŷ dayerin,		Cadwyn hayernin, Am ben fy neu liu.’	Aneurin.
‘Yni fwyf gymnefin a derwin wŷdd, Ni thorraf a'm câr fy ngharennnydd.’ M. B.			

Lyd, and *Llyd*, an ill or unbecoming Quality; as, *Nychlyd*, pining, infirm; *baelyd*, dirty; *gwenwynllyd*, poisonous; *dyfrllyd*, waterish.

Out of Adjectives ending in *lyd*, they form in *Poëys* Feminines in *led*; as, *Brycheuled*, *poethled*.

And so did the Ancients;

‘Ei gad-feirch a'i seirch greuled,
Bid yn anysgoget bid ged.’ Aneurin.

‘Barf ar farf, ac arf yn greuled,
Tal trathal, traniel trachaled.’ Cyndd.

‘Arwr syr syrthies afrifed
Ar ei law a'i lasu wyarled.’ P. M.

‘Mam iarll a'r arf wyarled,
A gwraig iarll goreu a grêd.’ G. G.

‘Ar wybren drymled ledocr.’ D. G.

Og, having or abounding with; as *Brwynog*, rushy, abounding with Rushes; *aeliŷg*, having (thick or large) Brows; *troediog*, having Feet. So *goludog*, *asgyrniog*, *eithinog*, *ysgallog*, &c.

Adjectives ending in *og* in the Poets end likewise in *awg*. *Ol*, is a very frequent Termination, and denotes Quality; as, *Synhwyrol*, prudent; *gormesol*, oppressive. These end poetically also in *awl*.

Us, Quality likewise; as *Cariadus*, loving; *melus*, sweet; *ofnus*, fearful; *trefnus*, methodical.

Substantives ending in *nt*, when they become Adjectives, cast away the *t*; as, *Haint*, *heinus*.

‘Heinus adfydig hynwyf.’ Ll. G.

Braint, *breiniol*. *Chwant*, *chwannog*.

CHAP. XIV.

THE COMPARISON OF ADJECTIVES.

WE call the Positive Degree, *Enw gwan gwastad, yr hwn y bo y synwyr cyntaf i'r gair ynddo*; i. e. An even weak Noun (or Adjective) in which is the primary Signification of the Word.

Others call it *Isef-râdd*, the low Degree; or, *Y gyssefin-râdd*, the primitive Degree, or positive. *Du*, black; *gwynn*, white.

We call the Comparative, *Chwanegol o un râdd*; i. e. Increased by one Degree; and *y berfeld-râdd*, or *y ganol-râdd*, the Middle degree. And it is formed or made regularly by adding the Syllable *ach* to the positive; as *Duach*, blacker; *gwynnach*, whiter.

We call the Superlative, *Chwanegol yn y radd uchaf*, increased in the highest Degree; or, *Uchel-radd*, the highest Degree; and it is made by adding the Syllable *af* to the Positive; as, *Duaf*, blackest; *gwynnaf*, whitest.

All Words double the final Consonants of the Positives, in the Comparative and Superlative Degrees: except, 1. Such as circumflex the Vowel of their Positives, with their Compounds; as, *Glân, glânach, glanaf, aflan, aflanach, aflanaf; cás, casach, casaf; atgas, atgasach, atgasaf*: 2. Such Positives as already end with two Consonants, whether similar or dissimilar; as *Byrr, byrrach, byrraf; péll, pellach, pellaf; hagr, hagrach, hagraf*.

Positives ending in *b, d, g*, in the Comparative and Superlative, change *b* into *pp*; *d* into *tt*; and *g* into *cc*; as, *cysfelyb, cysfelyppach, cysfelyppaf; caled, calettach, calettaf; tebyg, tebyccach, tebyccaf*.

Positives having *ai*, change *ai* into *ei*, in the Comparative and Superlative; as *Rhaid, rheitiach, rheitiaf*.

Positives having *aw*, change *aw* into *o* in the Comparative and Superlative; as, *Tlawd, tlottach, tlottaf*.

Positives having *w* for their Vowel, change *w* into *y* in the Comparative and Superlative; as, *Brwnt, bryntach, bryntaf; trwm, trymmach, trymmaf*.

THESE FOLLOWING ARE ANOMALOUS OR IRREGULAR COMPARISONS.

Da, good; *gwel*, better; *gorau*, best.

Drôg, bad; *gwaeth*, worse; *gwaethaf*, worst. This Word, and the nine following form the Superlative from the Comparative, not from the Positive.

Bach, or *bychan*, little; *llai*, less; *lleiaf*, least.

Mawr, great; *mwy*, greater; *mwyaf*, greatest.

Hir, long; *hwyl*, longer; *hwylaf*, longest.

Hên, old; *hyn*, elder; *hynaf*, eldest;

Isel, low; *is*, lower; *isaf*, lowest.

Uchel, high; *uwch*, and *uch*, higher; *uchaf*, highest.

Agos, near; *nês*, nearer; *nesaf*, nearest.

Hawdd, easy; *haws*, more easy; *hawsaf*, most easy.

Llydan, broad; *llêd*, broader; *lletaf*, broadest.

Llawer, many, borrows *mwy*, more, and *mwyaf*, most, from *mawr*.

Buan, or *cloi*, (S.W.) swift; *buanach*, and *cynt*, swifter; *buanaf*, and *cyntaf*, swiftest.

Ieuangc, young; *iau*, and *ieuangach*, younger; *ieuaf*, and *ieuangaf*, youngest: And sometimes *isaf*.

Allan, out; *eithaf*, utmost or outermost.

Diwedd, a Substantive signifying *End*, makes the Superlative *Diweddaf*, last, and also *Diwethaf*.

Trech, stronger, is a Comparative wanting a Positive, and makes its Superlative *Trechaf*. But *Sion Tudur* hath *trechach*.

‘Na âd drachwant yn drechach.’

Blaenaf, foremost, is a Superlative from *Blaen*.

Olaf, last, is a Superlative from *ôl*.

The Welsh Language, besides the three Degrees of Comparison already mentioned, hath a sort of Comparison, which imports sometimes Equality; sometimes Admiration; and may be explained in English by *as, so, how*; as, *Cyn laned ac yntef*, as fair as he. *Glaned yw!* How fair he is! *Melused yw!* How sweet it is! It is formed of the Positive by adding the Syllable *ed*, according to the Rules of forming the Comparative and Superlative Degrees; as,

Hardd, harddach, harddaf, hardded.

Rhâd, rhattach, rhattaf, rhatted; &c.

In Construction it hath prefixed to it, *Cyn*; as, *Cyn debycced*, as like; *Er*, although; *Er tecced y dywedi*, though you speak never so fair. *Rhag*, (Prep.) for; *Rhag glaned yw'r calonnau*. *Gan*, whereas; *Gan bured yw*. *O*, as, *O fwynd oedd*. *Och*; *Och oered yw chwiorydd*. *A, ac*; *O Dduw iêg, a'i ddaed dyn*.

It comes after the Verb, having its radical Initial changed into its soft; as, *Edrych decced yw*. *Ni wyddwn ddaed oedd*. *Mi a welaf reitied ydyw*. And after Pronouns,

'Gwae fi o'i gweddi, Gwae fi ei gweddwed.' D.N.

It is sometimes put absolutely,

'Duw cadw Rÿs, decced ei rôdd.' D.N.

They often prefix *Mor* in South-Wales instead of *Cyn*; as, *Mor hardded*; *mor laned*; instead of which they say in North-Wales either, *Cyn hardded*; *cyn laned*; or, *Mor hardd*; *mor lân*.

Some anomalous Adjectives form this kind of Comparison from their Positives; as, *Daed, drycced, Ieuanged*. Others, from their Comparatives; as, *Lleied, hyned, ised, uched, nased, hawsed, lletted, treched*. Others from both; as, *Buaned, cynted*. And others wanting it; as, *Mawr, llawer, hir, uchel*; instead thereof have *cymmaint, cyhyd, cyfawch*, and *cyn uched*.

'Ac er hyn e dynn y daint,

I'rh iau gam â thi gymmaint. Ll.G.D.

CHAP. XV.

OF THE PRONOUN.—RHAGENW:

OF the Pronouns some are personals; as, *Mi, I*; *ni, we*; *ti, thou*; *chwi, you*; *efe, he*; *hwynt, they*.

Some are Demonstratives; as, *Hwn, hon, hyn, hwnnw, honno, hynny*.

Some are Relatives; as *Yr hwn, yr hon, yr hyn, y sawl, y neb, yr un*.

Some are Possessives; as, *Mau, tau, fy, dy, ei, eiddo*.

Some are Interrogatives; as, *Pwy, pa*.

Some are Derivatives; as, *Myfi, minnau; tydi, tithau; &c.*

I. OF THE PERSONAL PRONOUNS, AND THEIR DERIVATIVES.

Mi, myfi, I; minnau, and I, I also: and in Construction *fi* and *i* are Singulars of the Commune Gender and of the first Person. Pl. *Ni, nym, we, us; ninnau, and we, we also, us also.*

Ti, tydi, thou; tithau, and thou, thou also; and in Construction *di* and *thi* are Singulars, of the Commune Gender and of the second Person. Plur. *Chwi, chwyhwi, ye or you; chwithau, and you, you also.*

Efe, ef, efo, and in Construction, fe, fo, e, o, he, him, it: Ynteu, or yntau, and he, he also, him also; Masculines. Hi, she, her; hih, she herself; lithau, and she, she also, her also; Feminines. These are Singulars, and of the third Person. Plur. *Hwy, nhwy, they; hwynt hwy, they themselves; hwynt, them; hwyntau and hwythau, and they, they also, them also.*

Hi, occurs often instead of the Neuter; as, *Y mae hi yn dyddhau*, it grows Day.

E and *fe*, are contracted from *efe*; *O* and *fo*, from *efo*.

II. THE DEMONSTRATIVE PRONOUNS.

Hwn; Masc. and Neuter: Hon; Feminine: Hyn; Commune: All of the third Person. Plur. *Hyn, y rhai hyn, and by Contraction y rhai'n, and 'rhai'n, those.*

• Llewod a'i rhŷdd lle daw'r rhain
Lle dylech llewod Owain.' O. Ll. M.

Hwnu; Masc. and Neuter: Honno; Feminine: Hynny; Commune: All of the third Person. Plur. *Hynny, rhei'ny, y rhei'ny, y rhai hynny, those.*

III. RELATIVE PRONOUNS.

Yr hwn, who, whoso, he that.

Yr hwn; Masc. Yr hon; Femin. Yr hyn; Commune; of the third Person. Plur. *Y rhai.*

Y sawl, who, whoso, &c.

It is a Relative of all Genders and Numbers; third Person.

Y neb, yr un, who, whoso, &c.

They are of all Genders and Numbers; third Person.

IV. THE POSSESSIVE PRONOUNS.

Mau, my, mine.

Mau; Masc. Fau; Fem. and by Contraction fy; and when i comes before a Vowel, y is cast away, and only f set down; as, f'antwyl. for fy antwyl. Fy is of both Genders.

Tau, thy, thine.

Tau; Masc. and in Construction joined with Feminines Dau, and thence Dy, and by Apostrophe d' of both Genders. D'enaid, for dy enaid.

Ei, his, her. It is of both Genders, and of the Singular Number,

Ein, our; *eich*, your, are of both Genders, and of the Plur. Number.

Eu, their: Plural only, of all Genders.

Eiddo, answering all the Possessives, is therefore of all Persons, Genders, and Numbers.

V. INTERROGATIVE PRONOUNS.

Pwy, who, what Man or Person?

Pa, what, what Thing? and sometimes, what Person?

They are of all Genders and Numbers.

They are not always Interrogatives; but are sometimes Indefinites, especially when attended with *Bynnag*; as, *Pwy bynnag a wnellyn*, whosoever doeth this. *Pa ddlyn bynnag a'i gwnel*, whatsoever Man shall do it.

CHAP. XVI.

OF THE VERB.—*G AIR, BERF.*

THE Welsh Verbs are, for the most Part, formed of Substantives of the same Signification with them; as, *Dýsg*, Learning; *dysgais*, I taught. *Câr*; a Friend; *Caraf*, I love, or I will love; and many are formed of the Present Tense of the Indefinitive Mood active.

In some Verbs the Third Person of the Preterperfect Tense is the Radix of Formation; as, *Aeth*, *daeth*, *gwnaeth*, *bu*, *oedd*, with their Compounds.

THE FORMING OF A REGULAR VERB ACTIVE.

INDICATIVE MOOD, PRESENT TENSE.

The Welsh Tongue is defective in this Tense: And therefore, instead thereof, useth a Circumlocution, by a Verb Substantive and the Infinitive Mood of the Verb, used instead of a Participle of the Present Tense; as, *Yr wyf yn caru*, I love or do love, or, I am loving. But sometimes, instead thereof, it maketh use of the Future Tense of the Indicative Mood; as, *Credaf yn Nuw Ddad*, I believe in God the Father. *Beth meddi di?* What sayst thou? *Mi a welaf*, I see. *Ti a weli*, thou seest.

PRETERIMPERFECT TENSE.

Sing.	{	<i>Carwn</i> , I loved or did love	}	Plur.	{	<i>Carem</i> , we loved or did love,
		<i>Carit</i> , thou lovedst or didst love.				<i>Caroch</i> , ye loved or did love.
		<i>Carai</i> , he loved or did love.				<i>Carent</i> , they loved or did love,

But this Tense is but seldom used in the Indicative Mood.

PRETERPERFECT TENSE.

Sing.	{	<i>Cerais</i> , I have loved,	}	Plur.	{	<i>Carasom</i> , we have loved.
		<i>Ceraist</i> , thou hast loved.				<i>Carasoch</i> , ye have loved.
		<i>Carodd</i> , he hath loved.				<i>Carasant</i> , they have loved.

This Tense is formed from the Radix, by adding the Terminations of the Persons; and changing the mutable Vowel in the first and second Person Singular; as, *Câr, cerais, ceraiſt, amcâr, amcenaïs, amcenaïſt.*

Verbs that have their Radixes of Formation ending in *l*, and some that end in *n*; and others ending in *id, yg, air, eir*, and *ix*, borrow the Letter *i*, and place it after their *l, n, d, g, r, ix*; as, *Ymbil, ymbiliais; erfyn, erfyniais; ymlid, ymlidiais; cynnyg, cynnygiais; cynnwair, cynnwairiais; ymlw, ymlwiais.* And if their ultimate Vowel be *a* or *ai*, they change these besides; as, *Attal, atteliais; arwain, arweiniais.*

Verbs ending in *w*, if *w* be also the Vowel of the Penultima, the final *w* is thrown away, and *i* borrowed; as, *Bwrw, bwriais, bwriaiſt.*

Verbs remaining intire, and having a double *mm*, or *nn*, before their Vowel, do ordinarily change their last *m* or *n*, into *h*, in all Tenses and Persons, except where their Radixes are their Persons; as, *Cynhellais, &c. Cymhorthais, &c. Cynheliais, &c. Anheuais, &c.* of *Cymnell, cymnorth, cynnal, anneu.* Except *Cynneu.*

Many Verbs ending in *n*, double their *n*, and do not borrow *i*; as, *gorphen, gorpheniais; gofyn, gofyniais.*

Some Verbs, having *w* for their Characteristic, by a Syncope cut off *a*, between their *w* and *s*, in forming; as, *Taw'som, clyw'som, gwrandaſom*: Others do not; as, *Cadwasom, galwasom.*

All Verbs having double Consonants for their Characteristics, retain those double Consonants throughout; as, *'Sgrifennu, 'sgrifenniais, 'sgrifennaïſt, &c.* — Except *Caffael; cefuis, cafodd.*

Dwyn, with its Compounds, throw away *wyn* in forming, and take *yg* in the Room thereof; as, *Dwyn, ymddwyn; dygais, ymadygais, &c.* Some others change *wy* into *y*; as, *Dirwyn, dirymiais; ysgwyd, ysgydiais.*

Verbs having *aw*, in ult. with a Consonant following, change *aw* into *o*; as, *Dadymawdd, ymbawr; dadymoddiais, ymborais.*

Verbs having *w* in ult. with one or two Consonants following, change *w* into *y* throughout; as, *Hebrwng, hebrungais.*

Verbs ending in *o*, formed from the Verbs ending in *aw*, not apocopated, are varied as Verbs in *aw*; as, *Gwando, turo*, from *gwrandaſw, taraw*, preter. *gwrandaſiais, tareſiais, &c.*

Verbs, whose Radixes end in *ael, aeth, ain, eg, yd, yll*, most in *ed*, throw away these Terminations in forming; as, *Gadael, gedaïs; marchogaeth, marchogais; lleſain, lleſais; rhedeg, rhedais; sejyll, seſais; Cerdded, cerddais.*

Dwyn, makes *dŵg*; and *Ymddwyn* make *ymddŵg*, in the third Person sing. of this Tense; and *Cymmeryd* makes sometimes *cymmerth*.

The third Person sing. is often made to end in *es*; as, *Rhoddes Duw; efe a'i dodes; efe a'weles yno*: Sometimes in *is*; as, *Gwrandeſis, gadewis; 'Cymro glew a'n gadewis.' D. G.* And often, by a Poetical License, in *awdd*: as,

'Y ei a lās yn y clawdd,
Llwyddiant i'r neb a'i lladdawdd.' D. Ll.

'Ni adawdd, ni bu nawdd nês.' D. G.

This Person in the Dialect of South-Wales, ends likewise in *ws*; as, *Carws*, he loved, or he hath loved.

Verbs ending in *oi* in their Radix, throw away *i* in the Singular Number, and resume it again in the Plural; as, *Troi*, *trois*, *troisist*, *trôdd* by Contraction for *troodd*. Plur. *troisom*, *troisoch*, *troisant*.

The third Person sing. of all Tenses is sometimes put indefinitely for any Person of its Teuse, having a Nominative Case set before it; as, *Mi a garodd*; *ti a garodd*; *ni a garodd*; *chwi a garodd*, &c.

PRETERPLUPERFECT TENSE.

Sing.	{	<i>Caraswn</i> , I had loved.	}	Plur.	{	<i>Carasem</i> , we had loved.
		<i>Carasit</i> , thou hadst loved.				<i>Carasech</i> , ye had loved.
		<i>Carasai</i> , he had loved.				<i>Carasent</i> , they had loved.

FUTURE TENSE.

Sing.	{	<i>Caraf</i> , I shall or will love.	}	Plur.	{	<i>Carwn</i> , we shall or will love.
		<i>Cerit</i> , thou shalt or wilt love				<i>Cerwoch</i> , ye shall or will love.
		<i>Câr</i> , he shall or will love.				<i>Carant</i> , they shall or will love

The third Person singular of the Future Tense ends commonly and regularly in *a*; especially in Verbs originally ending in *a*; as *Diotta*, *gwledda*, &c. except *bwytty*, of *bwytta*.

So Verbs originally ending in *u*; as, *'schrifenna*, *llamma*; of *'sgrifennu*, *llammu*, &c. So Verbs ending in *o*; as, *Cilia*, *chwilia*; of *cilio*, *chwilio*, &c. And Verbs ending in *au*; as, *amlhá*, *lleihá*, &c. (and anciently, *amlhaa*, *lleihaa*, &c.) of *amlhau*, *lleihau*, &c. But most Verbs, remaining intire in informing, are the same in the third Person singular, that they are in their Radixes; as *Arwain*, *darllain*, *cynnyg*, *dechreu*, *ynladd*, *cynnwys*, *gorphwys*, *tywys*, &c.

Some Verbs, having *a* in the Ultima of their Radixes, change that *a* into *ai* or *ei* in the third Person Singular; as, *Sáf*, *saif*; *dafn*, *daifn*; *gall*, *geill*; *parch*, *peirch*. So *cadw*, *ceidw*; *galkw*, *geilw*. And if they have *a* also in their Penult. that *a* is moreover changed into *e*; as, *Gwahardd*, *gweheidd*; *gwarchadw*, *gwercheidw*.

When Verbs have *a* in the Penultima and *e* in the Ult. the *a* is changed into *e*, and the *e* into *y*; as, *Gwared*, *gweryd*; *atdeb*, *ettyb*.

Some Verbs, which have *o* for the last Vowel of their Radixes, change that *o* into *y*; as, *Trô*, *trý*; *torr*, *tyrr*; *rhôdd*, *rhýdd*; *ffo*, *ffy*; *golch*, *gylch*; *dod*, *dýd*; *clo*, *cly*; *llosg*, *llysg*; And their Compounds, *Yndry*, *ymylch*, *datcly*, *dyry*, *ymdry*. So, *Diolch*, *diylch*; *esgor*, *esgyr*; *gwrthod*, *gwrthyd*; *cymmorth*, *cymmyrth*.

Others change *o* into *aw*; as, *Tôddi*, *tawdd*; *boddi*, *bawdd*; *toli*, *tawl*; *mosi*, *matel*.

If Verbs, having *o* in the Ultima, have *a* or *o* in the Penultima, they change the *a* or *o* into *e*, and the *o* of the Ultima into *y*; as, *Gwrando*, *gwrendy*; *gado*, *gedy*; *taro*, *tery*; *addo*, *eddy*; *gosod*, *gesyd*; *aros* *erys*.

Some Verbs are reducible to no Rules; as, *Cwyd* of *Codi*; *dôg*, of *dwyn*; *Chwardd*, of *Chwerthin*.

A great Corruption hath long since prevailed, both in Talking and Writing Welsh, to make this Person end in *iff*; as, *Sefiff*, for *saif*; *torriff*, for *tyrr*; *lleddiff*, for *llúdd*; but no Verb ends thus, except the Verb irregular *Caiiff*, from *Cassael*. Dr. Davies treats this Barbarism with the Censure it deserves. “Jamdudum obtinuit, ut hæc Persona, corruptissimè vulgò exeat in *iff*. Quod factum existimo ex *κακοζηλία*, & pravâ imitatione Anomali *Cziff*, à *Cassael*. Ut *Ceriff*, pro *Câr*; *Periff*, pro *pair*; *Rhoddiff*, pro *Rhydd*, &c. Quæ numquam sine indignatione audio. Hæc Veteribus ignota fuere, & ab Oratoribus & Poetis, ut suramâ tincta barbarie, semper vitata; ut ne a monosyllabo quidem *Af*, *Ibo*, ausi sint dicere *Aiff*, pro *â*, *ibit*; ne quidem post Adverbium *a*; sed semper dixerunt, *a â*, *ibit*.”

‘Dyn wyf a *â* dan ei wâd,
Er nad *â* ’r un a’i dywad.’ H. K.

‘Llywelyn drows-dynn a *â* drosti.’ D. G.

‘Ac a *â* dan Gaeo dir.’ L. G.

IMPERATIVE MOOD.

Sing.	{	<i>Câr</i> , love thou. <i>Cared</i> , let him love.	}	Plur.	{	<i>Carwn</i> , let us love.
						<i>Cerwch</i> , love ye. <i>Carant</i> , let them love.

The second Person Singular is the same with the third Person Singular of the Future Tense of the Indicative; except in such Verbs as change the Vowels of the Future; as, *Tyrr*, *try*, *gylch*, &c. which make here no Change; as, *Torr*, *tro*, *golch*, &c. And from *gado* is formed *gâd*.

The third Person Singular ends sometimes in *id*, with the usual Change of the Vowels; as, *Cerid Duwfi*, for *Cared*.

All the Plural is always the same as the Plural of the Future Tense of the Indicative Mood; save only that the Poets sometimes make the third Person end in *ent*; as, *Carent*, for *Carant*.

And in *Ont*, from the Future of the Potential, whence *t* being thrown away, *On*; as,

‘Cornwal Caerlleon galwon am geiliog.’ R. N.

OPTATIVE MOOD.

The Optative, Potential and Subjunctive Moods are the same in Voice; and their Signification is distinguished only by the Particles joined to them.

They want the Present Tense.

PRETERIMPERFECT TENSE.

Sing. *Carwn*, *Cerit*, *Carai*, Plur. *Carem*, *Carech*, *Carent*.

The third Person Plural, in the Poets, ends also in *aint*, which Dr. Davies takes to be the genuine and regular Termination of this Person, from the third Person Singular, *ai*,

‘Nest wiw goeth, wenddoeth, wyn-ddaint ac Ifor,
A mw y na rhagor i’r anrhegaint.’ D. G.

And *t* being thrown away, *ain*, '*Ac na bain ar druain draed*,' for *ðaint*. D. G.

But the whole Plural is made most usually in the Poets, by changing the Vowels of the Penultima, and forming the Termination by *y*; as, *Cerym*, *Cerych*, *Cerynt*.

PRETERPERF. AND PRETERPLUPERFECT TENSES.

Sing. *Caraswn*, *Carasit*, *Carasai*. Plur. *Carasem*, *Carasech*, *Carasent*.

The Plural, in this Tense also, is often in the Poets, *Caresym*, *Caresych*, *Caresynt*.

FUTURE TENSE.

Sing. *Carwyf*, *Cerych*, *Caro*. Plur. *Carom*, *Caroch*, *Caront*.

INFINITIVE MOOD.

The Infinitive Mood hath various Endings and very frequently a Consonant; but it more commonly ends with the Vowels, *a*, *i*, *o*, *u*. And some end in *au*, *an*, *ain*.

The Infinitive Mood is known commonly by the Sign *I*, *To*; or by its following another Verb in the same Sentence, without any Nominative Case between. And though the Verb stand unvaried, as to itself; yet doth it admit of three Tenses; The Present, the Preter, and Preterpluperfect Tenses. As for Example:

Present Tense. *I ddywedyd*, to say: *Anfonodd fi i ddywedyd wrthy ch*, He sent me to tell you. *Dysgwch ofni'r Arglwydd*, Learn to fear the Lord.

Preter. Tense. *Dyweddi i mi'th dwyllo*, thou sayst that I have deceived thee.

Preterplu. Tense. *Haerodd imi ddywedyd*, He asserted that I had said.

The Voice of the Infinitive Mood is diversly used.

First, As Substantives: and as such, are made Nominative Cases to Verbs, and Substantives to Adjectives; as, *Gweithio sydd boenus i'r diog*, to work is painful to the lazy.

Secondly, As Gerunds; as, *Nid oes diben ar wneuthur llyfrau lawer*, Of making many books there is no End. *Trwy rodio ger dyfron*, By walking before thee. *O'u Cadw y mae gwobr lawer*, In keeping of them there is great Reward.

Thirdly, As Supines; as, *Aeth i bregethu'r efengyl*, He went to preach the Gospel. *Anweddaidd iw or ei ddyngu*, Unseemly to be taught or learnt.

Fourthly, It supplies all the Persons of the Present Tense of the Indicative Mood: see that Tense. It also supplies the Persons of the Preterpluperfect Tense of the Subjunctive Mood, *Wedi*, being placed before the Nominative Case; as, *Wedi i'r gŵr lefaru*, After the Man had spoke.

PASSIVE VOICE.

All Verbs Passives have but one Termination, being the Voice of the third Person Singular, which serves throughout all the Persons of both Numbers.

The Changes of Vowels, in forming Verbs Passives, are these which follow :

A, in the Ultima of the Radix of Formation in the Active Voice, is changed in some Tenses of the Passive into *e*; as *Câr*, *cerid*; *lladd*, *lleddid*.

Ai, in the Ultima of the Active, is changed into *ei*, in the Passive; as, *Arwain*, *arweinir*. *Ung* is changed into *Yng*; as, *hebrwng*, *hebrwngir*. *Wyu* is changed into *yg*; as *ymdwryn*, *yddygir*.

INDICATIVE MOOD, PRESENT TENSE.

We have no Present Tense, but form it by a Participle and a Verb Substantive Passive.

Sing. *Yr ylys yn* { *fy ngharu*, I am loved.
                                   { *dy garu*, thou art loved.
                                   { *ei garu*, he is loved.

Plur. *Yr ylys yn* { *ein caru*, we are loved.
                                   { *eich caru*, ye are loved.
                                   { *eu caru*, they are loved.

Or we use the Future Tense instead of the Present; as, Sing. *Cerir fi, ti, ef*. Plur. *Cerir ni, chwi, hwynt*.

‘Rhwyddach y cerir heddyw
 Rhôdd, a gwnai fôdd, na iawn fyw.’

Preterimperfect Tense. I was loved, thou wert loved, &c.

Sing. *Cerid fi, ti, ef*. Plur. *Cerid ni, chwi, hwynt*.

Or with the Pronoun set before the Verb.

Sing. *Mi, ti, efe a gerid*. Plur. *Ni, chwi, hwy a gerid*.

PERIPHRASTICAL FORMATION.

1 Way. { *Oeddid* } *yn fy ngharu, dy garu, ei garu*.
           { *Byddid* }
           { *Baid* } Plur. *ein, eich, eu caru*.

2 Way. { Sing. *Fe a'm, a' th, a' i*. } *cerid*.
           { Plur. *A'n, a' ch, a' u*, }

Preterperfect Tense. I have been loved, thou hast been, &c.

Sing. *Carwyd fi, ti, ef*. Plur. *Carwyd ni, chwi, hwynt*.

Or periphrastically as the Preterimperfect Tense; for all the Tenses of the Passive Voice may be formed in three Ways; which I mention here once for all, that there may be no Need of setting their periphrastical Formation down under every Tense.

Some Verbs have *p* inserted in this Tense; as, *Gwnaethpwyd*, for *gwnaethwyd*; *dywedpwyd*, for *dywedwyd*; and in South-Wales, *dywespwyd*. So *claddpwyd*, *lladdpwyd*, for *claddwyd*, *lladdwyd*.

‘Ni roddai borthmon llon llwyd.

Er Ugeinpunt a gaupwyd,’ for a ganwyd. D.G.

So *Gwanpwyd* for *gwanwyd* in *Aneurin* and *En. Gwg*.

This Tense ends also in *ed*, instead of *wyd*; as,

'Angall yw y dŷn nis del ei grêd
Ar y gŵr goreu a aned,' for anwyd. L. G.

'Gwae fi Grist Cei caled o'm rhyfyg
A rhyfedd i'm cosped,' for cospwyd. D. G.

'Gwae ni faint fu gri holl grêd o'i drengi;
Gwae fi is deri f'ais a dorred,' for dorrwyd. D. N.

And the Participles of this Tense end all in *edig*; as, *Caredig, ganedig, cospedig, torredig*, from *Cared, ganed, cosped, torred*.

It ends likewise in *ad*,

'Pedwar angel DUW 'm mhlith a welad:
Pedwar maib Phuipod, llewod peallad.' L. G.

And *llâs* is used for *lladdwyd*.

'Llâs Arthur, llu a syrthiai,
Lluddiwyd nerth, lladdwyd ei nai.'

And *Anydoedd* for *Anwyd*.

'Y mab ydoedd A anydoedd Dan ei nodau. Br. F.

Preterpluperfect Tense. I had been loved, thou hadst been, &c.
Sing. *Carasid*, or *caresid, fi, ti, ef.* Plur. *Carasid*, or *caresid, ni, chwi, hwynt.*

FUTURE TENSE.

Sing. *Cerir fi, ti, ef.* Plur. *Cerir ni, chwi, hwynt.*

IMPERATIVE MOOD.

Sing. *Carer fi, di, ef.* Plur. *Carer ni, chwi, hwynt.*

OPTATIVE, POTENTIAL, AND SUBJUNCTIVE MOODS.

PRESENT TENSE.

Sing. *Cerir, fi, di, ef.* Plur. *Cerir ni, chwi, hwynt.*

PRETERIMPERFECT TENSE.

Sing. *Cerid fi, di, ef.* Plur. *Cerid ni, chwi, hwynt.*

PRETERPLUPERFECT TENSE.

Sing. *Caresid fi, di, ef.* Plur. *Caresid ni, chwi, hwynt.*

FUTURE TENSE.

Sing. *Carer fi, di, &c.*

INFINITIVE MOOD.

This Mood hath but one Voice, which is the same as that of the Infinitive Mood Active; and its Tenses are distinguished out by the Tense the former Verb is of.

PARTICIPLES.

Caredig { *i ddŷn*, loving to Man.
          { *gan ddŷn*, beloved of Man,
          { *Ddŷn*, beloved Man.
          { *Caradwy*, to be loved.

The Participle of the Second or Passive Future is also otherwise made, by either prefixing or subjoining *Gwiv*, to the Subst. whence the Verb is derived; as, *gwivglod*, *gwivgais*, or, *clodwiv*, *ceiswiv*. Or otherwise by prefixing *Hy*, to the Radix of the Verb; as, *Hygar*, *hyddysg*, *hyglod*, *hyffordd*, *hygof*. If Words compounded with *Hy*, do not rather import a Disposition or Feasibility; and answer to *able*, or *ible*, the common Termination of English Adjectives; as, *Hyblyg*, flexible, or which may be bent; *Hygof*, memorable, or which may be easily minded or called to Mind.

IMPERSONALS.

Impersonals are such as have no Persons, except the third Person Singular only; as, *Dyddhau*, to dawn; *nos*, to grow Night; *dyddhaodd*, it dawned; *nosodd*, it grew Night; *dyddhasai*, it had dawned; *nosasai*, it had grown Night. Personals also sometimes turn to Impersonals; as, *Edifarodd arnaf*; *chwithodd arno*; *synnodd arnynt*.

 CHAP. XVII.

THE VERB SUBSTANTIVE.

INDICATIVE MOOD. PRESENT TENSE.

SING. *Wyf*, I am; *wyt* or *wyd*, thou art; *yw*, *mae*, *oes*, *sydd*, and by Apocope *sy*, he is.

Plur. *Ym*, we are; *ych*, ye are; *ynt*, *maent*, they are.

Or thus as it were doubled:

Sing. *Ydwyf*, *ydwyt* or *ydwyd*, *ydwy*. Pl. *Ydym*, *ydych*, *ydymt*.

And poetically thus:

Sing. *Yttwyf*, *yttwyt* or *yttwyd*, *yttwy*. Plur. *Yttym*, *yttych*, *yttymt*.

Yw, *ydwy*, *sy*, and *sydd*, are Indefinites; and serve all the Persons of both Numbers indifferently,

PRETERIMPERFECT TENSE,

Sing. *Oeddwn*, I was; *oedit* or *oeddyt*, thou wast; *oedd* or *ydoedd*, he was.

Plur. *Oeddym* or *oeddem*, we were; *oeddych* or *oeddech*, ye were; *oeddynt* or *oeddent*, they were.

PRETERPERFECT TENSE,

Sing. *Bwm*, I have been; *buost*, thou hast been; *bu*, he hath been.

Plur. *Buom*, we have been; *buoch*, ye have been; *buont*, or *buant*, they have been.

Instead of *bwm* they say commonly, in South-Wales, *buo*.

PRETERPLUPERFECT TENSE.

Sing. *Buaswn*, I had been; *Buasit*, thou hadst been; *Buasai* he had been.

Plur. *Buasem*, we had been, *buasech*, ye had been; *buasent*, they had been; or *Buesym*, *buesych*, *buesynt*.

FUTURE TENSE.

Sing. *Byddaf*, I shall or will be; *byddi*, thou shalt, &c. *býdd*, he shall, &c.

Plur. *Byddwn*, we shall or will be; *byddwch*, ye shall, &c. *byddant*, they shall, &c.

IMPERATIVE MOOD.

Sing. *Bydd*, be thou; *bydded*, *boed*, *bid*, let him be.

Plur. *Byddwn*, let us be; *byddwch*, be ye; *byddant*, let them be.

OPTATIVE, POTENTIAL, AND SUBJUNCTIVE MOODS,

PRETERIMP. TENSE.

Sing. *Byddwn*, *byddit*, *byddai*. Plur. *Byddem*, *byddech*, *byddent*; or *byddym*, *byddych*, *byddynt*.

Or contractedly thus:

Sing. *Bawm*, *bait*, *bai*. Plur. *Baem*, *baech*, *baent*; and *beym*, *beych*, *begnt*.

PRETERPLUPERFECT TENSE.

Sing. *Buaswn*, *buasit*, *buasai*. Plur. *Buasem*, *buasech*, *buasent*.

FUTURE TENSE.

Sing. *Byddwyf*, *byddych*, or *byddech*, *byddo*. Pl. *Byddom*, *byddoch*, *byddont*.

Or otherwise thus:

Sing. *Bythwyf*, *bythych*, or *bythech*, *bytho*. Plur. *Bythom*, *bythoch*, *bythont*.

And by Contraction thus:

Sing. *Bwyf*, *bých*, or *béch*, *bó*. Plur. *Bóm*, *bóch*, *bónt*.

INFINITIVE MOOD.

In all Tenses *Bód*.

This Word, like all other Verbs of the Infinitive Mood, is used for a Substantive. *Bód*, a Dwelling, a Mansion; as, *Bód Feugan*; *Bód Idris*; *Bód Rychwin*; *Haf-fod*, and by Contraction *Hafód*; also a Being or Existence.

PASSIVE VOICE.

This Verb hath only the third Person Singular, throughout all the Moods and Tenses of this Voice.

INDICATIVE MOOD.

Present Tense. *Ydys*; in the Poets and in South-Wales and *Poicys* *Ys*. The Poets also use *Ydis*.

Preterimperfect Tense. *Oeddid*.

Preterperfect Tense. *Buwyd.*

Preterpluperfect Tense. *Buasid* or *buesid.*

Future Tense. *Byddir.*

IMPERATIVE MOOD. *Bydder,*

‘Er bod rhwng y dwfn a’r bäs,
Bydder fel y bo addas.’

OPTATIVE, POTENTIAL, AND SUBJUNCTIVE MOODS.

Preterimperfect Tense. *Byddid*; and by Contraction, *Beid*, and *baid.*

Preterpluperfect Tense. *Buasid* or *buesid.*

Future Tense. *Bydder*, and *byther*; and contractedly, *Baer.*

PARTICIPLE.

The Participle is formed of the infinitive, by prefixing a Preposition; as, *Yn bod*, being or existing.

CHAP. XVIII.

THE COMPOUNDS OF THE VERB SUBSTANTIVE.

Henyw, Cenyw, Deryw, Goryw.

INDICATIVE MOOD.

Present Tense; third Person Sing. *Henyw, Cenyw, Deryw, Goryw.*

‘Mawrserch Ifor a’m goryw,
Mwy na serch ar ordderch yw.’ D. G.

‘Arwydd mai hyn a oryw,
Aredig dysgedig yw.
Ar y dŷn a oryw dwyll.’ D. G.

‘Amcanodd, p’am y cenyw,
Neitio i’r bêdd, antur ei byw.’ D. N.

They are but seldom found in the other Persons;

‘Canwyf drwy ffenestr wydrlen,
Gwynfyd gwŷr oedd ganfod Gwen.’ D. G.

‘Gorwyf i’m gwiw-nwyf a’m gwêdd,
Gorphwyll am ganwyll Gwynedd.’ ib.

‘Am rwyf y darwyf ac neud areu.’ D. B.

‘Canoch fi p’am y cenynt,
Caeau Duw nad caead ynt.’ D. G.

PRETERIMPERFECT TENSE.

Sing. *Hanoeddwn, hanoeddit, hanoedd.* Plur. *Hanoeddym, hanoeddych, hanoeddynt.*

Deryw makes only *Daroedd* in the third Person sing.
Goryw and *Cenyw* want this Tense.

PRETERPERFECT TENSE.

Sing. *Hanfum*, *hanfuost*, *hanfu*, and *hanbu*. Plur. *Hanfuom*, *hanfuoch*, *hanfuant*.

Sing. *Darfum*, *darfuost*, *darfu*. Plur. *Darfuom*, *darfuoch*, *darfuant*.
In like manner are *Gorfum*, and *Canfum* formed.

PRETERPLUPERFECT TENSE.

Sing. *Hanfuaswn*, *hanfuasit*, *hanfuasai*. Plur. *Hanfuasem*, *hanfuasoch*, *hanfuasent*, and *Hanfuasym*, *hanfuasych*, *hanfuasynt*.
So *Dafjuaswn*, *gorjuaswn*, *canjuaswn*.

FUTURE TENSE.

Sing. *Hanfyddaf*, *hanfyddi*, *henfydd* and *hanbydd*,

Plur. *Hanfyddwch*, *hanfyddw'n*, *hanfyddant*.

And contracted as follows:

Sing. *Hanffaf*, *henffai*, *henffydd*. Plur. *Hanffw'n*, *henffwch*, *hanffant*.

So *Darfyddaf*, *darfyddi*, *derfydd*. Plur. *Darfyddw'n*, &c.

Gorfyddaf, *gorfyddi*, *gorfydd*, &c.

Canfyddaf, *canfyddi*, *cenfydd*, &c.

IMPERATIVE MOOD.

Sing.	}	Caret. <i>Hanfydded</i> .	}	Plur.	}	<i>Hanfyddom</i> , <i>hanfyddoch</i> , <i>hanfyddont</i> .
		Caret. <i>Canfydded</i> .				<i>Canfyddom</i> , <i>canfyddoch</i> , <i>canfyddont</i> .
		Caret. <i>Darfydded</i> .				<i>Darfyddom</i> , <i>darfyddoch</i> , <i>darfyddont</i> .
		Caret. <i>Gorfydded</i> .				<i>Gorfyddom</i> , <i>gorfyddoch</i> , <i>gorfyddont</i> .

Henyw is also thus contracted:

Third Person sing. *Hanffed*. Plur. *Hanffom*, *hanffoch*, *hanffont*.

Instead of the second Person sing. of the Verb *Henyw*, we use the second Person sing. of the Future Tense of the Optative, *Hanfyddych*, and *hanffych*, and *hanbych*. Also *Derfid* is used contractedly for *Darfydded*.

OPTATIVE, POTENTIAL, AND SUBJUNCTIVE MOODS.

PRESENT TENSE.

Sing.	}	<i>Han</i>	}	Plur.	}	<i>fyddwn</i> , <i>fyddit</i> , <i>fyddai</i> .
		<i>Can</i>				<i>fyddem</i> , <i>fyddlech</i> , <i>fyddent</i> .
		<i>Dar</i>			or,	
		<i>Gor</i>				<i>fyddym</i> , <i>fyddyech</i> , <i>fyddynt</i> .

Hanfyddw'n, &c. is also contracted thus:

Sing. *Hanffw'n*, *hanffit*, *hanffai*. Plur. *Hanffem*, *hanffec'h*, *hanffent*.

And *Darffai*, *gorffai*, are used in the third Person sing. instead of *Darfyddai*, *gorfyddai*,

'Gwae wlad oer gwilio derwen

Y darffai i wynt dorri 'phen.'

And sometimes written with *th*, instead of *dd*.

'Os gwir fyth nis gorfythw'n.' G. Gl.

The Preterpluperfect is the same as that of the Indicative.

FUTURE TENSE.

Sing.	}	<i>Hanfyddwyf, ddych, ddo.</i>	}	Plur.	}	<i>ddom, ddoch, ddont.</i>
		And <i>Hanffwyf, hanffych, hanffo.</i>				<i>ffom, ffoch, ffont.</i>
		And <i>Hunpwyf, pych, po.</i>				<i>pom, poch, pont.</i>
		And <i>Hanbwyf, bych, &c.</i>				

So *Canfyddwyf, ddych, ddo.* Plur. *ddom, ddoch, ddont.*
Darfyddwyf, ddych, &c. Plur. *ddom, ddoch, ddont.*

And contractedly { *Darffwyf* } *ffych, ffo.* } Plur. *ffom, ffoch, ffont.*
 { *Gorffwyf* }

INFINITIVE MOOD.

Hanfod, and *hanffod*, which are also used for Substantives.
Canjod, darjod, gorjod.

PASSIVE VOICE.

INDICATIVE MOOD:

We have no Present Tense, but use the Future instead of it; as,
Hanfyddir or *hanfir, canfyddir, darfyddir, gorfyddir.*

The Preterimperfect Tense is the same as that of the Optative;
Hanoeddid, hanfyddid, and hanffid, canfyddid, darfyddid, gorfyddid.

PRETERPERFECT TENSE.

Hanfuwyd, hanffwyd and *hunpwyd; Canfuwyd, darfuwyd, gorfuwyd.*

FUTURE TENSE.

Hanfyddir, hanfir. Canfyddir, darfyddir, gorfyddir.

IMPERATIVE MOOD.

Hanfydder and *hanffer. Canfydder* and *canffydder. Darfydder*
 and *darffer. Gorfydder* and *gorffer.*

OPTATIVE, POTENTIAL, AND SUBJUNCTIVE MOODS.

PRETERIMPERFECT TENSE.

Hanoeddid, hanfyddid and *hanffid. Canfyddid, darfyddid, gorfyddid.*

PRETERPLUPERFECT TENSE.

Hanfuasid and *hanffasid; Canfuasid, darfuasid, gorfuasid.*

FUTURE TENSE.

Hanfydder and *hanffer. Canfydder* and *canffydder. Darfydder*
 and *darffer. Gorfydder* and *gorffer.*

'Cymmer di air Cymru ddeg,
 A gair Ffraince, lle gorffer och,
 A gair Lloegr y gw'r lliwgoch.' G. Gl.

PARTICIPLES.

Yn Hanfod, or hanffod; yn canfod; yn darfod; yn gorfod.

CHAP. XIX.

THE IRREGULAR VERBS.

Of *Aeth*, *Daeth*, and *Gwnaeth*.

THESE Words are of the third Person singular of the Preterperfect Tense of the indicative Mood; and are the Radixes of Formation.

The Present Tense of these Verbs is supplied by the Verb Substantive and their Infinitive Mood, used instead of a Participle of the Present Tense.

PRETERPERFECT TENSE.

Sing.	}	3. <i>Aeth</i> , he went. <i>Daeth</i> , he came. <i>Gwnaeth</i> , he made.
		2. <i>Aethost</i> , <i>daethost</i> , <i>gwnaethost</i> , thou wentest, thou camest, &c.
		1. <i>Aethym</i> , <i>daethym</i> , <i>gwnaethym</i> , or <i>Euthym</i> , <i>deuthym</i> , <i>gweuthym</i> .
Plur.	}	<i>Aeth</i> ,
		<i>Daeth</i> ,
		<i>Gwnaeth</i> ,
		<i>om</i> , <i>och</i> , <i>ant</i> , and <i>ont</i> .

Instead of *ym* of the first Person sing. we use *um*; as, *Aethum*, *daethum*, *gwnaethum*.

And corruptly in South-Wales, *Eutho*, *deutho*, *gweutho*.

The antient Poets instead of *Aeth* used *Ethyw*.

'Nef neud ethyw llyw llafn-rudd.' Br. F.

And *Eddyw*, 'Ac o Wynedd pan eddyw,
Ac wyr i haul awyr yw.' D. G.

So they say in *Powys*, *Y dydd eddyw*, i. e. *y dydd a aeth*, the Day that is past.

And *Eddwyd* for *Aethost*,

'Cau a wnaf fy nyny llwyd,
Y ddeuddwrn yn lle'dd eddwyd.' D. G.

And *Ethwyf* for *Aethym*,

'Ethwýf o wiw nwyf yn iâch.' *ib*.

Deddyw for *Daeth*,

'Deddyw o'i phen lw diddim.' D. G.

'Dafydd ei ddýdd a ddeddyw.' M. B.

'Mawr anrhýdedd a'm deddyw,
Mi a gáf o býddaf byw.' D. G.

And *Dothyw*,

'Gwell nâ Nudd am fudd fu llyw a golled,
Ergyllaeth a'm dothyw.' Br. F.

And *Doddyw*,

'Dolur gormodd a'm doddyw.'

And *Dyfu* autiently,

‘Tri theyrn maon, A ddyfu o Frython.’ Ancurin.

‘Dyfu brenhin Lloegr yn llurygawg,
Cyd daeth ef nid aeth yn warthegawg.’ M. B.

Which is used likewise in other Persons and Tenses; as,

‘Dybuant i gyd i’r un orsedd,
I Frefi at Ddewi dda ei fuchedd.’ G. Br.

– ‘Dydeuant attaw a ddotter ym medd,
Dyhwylf o’ m camwedd, DUW a’ m cymmer,
Dybo i’ m drystyd cyn pryd pryder.’ Ll. F.

Instead of *Deuant*, *delwyf*, *deto*.

And *Dothwyf* for *daethym*,

‘Atteb a ganaf a ganwyf, ARGELWYDD,
Erglyw fi can dothwyf.’ Cynddelw.

And *Gwneddyw* for *gwnaeth*,

‘Llwfir a rhyfedd y gwneddyw.’ D. G.

‘Di ymmynedd i’ m gwneddyw.’ ib.

And *Gwnaddoedd* for *gwnaeth*,

‘Llys gwîn ac emys ddigammoedd gyllid,
Och golli a’i gwnaddoedd.’ D. G.

And *Gorug* and *goreu*,

‘Gorug Severus gwaith cain,
Yn draws, dros ynyys Brydain,
Rhag gwerin gythrawl gwawl fain.’ N.

‘Ei wayw a breu yn ddau hanner.’ En. Gwalch.

‘Y gŵr a’ n goreu maddeu medd-dawd.’ ib.

And *Gorfu*,

‘Ef yn llwyr a’ n gwyr, ef a’ n gorfu,
Ef goreu gorwyrain a fu.’ El. S.

And *Gwneddwylf* for *gwnaethym*,

‘Prydu i’ th wèdd a wneddwylf,
Prid yw’ r Swydd, pryderus wyf.’ D. G.

PRETERPLUPERFECT TENSE.

Sing.	{	<i>Gwnaethwn,</i>	}	{	Plur.	}	{	}		
		<i>Daethwn,</i>							<i>thit, thai,</i>	<i>them, thech, thent.</i>
		<i>Aethwn,</i>								

FUTURE TENSE.

Sing.	{	¹ <i>Af,</i> ² <i>ai</i> or <i>ei,</i> ³ <i>â.</i>	}	{	Plur.	}	{	}	
		<i>Deuaf, deui, daw,</i>							<i>Awn, ewch, ânt.</i>
		<i>Dof, doi,</i> commonly							<i>Deuwn, deuwh, deuant.</i>
		<i>Dawaf, dewi,</i> in S. W.							<i>Down, dowch, dont,</i> commonly
		<i>Gwnaf, gwnai, gwna.</i>							<i>Dawn, dewch, dawant.</i> in S. W.
		<i>Gwnawn, gwnewch, gwnânt.</i>							

‘Hwyr y rhof o dof i dir.’ D. G.

The Compound *Dyddaw* is used by the antient Poets from *Daw*.

‘Can dyddaw angu angen drallawd.’ M. B.

‘Caru dyn nid dilys ogoned,

Can dyddaw ei fraw frwyn dynged.’ Gwalch.

IMPERATIVE MOOD.

Sing.	}	²	³	}	Plur.	¹	²	³	
		Daw, <i>Aed</i> , <i>eled</i> and <i>elil</i> .				<i>Awn</i> , <i>awch</i> , <i>ânt</i> .			
		<i>Gwna</i> , <i>gwnaed</i> , <i>gwneled</i> and <i>lid</i> .				<i>Gwnawn</i> , <i>gwnawch</i> , <i>gwnânt</i> .			
		Dyred } <i>Deued</i> , <i>deled</i> and <i>delid</i> . and Dyre } Tyred } and Tyre } <i>Doed</i> , commonly <i>Dawed</i> , in S. W.				<i>Deuwn</i> , <i>deuwch</i> , <i>deuant</i> . <i>Dawn</i> , <i>dawch</i> , <i>dant</i> , vulgò <i>Dawn</i> , <i>dawch</i> , <i>dawant</i> , in S. W.			

OPTATIVE, POTENTIAL, AND SUBJUNCTIVE MOODS.

PRETERIMPERFECT TENSE.

Sing. *Awn*, *ait*, *ai*. Plur. *Aem*, *aech*, *aeut*; or *Eym*, *eych*, *eynt*.

Or *Elwn*, *elit*, *elai*. Pl. *Elym*, *elych*, *elynt*.

So *Gwnawn*, *gwnait*, *gwnai*. Pl. *Gwnaem*, &c. or *Gwneym*, &c.

Or *Gwnelwn*, *tit*, *lai*. Pl. *Gwnelym*, *yeh*, *ynt*.

And *Deuwn*, *deuit*, *deuai*. Pl. *Deuem*, *deuech*, *deuent*.

Or *Delwn*, *delit*, *delai*. Pl. *Delem*, *delech*, *delent*.

Or *Down*, } *Doit*, *doi*. } *Doem*, *doech*, *doent*.
} *Dait*, *dai*. } *Daem*, *daech*, *daent*.

PRETERPLUPERFECT TENSE.

Sing.	}	<i>Aethwn</i> , <i>aethit</i> , <i>aethai</i> .	}	Plur.	<i>Aethem</i> , <i>aethch</i> , <i>aethent</i> .
		<i>Daethwn</i> , <i>daethit</i> , <i>daethai</i> .			<i>Daethem</i> , <i>daethech</i> , <i>daethent</i> .
		<i>Gwnaethwn</i> , <i>gwnaethit</i> , <i>gwnaethai</i> .			<i>Gwnaethem</i> , <i>gwnaethech</i> , <i>gwnaethent</i> .

In *Powys* and South-Wales they use likewise *Elswn*, *delswn*, *gwnel-
swn*, &c.

FUTURE TENSE.

Sing.	}	²	³	}	Plur.	¹	²	³	
		<i>Elwyf</i>				<i>lom</i> , <i>loch</i> , <i>lont</i> .			
		<i>Delwyf</i>							
		<i>Gwnelwyf</i>							

Instead of the third Person sing. *Delo*, the Antients use sometimes *Dyfo*, from the Infinitive, *dyfod*; as,

‘Pan ddyfo Dofydd yn nydd pennawd.’

Peryf par wrthfyn yn erbyn brawd.’ M. B.

INFINITIVE MOOD.

Myned, to go, and by Contraction *Mynd*.

Dyfod, to come, and sometimes *Dywod*.

Gwneuthur, to make, and sometimes *Gwneuthud*.

PARTICIPLE of the

Present Tense. *Yn myned*, *yn dyfod*, *yn gwneuthur*.

Future Tense. *Ar*, or *Arjadr myned*, *dyfod*, *gwneuthur*.

PASSIVE VOICE. INDICATIVE MOOD.

PRETERPERFECT TENSE.

*Aed, aethwyd, and aethpwyd.**Deued, doed, and daed, daethwyd, and daethpwyd.**Gwnaed, gwnaethwyd, and gwnaethpwyd.*

PRETERPLUPERFECT TENSE.

Aethid, and Elsid. Daethid, and delsid. Gwnaithid, and gwnelsid.

FUTURE TENSE.

*Air, or Eir.**Deuir, commonly Doir in N.W. Dewir in S.W.**Gwnair, and gwneir.*

IMPERATIVE MOOD.

*Aer, and Eler.**Deuer, and Deler, in N.W. commonly Doer, and Daer. In S.W.**Dawer.*

OPTATIVE, POTENTIAL, AND SUBJUNCTIVE MOODS.

Preterimperfect Tense.	{	<i>Aid, eid, and elid.</i>
		<i>Deuid, doid, and delid.</i>
		<i>Gwnaethid, or gwnelsid.</i>

Preterpluperfect Tense.	{	<i>Aethid, or elsid.</i>
		<i>Daethid, or delsid.</i>
		<i>Gwnaethid, or gwnelsid.</i>

Future Tense.	{	<i>Aer, or eler.</i>
		<i>Deuer and Deler, commonly doer and daer; in</i>
		<i>Gwnaer and gwneier. [S.W. dawer.]</i>

PARTICIPLE.

Gwneuthuredig, made or done.

The rest have none.

Of the Verb *Gwn*, I know, or *Gwybod* to know.

INDICATIVE MOOD. PRESENT TENSE.

Sing. *Gwn*, I know; *gwyddost*, thou knowest; *gŵyr*, he knoweth.Pl. *Gwyddom*, we know; *gwyddoch*, ye know; *gwyddant*, they know.

PRETERIMPERFECT TENSE.

Sing. *Gwybyddwn, ddit, ddai.* Pl. *Gwybyddem, ddech, ddent.*And contracted, *gwyddwn, gwyddit, gwyddai, &c.*And *Gwyppwn, gwypit, gwypai, &c.*

PRETERPERFECT TENSE.

Sing *Gwybum, gwybuost, gwybu.* Pl. *Gwybuom, gwybuoch, gwybusut*

FUTURE TENSE.

Sing. *Gwybydd*, he will know; *gwybyddi*, thou wilt know; *gwybyddaf*, I will know.

Plur. *Gwybyddwn*, we will know; *wch*, ye will know; *ant*, they will know.

The third Person singular is the Radix.

IMPERATIVE MOOD.

Sing. *Gwybydd*², *gwybydded*³, and by Contraction *gwyped*.

Plur. *Gwybyddwn*, *gwybyddwch*, *gwybyddant*.

OPTATIVE, POTENTIAL, AND SUBJUNCTIVE MOODS.

PRETERIMP. TENSE.

Sing. *Gwybyddwn*, *ddit*, *ddai*. Plur. *Gwybyddem*, *ddech*, *ddent*.

And by Contraction *Gwyddwn*, *ddit*, *ddai*. Plur. *Gwyddem*, *ddech*, *ddent*.

And *Gwypwn*, *gwypit*, *gwypai*, &c.

And the third Person singular is sometimes *gwyddiad*.

'Gwaith cymmen ar fedwen fad,

Gweddeiddiaw gwýdd a wyddiad.' D. G.

PRETERPLUPERFECT TENSE.

Sing. *Gwybuaswn*, *asit*, *asai*. Plur. *Gwybuasem*, *asech*, *asent*.

And contracted *Gwybaswn*, *asit*, *asai*, &c.

And *Gwyddaswn*, *asit*, *asai*, &c.

The entire Word is *Gwybyddaswn*; whence *dd* being cut off by Syncope, it is *gwybuaswn*; and throwing away *u*, it is *gwybaswn*.

FUTURE TENSE.

Sing. *Gwybyddwyf*, *dlych*, *ddo*. Pl. *Gwybyddom*, *ddoch*, *ddont*.

And contractedly, *Gwypwyf*, *gwypych*, *gwypo*, &c.

INFINITIVE MOOD.

Gwybod, to know.

PASSIVE VOICE. INDICATIVE MOOD.

Present Tense. *Gwyddir*, *gwyddys*, and by Contraction *gwýs*.

'Yno y gwys ddiswyno ei gwédd.' D. G.

And poetically. *Gwyddis*, and *gwis*.

Preterimperfect Tense. *Gwyddid*.

Preterperfect Tense. *Gwybuwyd*, and by contraction *gwypwyd*,

Future Tense. *Gwybyddir*, and contractedly *gwypir*.

IMPERATIVE MOOD.

Gwybydder, and contractedly *gwyper*.

OPTATIVE, POTENTIAL, AND SUBJUNCTIVE MOODS.

Preterimp. Tense. *Gwybyddid*, and contractedly *gwypid*.

Preterplu. Tense. *Gwybyddasid*, and by Contraction *gwybasid*.

Future Tense. *Gwybyader*, and by Contraction *gwyper*.

Participles. *Gwybodedig*. *Gwybodadwy*,

Of the Verb *Adwaen*, I know. *Adnabod*, to know.

This Verb hath two Radixes; for some Tenses are formed of the Present Tense *Adwaen*, and some of the Infinitive *Adnabod*, in the same manner as *Gwybod*.

INDICATIVE MOOD. PRESENT TENSE.

Sing. *Adwaen*, *adwaenost*, *edwyn*, I know, &c.

Plur. *Adwaenom*, *och*, *ont*, or *ant*.

And in the Poets *Adwen* is used for *Adwaen*.

PRETERIMPERFECT TENSE.

Sing. *Adwaenwn*, *adwaenit*, *adwaenai*.

Plur. *Adwaenem*, *nech*, *nent*: *Adwaenym*, *nych*, *nynt*.

PRETERPERFECT TENSE.

Sing. *Adnabum*, *adnabuost*, *adnabu*. Pl. *Adnabuom*, *och*, *ont* or *ant*.
Adwaeniad is also used for *Adnabu*.

'Yno gynt ei enw a gâd.

Y mae dŷu am adwaeniad.' D. G.

And *Iolo* hath used *Adwaenodd*,

'Cynfigen bresen heb rôdd.

Godineb gwae ai 'dwaenodd.'

FUTURE TENSE.

Sing. *Adnabyddaf*, *adnabyddi*, *adnebydd*. Pl. *Adnabyddwn*, *ddwch*,
ddant.

IMPERATIVE MOOD.

Sing. *Adnebydd*, *adnabydded*. Plur. *Adnabyddwn*, *adnabyddwch*,
adnabyddant.

OPTATIVE, POTENTIAL, AND SUBJUNCTIVE MOODS.

PRETERIMPERFECT TENSE.

Sing. *Adnabyddwn*, *adnabyddit*, *adnabyddai*. Plur. *Adnabyddem*,
ddech, *ddent*.

And *Adwaenwn*, *adwaenit*, &c. and contractedly, *Adnappwn*, *pit*,
pai, &c.

PRETERPLUPERFECT TENSE.

Sing. *Adnabuaswn*, *sit*, *sai*. Plur. *Adnabuasem*, *sech*, *sent*.

FUTURE TENSE.

Sing. *Adnabyddwyf*, *ddyf*, *ddo*. Pl. *Adnabyddom*, *och*, *ont*.

And *Adwaenwyf*, &c. and contractedly, *Adnappwyf*, *adneppych*, *adnappo*, &c.

INFINITIVE MOOD.

Adnabod, to know.

PASSIVE VOICE. INDICATIVE MOOD.

Present Tense. *Adwaenir*.

Preterimperfect Tense. *Adwaenid*, and *adnabyddid*.

Preterperfect Tense. *Adnaburwyd.*

Future Tense. *Adnabyddir.*

IMPERATIVE MOOD.

Adnabydder, and *adwaener*, and by Contraction *Adnapper.*

OPTATIVE, POTENTIAL, AND SUBJUNCTIVE MOODS.

Preterimperfect Tense. *Adwaenid*, and *adnabyddid.*

Preterperfect Tense. *Adnabuasid.*

Future Tense. *Adnabydder*, and *adnapper*, and *adwaener.*

PARTICIPLE *Adnabodedig.*

Cydnabod, is formed as *Adnabod*, except in those Tenses, which are formed from *Adwaen*.

Of the Verb *Cael*, *Cahel*, and *Caffael.*

ACTIVE VOICE.

INDICATIVE MOOD. PRETERPLUPERFECT TENSE.

Sing.	{	<i>Cefais, cefaiſt, cafodd</i> or <i>cafas.</i>	}	Plur.	{	<i>Cawsom, cawſock, cawsant.</i>
		or contractedly,				
		<i>Cés, céſt, cûdd</i> or <i>câs.</i>				

FUTURE TENSE.

Sing. *Câf, cai, cei*, and *ceſſi*; *caiff.* Pl. *Cawn, cewch, cânt* and *caffant.*
Caffaf is used also for *Câf*; as, *Ebol goſſol a gaffaf.* Iolo,

IMPERATIVE MOOD.

The Singular wants the second Person.

The third Person, *Caed* and *caſſed.*

Pl. *Cafom* and *caſſom*, *cajoch* and *caſſoch*, *cânt* and *caſſant.*

OPTATIVE, POTENTIAL, AND SUBJUNCTIVE MOODS.

PRETERIMPERFECT TENSE.

Sing. *Cawn, cait, cai.* Pl. *Caem, caech, caent*; and *Ceym, ceych, ceynt.*
 And *Caffwn, ceſſit, caſſai.* Pl. *Caffem, caſſech, caſſent*; and *Ceffym, ceſſych, ceſſyut.*

PRETERPLUPERFECT TENSE.

Sing. *Cawſwn, cawſit, cawſai.* Pl. *Cawſem, cawſech, cawſent.*

FUTURE TENSE.

Sing. *Cafweyf, ceſſych* and *ceych, caſo.* Pl. *Cafom, caſoch, cafont.*
 And *Caffwyf, ceſſych, caſſo.* Pl. *Caffom, caſſoch, caſſont*; and *caom, &c.*

INFINITIVE MOOD.

Cael; *cahel*, *caſſael.*

PASSIVE VOICE. INDICATIVE MOOD.

Preterperfect Tense. *Cafwyd, caffwyd: Caed, cûd: Cafad, caffad.*
 Future Tense. *Cair, cejtr:*

IMPERATIVE MOOD.

Caer, and Caffer.

OPTATIVE, POTENTIAL, AND SUBJUNCTIVE MOODS.

Preterimperfect Tense. *Caid, cejfid.*

Preterpluperfect Tense. *Cawsid.*

Future Tense. *Caer or caffer.*

It hath no Participles.

~~~~~

Of the Verbs *Byw*, to live, and *Marw*, to die.

These Words are no where used as Verbs but in the Infinitive Mood; and become Adjectives; as, *Gŵr byw; gŵr marw.*

~~~~~

Of the Verb *Sefyll*, to stand.

This Verb, with its Compounds, forms all its Tenses of the second Person Singular of the Imperative *Sûf*, stand thou. The third Person of the Future is *Sais*, he will stand. The rest are regular.

~~~~~

Of the Verb *Dwyn*, to bear, to carry, with its Compounds.

It forms all its Tenses of the third Person Singular of the Future Tense of the Indicative Mood, *Dŵg*, he will carry; which is also the second Person sing. of the Imperative, *Dŵg*, carry thou. The Preterperfect of the Indicative, *Dygais*, I have carried; *Dygaist*, thou hast carried; *Dygodd* and *Dug*, he hath carried. But the first Person sing. is sometimes *Dugum*. The other Tenses are regular.

~~~~~

Of the Verb *Adolwyn*, to beseech.

It forms all its Tenses from the Verb *Attolwg* or *Adolwg*, to beseech. *Attolygais, attolygaist, attolygodd, &c.*

'Adolwyn yt, dal a naid,

A rhwyg gwrr yr hac euraid.' R. G. Er.

~~~~~

Tybygu, to think, from *Tŷb*, Opinion.

This Verb is regularly formed throughout; except in the Preterpluperfect Tense, which, from the regular *Tybygaswn, tybygasit, tybygasai, &c.* not much in Use, is, by Contraction, formed in Manner following;

Sing. *Tygaswn, tygasit, tygasai.* Pl. *Tygasem, tygasech, tygasent.*

And in Construction, *Dygaswn, dygasit, dygasai.* Pl. *Dygasem, dygasech, dygasent;* and *Dygesym, dygesych, dygesynt.*

It is sometimes used without any Contraction; as,

'A'i gasul, dybagesynt
O esgyll gwyrdd fentyll gwynt.' D.G.

And in other Tenses,

'Ni thybygir, gwir gofiad,
Mewn peth tēg bod brēg a brād.' Ibid.
'Pawb a debig pan ddigiwyf,
Pe bai ddysg mai pibydd wyf.'

Clybu is used for *Clywodd*, in the third Person sing. of the Preterperfect Tense of the Indicative Mood.

Also *Clybod*, for *Clywed*, to hear, in the Infinitive.

Cigle, and *Ciglef*, are also found for *Clywodd*, he hath heard.

Degle, hear thou, hark, is found only in the second Person sing. of the Imperative Mood, q. d. *Dyglyw*.

Sing. *Hwde*, and *Hwre*, take thou. Pl. *Hwdiwch*, and *hwriwch*, and *hwrewch*.

Moes, pl. *Moestwch*. It is used only in the second Person sing. and plur. of the Imperative Mood.

Eb, I say.

Eb, I say, is used of all the Persons of both Numbers.

PRESENT AND PRETERPERFECT TENSES.

Sing. *Eb fi*, *Eb di*, *Eb efe*, I say or said, &c.

Plur. *Eb ni*, *Eb chwi*, *Eb hwynt*, we say or said, &c.

And *Eb y fi*, *Eb y di*, *Eb y ni*, *Eb y chwi*,

And in N.W. *Eb yr fi*, *Eb yr di*, *Eb yref*, &c. Neither is it declined any further. Yet the Antients said,

'Ti hebod ni hebod oedd dau,
Mi hebod ni hebaſ finnau.' Cynddelw.

'Dy wyneb ni heb a ohebych.' Bl. F.

'Pan futtych o'th fŷd fardd gydfod,
Or byddwn ni hebwn hebod.' P.M.

Its Compounds *Atteb* and *Gwrtheb*, two answer, are regular.

So *Gohebu*, 'Ni'th glyw neb yn gohebu.' D.G.

Medd, saith he.

The third Person sing. is the Radix of this Verb, and it is conjugated thus.

INDICATIVE MOOD. PRESENT TENSE.

Sing. *Medd*, saith he; *meddi*, sayest thou; *meddaf*, say I.

Plur. *Meddwn*, say we; *meddwch*, say ye; *meddant*, say they.

Preterimperfect Tense. *Meddwn*, *meddit*, *meddai*. Pl. *Meddem*, *meddech*, *meddent*: Or *Meddym*, *meddych*, *meddynt*.

It hath no more Tenses.

Piau, and in Construction *Biau*.

It is of the Present Tense of the Indicative Mood, and of all Persons.

Sing. *Mi*, *ti*, *efe*. } *Biau*, or
Plur. *Ni*, *chwi*, *hwynt-hwy* } *Piau*.

PRETERIMPERFECT TENSE.

Sing. *Mi*, *ti*, *efe*, } *Bioedd*, or
Plur. *Ni*, *chwi*, *hwynt-hwy* } *Pioedd*.

It is used likewise in the Future Tense, adding the Verb Substantive to it; as,

Sing. *Mi*, *ti*, *efe*, } *Bieufydd*, or
Plur. *Ni*, *chwi*, *hwynt-hwy* } *Pieufydd*.

‘*Dafydd bieufydd y bêl.*’ L. G.

So in the Preterimperfect Tense of the Optative.

Sing. *Mi*, *ti*, *efe*. } *Pieufyddai*, and
Plur. *Ni*, *chwi*, *hwy* } *Bieufyddai*.

It may be used likewise through all the Tenses, after the same Manner as a Verb Substantive of the third Person, prefixing *pieu* or *bieu*. And through all Persons too; as, *Mi pioeddwn*, or *bioeddwn*; *ti bioeddit*, &c.

Rhoddi, to give.

This Verb sometimes by Contraction syncopates *dd*, and is *Rhoi*, for *Rhoddi*, to give; *Rhóf*, and *Rhoaf*, for *Rhoddaf*, I will give.

‘*Hwyr y rhóf o dôf i dir.*’ D. G.

Rhown, for *Rhoddwn*, I would give, let us give.

Rhy, and prefixing the Preposition *Dy*, *dyri*, instead of *Rhydd*, he will give.

Rho, for *Rhoddo*, the third Person sing. of the Future Tense of the Optative Mood.

‘*A ro gam i wraig o Iâl,*
E ry DUW rai a'i dial.’ L. Mon.

Which is also *Rbotho*, with *th*, instead of *dd*.

‘*Maer Rhuthyn ym a'i rhotho.*’ T. A.

‘*Gad yna, y gŵr da gwŷch,*
O'r eithaf hyn a rothych.’

Imperative, *Dyro*, give thou, for *Rho* of South Wales.

CHAP. XX.

ARTICLE.—NOT BANNOG.

THE Articles (the first of the undeclinable Parts of Speech) are two, *Y* and *Yr*, the.

Y, *ô*, *h*, *τò*, is placed before Consonants and *τ*; as, *Y gŵr*, the Man; *Y wraig*, the Woman. And in the Southern Dialect it is placed before *I*; as, *Y iaith*, for *Yr iaith*.

Yr, *ô*, *h*, *τò*, is used before Words beginning with Vowels, whether radical or in Construction; as, *Yr Aberth*, the Sacrifice, *Yr orddig wraig*, the angry Woman.

But when the Particles, *a*, *na*, *i*, *o*, precede in Construction, and the Word following begins with a Consonant, or *τ*, or *i*, then *Yr* is used, but the *y* is cut off by Apostrophe, because of the preceding Vowel; as, *Mi a'r gŵr*; *Gwell na'r wraig*. *Câr i'r iarll, i'r brenhin*. *Dŷu o'r drŷf*. After other Words ending with a Vowel, with Words beginning with a Consonant following, we use promiscuously, *y* or *r* but more compactly *r* than *y*, *Pŵy yw'r gŵr*, *Pŵy yw y gŵr*. The Antients instead of *y* and *yr* writ *e* and *er*.

CHAP. XXI.

OF THE ADVERB.—RIAGFERF.

THE following Parts of Speech, which the Latin Grammarians call a Particle, are by us called *Gorair*.

Adverbs are of several Sorts.

Of Place, *Mannawl*, or *lleawl*; as, *Yna*, here; and *Yman*, q. d. *y man*, *ô τόν* ⊕.

'Yman ddŷn i'r man ydd wyf.' D. G.

'Ac weithian yman ymy.' Ibid.

Yna, there; *Yno*, in that Place; *Accw*, *ἐκῆι*, there, which the Poets write likewise *Raccw*.

'Hwyl raccw 'm mrwydr hil Riccart.' Iolo.

'Llywelyn oedd hyn heddyw hon raccw,
Hil Riccart ap Einion.' L. G.

Draw, yonder, lo there; *fry*, above; *obry*, below; *allan*, *ymaes*, without; *i mewn*, within; *uchod*, above; *isod*, beneath; *yngod*, nigh, hard by. And *d* being apocopated, *ucho*, *iso*, *yngo*. And Adverbs compounded of the Prepositions *i*, and *o*; *i fynu*, *i wared*, *oddi yna*, *oddi yna*, *oddi accw*, *oddi fewn*, *oddi allan*, *oddi faes*, *oddisod*, *odduchod*, *oddidraw*, &c. *Ile*, where, for *pu le*, in what place.

‘Piliwr adail p’le’r ydwyd?
Planed wyllt pa le nid wyd?’ M. R.

I b’le, for I ba le, o b’le, for o ba le.

Of Time, *Amser*; as, *Ynawr, yr awrhon, y boreu, yn foreu*, or rather *y bore, yn fore*, as written by the Antients, *yn ebrwydd, yn hwyr, heddyw, yforu, yforucher, trennydd, gwrthdrennydd, tranoeth, tradwy: Doe, echdoe, cyn echdoe: Beunydd, beunoeth, weithian, bellach, eusys, byth, etto*, and the Antients said *etwa*.

‘Cyn bod etwa, ewyllys da, dial eisiau.’ Br. F.

‘Ni weled o grêd a bedydd, etwa,
Ei gynna gystedlydd.’ Dan.

And *Etwaeth*,

‘Och DDUW na ddaw ef etwaeth.
I estwng treiswyr treiswriaeth.’ El. S.

Erioed, er moed, yleni, erlynedd, gynt: Pan, when; *yna*, then; *tra*, whilst; *eusus*, already.

Adverbs of Number (*Rhagferfau nifer*) are made out of Nouns of Number, by adding *Gwaith*, a Turn or Course; as, *Unwaith*, once; *dwywaith*, twice; *teirgwaith*, thrice. *Canwaith, mitwaith, &c.*

Of Order, *Trefn*; as, *Yn gyntaf, yn ail, yn drydydd, &c.* *Yn ddiwethaf, yn olaf, bellach, weithian o’r diwedd.*

Of Asking, *Gofyn*; as, *Pam*, for *paham*, why; *p’odd*, for *pa fodd*; *p’wedd*, for *pa wedd*; *pa ddeu, pa sut*, how. *A, ai, aie*, for *ai ie*. *Mae*, for *pa le y mae*. *Onid*, for *ai nid*.

Of Calling, *Gatw*; as, *O, how, hai, ha, degle*, q. d. *Dyglyw*, hear thou, hark. *Debre*, come hither.

Of Denying, *Gwâd*; as, *Na, nad, na’s*, for *na ys, nac, nag e, ni, n’s*, for *ni ys, nid, na ddo, na ddo ddim, nag e ddim*.

Of Affirming, *Atteb, neu Taeru*; as, *Fe, do, diau, dioer, ie, felly, pam nad ef, yn hollawel, yn ddiammau, yn ddilys, er and er do*. And before Verbs, *A, y, yr, ydd, yd* in the Ancients; *ys*. Also *dy* and *d’* in Composition do affirm, *daccw, dyna, dymma, dyfry, dobry*, which are Adverbs of Shewing.

Also *Neur*, and *neud*, in the Ancients, were Adverbs of Affirming; as,

‘E fu amser neur derw.’ D. G.

Of Swearing, *Tyngu*; as, *Myn, ym, i*.

Of Exhorting, *Annog*; as, *Iddo, atto, arno, arnynt, &c.* which are Prepositions with the affixed Pronouns. *Adolwyn, adolwg, prythee*.

Of Choosing, *Dewis*; as, *Echre, yn hytrach, yn gynt, gwell*.

Of Forbidding, *Gwahardd*; as, *Na*.

Of Gathering together, *Cynhull*; as, *i gyd, achlân, or ychlân, ynghyd, ar unwaith*.

Of Warning, *Rhybuddio*; as, *Dyd, dyd-dyt*. Lat. *Atat*.

Of Wishing, *Dymunaw*; as, *O na, o nad, o nadd, o na’s*.

Of Parting, *Gwahannu*; as, *Ar wahan, o’r neilltu*.

Of a thing not finished, *Peth anorphen*; as, *Agos, ymron, braidd*,

prin, hayach or *haeach, haechen*, for *haeachen, swrn, syrn, taran, Chwyu* a *chwyn*, or rather *chwylf na chwylf*, *movet non movet*. Dav.

Of Diversity, *Anrywaeth*; as, *Yn amgen, yn amgenach*.

Of Vehemency, *Rhy*; *iawn* after an Adjective, *Da iawn*, very good: *Drwg iawn*, very bad.

Of Shewing, *Dangos*; as, *Syllt, wele, nycha*; *fel hyn*, and contractedly *fellyn, llyma, llynu*. Also such as are compounded with *dy*, *dymma, dyna, daccw, dyfry, dobry*. And with *Wel* for *Wele, weldyma, weldaccw, wel dyna, weldaiso*.

‘Wel dyna weled anawdd.’ D. G.

‘Dos i DDUW wel d’iso ddydd.’ Ibid.

Adverbs of quality, *Ansawdd, cynneddf*, are made of Adjectives and Participles, by putting the Preposition *Yn* before them; as, *Yn dda*, well; *yn ddoeth*, wisely; *yn fwy*, kindly; *yn ddysgedig*, learnedly, &c.

In the same manner are many other Adverbs made; *yn fwy*, more; *yn llai*, less; *yn hwy*, lately; *yn foreu*, early; *yn unig*, only; *yn amgen*, otherwise; *yn gynt*, sooner; &c.

Adjectives and Participles are also used adverbially, without the Preposition *Yn* prefixed, especially in the beginning of a Sentence; as, *Da y gwnaeth bob peth, Boreu y codasoch. Hwyr y dilynasoch. Hir y trygasoch. Ond da y gwneuthum? Ai drwg y darllenais? Dysgedig yr atebodd, &c.*

Of Quantity, *Dagnedd*; as, *Llawer, ychydig, bychydig, gormodd, peth, ychlan, i gyd, yn fawr, yn fychan, o’r eithaf*.

Of Comparison, *Cystadlu*; as, *Cyn, mor, ac, a, yn gymaint, yn fwy, yn llai. Cyn ddewred, &c.*

Of Likeness, *Cyffelybu*; as, *Felly, fal, megis, meis, mal, yn un-wedd, yn yr unmodd, yn unsut*.

Of Explaining; *Egluro*; as, *Sef*, for *ys ef, malpai, nid amgen*.

The Interjections, which we call *Tystodiaid*, are ranked among the Adverbs; *ha, hys, ho, he, hai, hwi, o, och, ochan, w, wb, wban, wbrw, waw, wew, ffw, ffei, ffwrdd, whw, wi, haihow, haihw, haha, hoho, how, siow, heng, gwae, wfft, bw, ust, oio, wichwach, hn, ys hu, huw*.

‘Heno ni chysgaf unhun

Be canai Dduw huw ei hun.’ D. G.

CHAP. XXII.

OF THE CONJUNCTION.—CYSSYLLTIAD.

OF Conjunctions some be Copulatives; as, *A, ac, na, nac, hefyd*, Disjunctives; as, *ai, neu*.

Discretives; as, *Er*, antiently written *Yr*; *etto, etwa, eithr, ond, onid*; *fal, mal, megis, meis*.

Causals; *Can, gan, gan hyn, gan hynny, canys, can’s, herwydd, a*

herwudd, am, am hyn, am hynny, oblegid, obleid, o achos, o ethryb.

Conditionals; as, *O, if*; and the Adverb of Affirming *Ys*, being added, *o's*. And *d* being added, *od*; and in some places they add *r, or*, if. *Eithr, onid, ond*, if not, unless. *Pe*, if.

Adversatives; as, *Er, or yr; cyd bo; eisoes*.

Exceptives; as, *Oni*, i. e. *o's ni*, if not, *Quid*, i. e. *o nid*, or *o's nid*, *Namyn, oddieithr, hagen*.

Electives; as, *Na, nag, no, nog*.

Interrogatives; as, *A, ai, oni, onid*.

Redditives; as, *etto, er hynny, eisoes*. *Mai*, that; and in South-Wales, *Taw*, that.

Chwaith is likewise a Conjunction,

'Na minnau na chwithau chwaith.'

So *Chwaethach*, or rather *chwaithach*, which sounds as a Comparative from *chwaith*, and signifies, much less, so much the less. *Nid edrych arnat chwaethach dy garu. Ni rydd geiniog chwaethach punt.*

CHAP. XXIII.

OF THE PREPOSITION.—ARDDODIAD.

A PREPOSITION is set before other Parts, either in Apposition, as, *Am arian*, for Money; or else in Composition, as, *Amgylchu*, to surround.

The Prepositions used in Apposition are these; *A, ag, can, gan*, with. *Am*, for. *Ar*, upon. *At*, to. *Yn, mewn*, in. *Er*, for, notwithstanding; as, *Er mwyn, er maint*. *I*, to. *Wrth*, by, nigh. *Heb*, without. *Heblaw*, beside. *Myn*, by, (in Swearing). *Tan*, under. *Tros*, and in Construction, *dros*, for, over. *Trwy*, through. *Er, erys, es*, signifying Time, from, since, ever since. *Er blwyddyn i ddoe. Er yn blentyu. Er ys blwyddyn.*

'Er mis nid o eisiau maeth.' B. Br.

'Lliw'r dŷn erys llawer dŷdd.' D. G.

'Er ys mis eres y myw. Ibid.

'A roes i'm aur erys mis.' L. G.

Aros, for, before,

'Gormodd yw gwerth bân gerth gain,
Aros agos i ugain.' D. G.

Cyn, before; *gwedi*, after, and *wedi*. *Cylch*, about; *amgylch*, round about. *Heibio*, by. *Herwydd*, by, because of, according to. *Hwnt*, over, beyond. *Hyd*, as far as, until, unto; and its Compounds, *Hyd yn Rhufain. Hyd ar derfyn dwywlad.*

Drach, behind.

'Drach ynghesu, drŷch anghyfuertu.' D. G.

Erbyn, and *yn erbyn*, against. *Gyferbyn*, *gyfarwyneb*, over-against. *Erbyn*, *erfydd*, and *gerfydd*, by. *Erbyn ei law*; *erfydd* or *gerfydd ei droed*. *Cyddâ*, *gydag*, with.

Ger, and sometimes with its primary or radical Letter *cer*, near to, by: It is used for the most part with *bron*, or *llaw*; *ger bron*, before or in Presence; *ger llaw*, nigh, by.

Uch, above; to which is added *llaw*, and *pen*, *uch law*, *uchben*. *Is*, under; to which is added *llaw*, *is law*. *Goruch*, above, over. *Goris*, under, beneath.

O fewn, within. *Oddi fewn*, on the inside, within. *Oddi allan*, on the outside, without. *Oddiar*, over, above, from off. *Oddiwyth*, from, from off. *O blegid*, *o ethryb*, *o herwydd*, because of. *O flaen*, before. *O gylch*, about. *O'r tu ôl*, behind, beside. *O'r tu yma*, on this Side. *O'r tu draw*, on the other Side. *O'r tu mewn*, on the Inside. *O'r tu allan*, on the Outside. *O'r tu hwnt*, on, or from, the other Side. *O'r parth yma*, on this Side.

Parth a, *parth ag at*, towards.

Rhag, from, for, before. *Ymgadw rhag torri'r Sabboth*. *Rhag ofn*. To which *bron* is sometimes added. *Rhagbron*, before or in Presence.

'Ac y manac, seren †o'i rhac yn rhoi goleu.' Br. F. †o'i blaen.

Rhwng, *ym-mhlith*, *ym-mysg*, between or betwixt, among, or amongst. *Tua*, and in Construction *Dua*, towards.

'Dua'r nen a dfoi'n union.' R. C.

Tu ag at, towards. *Tu ag at am*, as to, as touching, as concerning. Some of these are used also in Composition; as, *Trwy*, *try*, *trywanu*, to pierce through. *Tryfrith*, *trylew*, &c.

Some become Adverbs; as, *Cynt*, *gwedi*. *Trwy*, *y* being turned into *odd*, *trwodd*. So *Tan*, adding *odd*, *tanodd*; and *ar*, with *n* put in the Middle, *arnodd*. Hence *oddiarnodd*, *odditanodd*, *odditrwodd*.

CHAP. XXIV.

OF THE PREPOSITIONS USED IN COMPOSITION.

A Enhanceth the Sense, *Athrist*, *achrwm*, *achar*.

Ad, generally implies a repeated Action, as the Lat. *re*; as, *Adnewyddu*, to renew; *adseinio*, to resound: And it is in some Words *Add*, *Addnaid*, Refuge. *Addfwyn*, *addfain*, *addfed*.

Am, signifies, on every Side, as the Gr. *ἄμφι*, *amgoch*, *amgylch*, *amnoeth*, *amddyfrwys*.

An, signifies Privation or not, *anwybod*, *anllywodraeth*, *anghysson*, *amherfaith*.

In some Words it does not imply Privation; as, *Anrhydedd*, from *Rhy*, too much. *Anrhyfedd*, wonderful.

But these perhaps are from *Yn*, and enlarge the Signification.

Ar, *arbennig*, *ardderchog*, *sef yr hwn a dderchafwyd ar eraill*. *Ar dymheru*, *ardderchafael*.

Cyd, is of the same Force as the Lat. *Con*; as, *Cyd-sefyll*. It is sometimes made *Cyf*, *cyfladd*, *cyfrodedd*, *cyfraid*. And sometimes before Vowels, *Cyfuwch*, *cyfun*.

Cyn, from *Cynt*, before, or from *Cyntaf*, first; as, *Cynt-haid*, *cynt-aid*, *cyndyn*.

Dan, from *Dy* and *an*; *Damgylchynu*, *damlewychu*.

Dar; as, *Darostwng*, *darfod*, *dargwsg*, *darllein*, *darmerth*.

Dad, from *Dy* and *ad*, undoes what has been already done, as the English *Un*; as *Datgloi*, to unlock; *dattod*, to undo; *dadwino*, *dattroi*.

Di, denotes Privation or not; as, *Dibechod*, *diniweid*, *dibwyr*.

Dy, enlarges the Signification, and makes the Word it is compounded with a Frequentative: as, *Dygyfor*, *dygymmod*, *dyffrys*.

‘I’th lŷs ar ddyffrys ydd âf.’ Iolo.

And it is for the most part pronounced, *Di*, *dinoethi*, *dilyn*.

To which sometimes *s* is added, being inserted in the Middle, from the Adverb of affirming *Ys*, *dispoeri*, *distewi*, *dismoeli*, *distrewi*, *distaw*, *dispreyll*.

Whence sometimes *dos*, for *dys*, *dosparthu*, *dosbleidio*.

The *y* is thrown away before Vowels; as, *dethol*, from *dy* and *ethol*.

Duno, for *Dyuno*, whence the Compound, *Cyttuno*, for *Cyttuno*, as it used to be written formerly. *Dymchwelyd*. *Daeth*, from *dy* and *aeth*.

Thus it is added to Adverbs, *dymma*, *dyna*, *daccw*, *dobry*, *diso*, *ducho*. Of which we have treated already.

In some Words *d* is changed into *t*; as, *Tywyll*, from *dy*, and *gwyll*. *Tyred*, for *dyred*. *Tywallt*, for *dywallaw*.

‘Dull oedd i’w dywall iddo.’ L. D.

Moreover, this Preposition turns Verbs that are Neuters into Actives, such as are no Transitives into Transitives; as, *Methu*, to fail, to perish; *difetha*, to destroy. *Glynu*, to stick; *dylyn*, to follow, to cleave to.

Dir, vehemently; *dirdynnu*, *dirwest*, *dirmyg*.

Go, somewhat; *Goddrwg*, *golosgy*, *goflodi*.

When it comes before *a*, together with the *a*; it is made *gwa*. as, *Gwarchae*, for *goarchae*; *gwarchadw*, for *goarchadw*.

Gor, somewhat; *Gorsefyll*, *gorllechu*, *gorllyfnu*, *gorthywys*.

But *Gor*, most frequently, is over; as, *Gorfod*, to overcome. *Gor-threchu*, *gorstin*, *gormodd*, *gorwag*, *gorfoledd*, *goresgyn*.

Gwrth, against; *Gwrth-ddywedyd*, *gwrthwyneb*.

Hy, puts on the Nature of a Preposition, and is of the same Force as the Greek *év*; as, *Hyffordd*, *hylaw*, *hynod*, *hyfryd*, *hygoel*, *hyglud*, *hyglyw*, *hylyn*.

Lled, half; *Lledfyr*, *lledfarw*, *lled-feddw*.

Rhy, *rhybucho*, to wish frequently or greatly. When it is prefixed to Verbs, it gives them a frequentative Signification: Without Composition it is an Adverb signifying, too much, excessively.

Tra, very; *Traderchafu*, *Traglew*, *Trablin*,

Ym: When a verb is compounded with this Preposition, it generally denotes a reciprocal Action; as, *Ymguddio*, to hide himself; *ymgyrral*, to sustain himself. It sometimes signifies a mutual Action; as, *Ymgofleidio*, to embrace one another. *Yngaru*, *ymwneuthur*. And sometimes it gives the Verb a frequentative Signification; as, *Ymaros*, *ymofyn*, *ymdynnu*.

Ys, *ysmala*, *ysbys*, *ystyr*.

It is in some Words *es*, *esmwyth*; and *sy*, *symudo*, for *ysmudo*.

CHAP. XXV.

THE SYNTAX.—CYSTRAWEN.

OF THE CONSTRUCTION OF SUBSTANTIVES.

SUBSTANTIVES come together in Construction in two Ways: First, as belonging to one Thing. Secondly, as belonging to divers.

First, as belonging to one Thing.

If two Substantives, the one a Proper, and the other a Common, come together, and the Common be placed first, then *Y* or *Yr* is put before it; and if they be Masculines, they make no Change of their Initials; as, *Y Brenin Dafydd a ddywedodd*. But if they be Feminines, both Change their Initials into their Soft; as, *Y forwyn Fair*.

But if the Proper be placed first, and the Common last, it changes its Initial sometimes into its Soft, though it be Masculine; as, *Dafydd frenin*. *Llés fab Coel*. *Hywel Bobydd*.

The Latter of two Substantives common hath sometimes the Preposition *o* prefixed to it; as, *Gŵr o saer a'i gwnaeth*. *Benyw o otch-yldes a garodd*.

And in the Northern Dialect *gan*; as, *Y sant gan Bedr*. *Y milwr gan Arthur*. *Y lleidr gan Barabas*.

Secondly, When two Substantives come together belonging to divers Things, the latter being as it were possessed by the former, then the latter Substantive will retain its primary or radical Initial; as, *Tŷ tād Dafydd*. *Man Gwentliant*; and sometimes it changes it into its Soft; as, *Ldy Dduw o'i dy ydd âf*.

If the latter Substantive be the Proper Name of a Country, Town, or Place, and the former Substantive be of the Plural Number; then the latter is immediately subjoined with its radical Initial; as, *Gwŷr Lloegr*. *Gwraedd Llundain*. But if the former Substantive be of the Singular Number, then the latter changeth its radical initial into its Soft; and hath *o* put before it; as, *Gŵr o Loegr*. *Gwraig o Lundain*.

Both Substantives being Common, and not pertaining either to Manufacture or Material whereof a thing is done, or to be done; the latter is immediately subjoined to the former without any Change of its Initial; as, *Cariad mam*; *haelioni tād*; *gweinidog Dduw*; *pen bryn*.

But if the former Substantive be an artificial Piece, and the latter the material, then is the latter either immediately subjoined, without any Change of its radical Initial, if the former be Masculine; as, *Ty coed*, *Môr prês*; or with a Change of its radical Initial into its Soft, if the former Substantive be Feminine; as, *Ysgubor goed*. *Canwyll gŷyr*. *Fflam dân*. Or are otherwise made with *o* between; as *Tŷ o goed*. *Sarph o brês*. *Canwyll o gŷyr*. *Fflam o dân*. Or Adjectively, thus; *Tŷ coedawl*. *Ysgubor feinîn*.

If the former Substantive be the Artist, and the latter the Material, or the Piece wrought or to be wrought, the latter is immediately subjoined with its radical Initial; without any Regard to the Gender of the former; as, *Saer coed*. *Gôf pedolau*. *Gwniedyddes crysau*.

In some Respects the latter Substantive hath *i* between it and the former; as, *Gâr i Dduw*. *Tâd i'r ymddifaid*. *Amser i alaru*. And sometimes *Rhag*; as, *Osn rhag yr haint a syrthiasai arno*.

Lastly, it is to be noted, That the Substantive possessed is ever placed after the Possessor, when put in Apposition with it. But if the Substantive possessed be compounded with the Possessor, it is then placed foremost in the Composition, and the radical Initial of the Possessor is ever turned to its Soft; as, *Cad-farch*, a War-horse, or Horse of War, *Adardy*, a Bird-house.

CHAP. XXVI.

THE CONSTRUCTION OF SUBSTANTIVES AND ADJECTIVES.

THE Substantive and Adjective agree generally in Gender, and sometimes two in Number; but an Adjective Singular is very often joined to a Substantive Plural.

The Place of the Adjective in Construction is generally after its Substantive; as, *Gâr da*; *dyn gweych*; *gwraig lân*; *merch wen*.

When an Adjective comes after a Substantive singular of the Masculine Gender, it retains its radical Initial; as, *Ty teg*; *gŷr da*; *dyn doeth*.

But when the Adjective hath obtained the use of a Surname, and is subjoined to a Proper-name, the Adjective assumes its Soft, though its Substantive be of the Masculine Gender; as, *Hycel Ddu*; *Dafydd Gam*; *Idwal Foel*; *Iorwerth Drwyn-dwn*. And so also do other Adjectives; as, *Dafydd dduciol*; *Haman ddichellgar*; *Lazarus dlawd*. So also *digon*, *gormodd*, *holl*, *llawer*, *peth*, *bagad*, *rhai*, when joined to Masculine Substantives common; as, *Bwyd ddigon*; *dwfr ormodd*; *y dynion oll*; *da lawer*; *enllyn beth*; *gwŷr fagad*; *defaid rai*.

The Adjective, after a Substantive singular of the Feminine Gender, changeth its radical Initial into its Soft; as, *Gwraig dda*; *merch ddoeth*; *dŷn lân*.

But when the Adjectives are placed before their Substantives (as they

are sometimes) with a Pronoun possessive between, the Adjective may be the Masculine, though the Substantive be Feminine; as, *Gwyn ei llaw. Glân yr dy ferch.*

Some Adjectives, being used Substantively, are also placed before their Substantives, with the Preposition *o* between; as, *Llawer o feirch; Hyn o orchweyl; mwy o gyfoeth; rhagor o enllyn; 'chwaneg o ddiod; digon o fwyd; llai o bysgod; bychan o faint, &c.*

When a singular or plural Adjective is set before its Substantive, it makes the radical Initial of its Substantive soft; as, *Duwiol bendefig. Tlysiion wragedd. Glân ferched.*

All Substantives plural, of what Gender soever they be, will have Adjectives after them beginning with their radical Initials, and most frequently of the singular Number; as, *Piccellau tanlyyd. Arglwyddi calet. Cwyr traws. Gwragedd duwiol. Dynion da.*

But the Adjective is sometimes of the plural Number; as, *Dynion doethion. Merched gwynion. Cwyr haelion.*

• *Dynion cyndynion dinerth, Tynion erchyllion a cherth:*

Adjectives of the Comparative and Superlative Degrees, are most commonly set before their Substantives; and make no Change of the radical Initial of the Substantive, whether it be Masculine or Feminine; as, *Mwynach gâr; glanach gwraig. Goreu gâr; tecca' gwraig.*

Pob also is ever placed before its Substantive, and makes no Change of the Initial; as, *Pob dyn; pob gwraig.* And so is *Rhyw* ever placed before its Substantive, but always makes the radical Initial of its Substantive soft; as *Rhyw ddyn; rhyw fachgen:* Which *Naill* also doth.

Numerals are placed before their Substantives, and make no Change of their Initials; as, *Un gâr, tri gâr, ugain gâr. Tair gwraig, pedair gwraig, ugain gwraig.*

Except *Dau, dwy*, which make the Substantive following change its radical Initial into its Soft; as, *Dau fâb; dwy ferch.* So *un* before a Feminine Substantive; as, *Un wraig; un ferch.* *Tri* and *Chwe* change the Initials of the Substantives following them into the Aspirate; as, *Tri châr; chwe châr.* But in the Feminine Gender, *Tair* cares.

When Substantives beginning with *B, G, D*, are compounded with *Pump, saith, wyth, naw, deg, pymtheg, ugain, deugain, &c. Cant;* then the Substantives make the following Changes of their Initials, viz. *b* into *m*, *d* into *n*, and *g* thrown away; as, *Pumny, seith-wr, wythmuccl;*

Ordinals of the Feminine Gender change the Initials of their Substantives into their Soft; as, *Y drydedd law; yr ail glust; y bedwaredd, bummed, seithfed, &c. wraig.*

CHAP. XXVII.

THE CONSTRUCTION OF PRONOUNS.

MI, *ti, ni*, after the Preposition *i*, do sometimes throw away their own *i*, and are written *im', it', in'*, instead of *i mi, i ti, i ni.* And poetically *ym', yt', yn'.*

Chwi likewise, after the same Preposition *i*, throws away its own *i*; and *ch* and *w* being transposed, it is written *iwch* for *i chwi*;—instead of which we often find in the Poets, *wach*, and *ywch*.

The Pronoun Relative is often understood in the British; as *Clywais iaith ni ddyalltwn*, I heard a Language (that) I understood not. Ps. lxxxi. 5. *Yr jarn a orchymmynaist*, to the Judgment (that) thou hast commanded. Ps. vii. 6. *Efe a'i dysg ef yn y j'orodd a ddewisio*, him shall he teach in the way (that) he shall choose. Ps. xxv. 12. *Et sic millies*, saith Dr. Davies.

The Pronouns Possessives, *Mau*, mine, and *Tau*, thine, are ever placed after their Substantives; *Y*, or *Yr*, being also put before the Substantives; as, *Y tâl mau*; *y sam fau*: *Y gŵr tau*; *y wraig dau*: So changing the Initials of *mau* and *tau*, to their Softs, if their Substantives be Feminines. *Mau* and *tau*, when they have no Substantive expressed, have the Article *Y* before them; as, *Y mau*, *y tau*, Masculine. *Y fau*, *y dau*, Feminine.

All the other Possessive Pronouns (except *Eiddo*) are placed before their expressed Substantives; the radical initial Letter of their Substantives being changed, after *Fy*, into their Liquids; as, *Fy na*; *fy mara*, &c. after *Dy*, thine, and *Ei*, his, into their Softs; as, *Dy blant*, *dy dda*, *dy fara*; *Ei blant*, &c. after *Ei*, her, into their Aspirates; as, *Ei phen*; *ei thâd*; *ei châr*. *Ein*, our; *eich*, your; and *eu*, their, make no Change of the Initials of their Substantives; as, *Ein tât*; *eich Duw*; *eu câr*.

These Pronouns are contracted thus; *'m*, from *mi* and *mau*; *'th*, from *t* and *tau*; *'i* from *ei*; *'n*, from *ein*; *'ch*, for *eich*; *'u*, for *eu*; and are compounded with *A*, and; *â*, with; *na*, neither or nor; *i*, to; *o*, out of.

Ei, his or her, and *Eu*, their, after *i*, to, are changed into *w*; as, *i'w dâd*, *i'w thâl*, to his Father, to her Father; *i'w tât*, to their Father. Instead of which they say in *South-Wales*, *idd ei dâd*; Masc. Gender, *idd ei thâd*; Fem. Gender, *idd eu tât*, plur.

There are thirteen affixed Pronouns used in Composition with Prepositions, viz. *Af*, *yf*, *of*, from *fi*, I; *At*, *yt*, *ot*, from *ti*, thou; *Om*, *ym*, from *ni*, we; *Och*, *ych*, from *chwi*, you; *ynt*, from *hwyt*, they; *O* or *aw*, from *efo*, he, that; *i*, from *hi*, she, her.

They are compounded with Prepositions thus:

Ar, upon; *aruaf*, *arnat*, *arno* or *arnaw*, *arni*; *Arnorn*, *arnoch*, *arnyt*, upon me, thee, him, her; us, you, them.

At, to; *Attaf*, *attat*, *atto*, &c. to me, thee, him, &c.

Am, hath *dan* put between it and the affixed Preposition; as, *Amdanaf*, *amdanat*, *amdanu* or *amdanaw*, *amdani* and *amdeni*. Plur. *Amdanorn*, *amdanoch*, *amdanynt*.

Can or *Gan*, with; as, *Cennyf*, *cennyt*; *cennyrn*, *cennychn*; *Gennyf*, *gennyt*; *gennyrn*, *gennychn*; changing *a* of *Can* and *Gan* into *e*; and *Cantho*, *canthi*, *canthynt*; or *Ganddo*, *ganddi*, *ganddynt*, retaining *a*.

Er, for the Sake of; as, *Erof*, *erot*, *erddo*, *erddi*; *erom*, *eroch*, *erddynt*.

Heb, without; *Hebof*, *hebot*, *hebon*, *heboch*, and *hebdo*, *hebdi*, *hebddynt*.

Hyd, (with *Ar*, in Apposition) all over; as, *ar hydof*, *ar hydod*, *ar hyd-ddo*, *ar hyd-ddi*: *Ar hydom*, *ar hydroch ar hyd-ddynt*, all over me, thee, &c.

I, to; as, *im'*, *it'*, *in'*, (or poetically, *Ym'*, *yt'*, *yu'*) to me, thee, us, *Iddo*, *iddi*, *iddynt*, to him, her, them.

Rhag, from, or forward; as *Rhagof*, *rhagot*, *rhagddo*, *rhagddi*; *Rhagom*, *rhagoch*, *rhagddynt*, from me, thee, &c. *Af rhagof*, *dôs rhagot*, I will go forward, go thou forward.

Rhwng, between; as, *Rhyngof*, *rhyngot*, *rhyngddo*, *rhyngddi*, or *rhyngtho*, *rhyngthi*: *Rhyngom*, *rhyngoch*, *rhyngddynt* or *rhyngthynt*; between me, thee, him, &c.

Tan, under; as, *Tanaf*, *tanat*, *tano*, *tani*; *Tanom*, *tanoch*, *tanynt*, under me, thee, him, &c.

Tros, for, or over; as, *Trosf*, *trosot*, *trosto*, *trosti*; *Trosom*, *trosoch*, *trostynt*, for, or over me, thee, him, &c.

Trwy, through; as, *Trwof*, *trwot*, *trwyddo*, *trwyddi*; *Trwom*, *trwoch*, *trwyddynt*, through me, thee him, her, &c.

Wrth, by, or to; as, *Wrthyf*, *wrthyf*, *wrtho*, *wrthi*; *Wrthym*, *wrthych*, *wrthynt*; by, or to me, thee, him, her, &c.

Yn, in, or within; as, *Ynof*, *ynot*, *ynto* or *yntaw* or *ynddo*, *ynti*, or *ynddi*; *Ynom*, *ynoch*, *yntynt*, or *ynddynt*; in, or within me, thee, him, her; us, you, them.

The Poets use also *Ynto* or *yndo*, *ynti* or *yndi*.

‘Cabla dy fro dda i'm gwydd i,
A'th randir, a thro yndi.’ L. G.

‘Seintwar a thorres ynti,
‘Ni thyr dŷn ddim o'th air di.’ O. Ll. M.

The Poets use likewise, *Rhôf*, *rhôm*, *rhôd*, *rhôch*, for *Rhyngof*, *rhyngom*, *rhyngot*, *rhyngoch*.

‘Dyro, mwy i'th bryderir,
Rhôd a'r cadarn hyarn hir.’ G. I. H.

‘Rhowch groes rhôch a gwyr isod.’ L. Mon.

‘Cymmer reswm, trwm bod rhêch,
A dod reswm da drosoch.’ T. A.

‘Ond nâ ddylit ddileu
Y rhwym fyth y rhôm a fu.’ D. G.

The Pronoun Possessive *Eiddo*, is likewise compounded with the affixed Pronouns; as, *Eiddof*, *eiddot*, *eiddo* or *eiddaw*, *eiddi*; *Eiddom*, *eiddoch*, *eiddynt*.

But beside the afore-mentioned Prepositive Compositions, Personal Pronouns are also subjunctively compounded with the Particle *Au*; placing a double *nn* between *Mi* and *Ni*, and *Au*; and *th* between *Ti*, *chwi*, *hi*, *hwy*, and *au*; as, *Minnau*, *ninnau*; *tithau*, *chwithau*, *hithau*, *hwythau*: *Hwynt*, makes *hwyntau*; and *Yntau*, is an Anomal.

Personal Pronouns have also *Hûn*, or *hunan* (self or alone) subjoined in Apposition with their Singulars: And *Hûn*, or *Hunain*, (selves or alone) with their Plurals. See *Hûn*, or *Hunain* in the Dictionary.

CHAP. XXVIII.

THE CONSTRUCTION OF VERBS.

THE Affirmative Adverb *a* is generally put after Nominative Cases, before the Persons of Verbs, if the Verbs intend Affirmation; as, *Mi a garaf, ti a geri, efe a gâr. Ni a garwn, chwi a gerwch, hwy a garant.*

But in South-Wales *y* is often used instead of *a*; as, *Mi y garaf, ti y geri, chwi y gerwch, &c.* And the radical Letter of the Verb is then turned to its Soft.

But if any Part of the Sentence be placed before the Nominative Case, the Verb then is set before its Nominative, reserving its radical Initial, and having the Adverb of Affirming *Y* prefixed to it, if it begin with a Consonant, *yr*, or *ydd* in South-Wales, if it begin with a Vowel; as, *I ni y gwnaeth Duw'r bŷd. I mi yr addawodd.* But when the Accusative Case is placed before the Verb, the *y* or *yr* is sometimes changed into *a*; as, *Cyflafan a wnaeth efe.*

A is never set before a Verb Substantive, but always *y*; as, *Y mae Duw yn y nef, Duw y sydd dda.*

Yet Lewis Glyn Cothi said, *Emrys yn y maes a wyf.*

Instead of *y* the Antients used *yd*;

'Hir yd goffeir a goffiaaf.' D. B. for *y* coffeir.

'Na'r trihael haelach yd gaffad.' D. B. for *y* caffad.

But *y* is most commonly omitted before the Verb Substantive; as,

'Mae'r goron ym mŷg eryr.'

'Mae'm mŷd y corph mau mrawd cu.'

'Ddw sy dda, dwys ei ddial.'

'Ddw sydd a dewis iddaw.'

If the Verb begin the Sentence, and its Nominative Case come after it; then doth the Verb either immediately lead; as, *Gwnaeth y milwr gyflafan*: Or it hath the Particle *E* put before it; as, *E wnaeth y milwr gyflafan.*

The Nominative Cases of Verbs, whether placed before or after their Verbs, reserve their radical Initials; as, *Dafydd a ddywedodd wrth Ioab*; or, *Dywedodd Dafydd wrth Ioab. Duw a wnaeth y bŷd*; or, *Gwnaeth Duw y bŷd.* However the Nominative Case of *Bu*, (was) doth sometimes assume the soft Form; as, *Bu fraw yn y gwersyll.* 1 Sam. xiv. 15. And so do Nominative Cases, placed after the third Person Singular of the Verbs ending in *ai*; whatever Moods or Tenses the Verbs be of; as, *Y gallai ddŷn*, that a man could. *Pe dywedasai ddŷn wrthyf*, if a Man had told me. *Onid arbedai Dduw*, if God would not spare. *Pettai*, or *Pe bai ddŷn yn gallu*, if a Man could.

If the Nominative Cases of Verbs Passives, which are ever placed after their Verbs, immediately follow their Verbs, they reserve their radical Initials; as, *Ofner Duw. Dysgir daioni i ddŷnion.* But if

some other Word or Words come between the Passive Verb and its Nominative, then doth the radical Letter of the Nominative turn to its Soft; as, *Dysgir i ddyinion ddaioni.*

A Noun Collective singular may have a Verb plural as well as a singular; as, *Y bobl a symmud* $\left\{ \begin{array}{l} \text{odd.} \\ \text{asant.} \end{array} \right.$

So when two Proper Names come before a Verb, the Verb may be indifferently singular or plural; as,

Pedr ac Ioan $\left\{ \begin{array}{l} \text{aeth} \\ \text{aethant} \end{array} \right\}$ *i'r deml.*

Accusative Cases coming after Verbs (whether immediately or at a Distance) whatever Person the Verb is of, do change their Radicals into their Soft; as, *Duw a wnaeth ddyn.* *Parodd gywilydd i mi.* *Y milwyr a wnaethant ddifrod.* *Dengys Duw drugaredd.* *Portha bugail da braidd yr Arglwydd.*

But if the Accusative Case begin the Sentence, it retains its radical Letter; as, *Cyflafan a wnaeth y milwr.*

When two Accusative Cases, in Apposition, come after a Verb, the latter is connected to the former by the Particle *Yn*, as, *Cefais gosp yn wobr am fy mhoen.*

The Infinitive Mood makes no Change in the radical Letter of the Word governed of it; so the Word governed immediately follow the Infinitive Mood; as, *Na chynnyg wneuthur cam â neb.* But if some other Word or Words come between the Infinitive Mood and the Word governed, then the radical Initial of the Word governed is turned to its Soft; as, *Na chynnyg wneuthur â neb gam.*

Nouns come after Verbs of Filling, with the Preposition *o*; as, *Llenwi ysgubor o ŷd.* As also with *ag* and *â*; as, *Llenwi llestr â gwin.* *Llenwi piws ag arian*

Verbs of Abounding have *o*; as, *Amlhau o dda.* *Lliosogodd o gyfoeth.* *Cyfoethogodd o rûs.*

Of Accusing have *o*; as, *Pwy a'm argyhoedda i o bechod?* *Cylhuddo dŷn o ladrud.*

Of Agreeing, have *â*; as, *Cyttuna â th elyn.* And Verbs that are of a contrary Signification; *Ymludd â dan.*

Of Arraying, have *a* or *am*; as, *Gwisg dy hûn â phais.* *Gwisg bais am danat.*

Of Asking and Intreating, have *i* or *gan*; as, *Arch iddo; gofyn iddo; erchais ganddo; gofynnais ganddo.*

Of Buying, have *gan*; as, *Prynais farch gan Ioan.*

Of Calling upon, have *ar*; as, *Gâtŵ ar Ioan.* *Llefain ar Hyxel.* *Gweiddi ar Ithel.* *Cyfarth ar y llenad.*

Of Communicating, have *â*; as, *Cyfrannu â'r tlawd.*

Of Defending or Delivering, have *rhag*, or *oddiwrth*; as, *Cadw ni rhag niweid.* *Gwarded ni oddiwrth blâ.*

Of Harkening to, have *ar*; as, *Gwrandawodd yr Arglwydd ar ei Weddi.*

Of Loading, have *â* or *ag*; *Llwytho ag aur, ag arian, â thrysor.*

Of Meriting, have *ar*; *Haeddu ar ddyu.*

Of Receiving, have *gan*; as, *Cefais hyn gan Lywarch. Cymmer gan Ioan.*

Of withdrawing, have *o* or *oddi*; as, *Aeth o'i wlad. Dds oddi-yma. Cilia oddiwrthyf.*

Verbs signifying Practice or use, have *o*; as, *Ymarfer o fwynder i lawb. Arfer o synwyr.*

Verbs signifying a Passion of the Mind, have *wrth*; as, *Digiodd wrth y llange. Tosturia wrth y tlawd. Trugarhau, creuloni, ffrommi, chwedd, afrywiogi, sorri, wrth ei gydymmaith.*

The Instrument wherewith a Thing is done, is induced with *â*, between it and the Verb; as, *Taro â chleddyf, â ffon. Brathu â cholyn. Itâdd â chyllell.*

Nouns of Price follow the Verb with *Er*; as, *Gwerthu er punt; Prym er arian.* And sometimes with *Am*; as, *Prynais am chweugein.*

Verbs Passives have *gan*, with the casual Word of the Person acting, after them; as, *Prynir march ganddo. Cyhuddir y gŵr o frâd gan ei wâs ei hûn.*

The third Person Singular of all Tenses is used indefinitely of any Person, especially if the Nominative Case be emphatical. And the Use of this Construction is most frequent in the Verb-Substantive; as,

Ai ti yw brenhin yr Iuddewon? Mi yw'r winwydden, a chwithau yw'r canghennau.

'Gwŷr a wna gŵr yn wrol.

Gŵr a wna gwŷr yn ei ôl.

Aed y traed hŷd atto'r wyl.' G. Gl.

'Mi a eirch yt y march hwn.' I. T.

'Dynion a wna dau wyneb.

Di a gymull yn dëg uniawn.' G. Gl.

'Minneu â'm gwawd tafawd da

Am ei esgair a'i mysga.'

When a Question is asked in the Present Tense, the Answer is made by the same Tense of the same Verb; as, *A weli di hyn? Gwelaf. Wyt ti yn clywed? wyf. A geri di fi? caraf.*

If the question be in the Preterperfect tense, and the Emphasis be in the Verb, the Answer is made, if Affirmative, by *do*; if Negative, by *Na ddo*. Or otherwise, by repeating the Verb, and putting it in the proper Person, if an affirmative Answer: But, if Negative, by repeating the Verb, and putting *Na* before it; as, *A geraist di hyn? Cerais, or do; or Negatively, Na ddo, or na cherais.*

But if the Emphasis be in some other Words, the Question is made by *Ai*, and the Answer is made affirmatively by *Ie*, yes; or negatively by *Nage*, no; as, *Ai hwn a geraist? Ie, or Nage.*

When a Question is asked in the Future Tense, the Answer is made by the same Tense, or by the Future *Gwnâf*, I will do; as, *A geri di? Caraf, or gwnâf.*

Absolute Sentences are made by a Conjunction and the Infinitive Mood of the Verb; as, *Ar Brenin yn dyfod*, the King coming, or whilst the King came. Or the Infinitive being understood; as, *A ni yno.*

CHAP. XXIX.

OF THE CONSTRUCTION OF ARTICLES.

Y Is ever placed before Words beginning with Consonants; and before *w*, when *G* is thrown away from the Word, as being Feminine, as *Y wraig*: And sometimes before words beginning with *t*; as *y iaith*. *Yr* is never put entire but before such Words as begin with Vowels.

These Articles restrain or determine the Sense of the Word they are put before, to some Particular; in the some Manner as the definite Article *the* in English.

When Words of the Masculine Gender have an Article set before them, their radical Letters are not changed; as, *Y gŵr*, *y brenin*: But if they be feminines, their Initials are changed into their Soft; as, *Y Frenhines*; *y wraig*.

When a Welsh Verb, Preposition, or other Particle, ending with a Vowel, come before a Substantive or Adjective beginning with a Consonant as well as Vowel; and if *the* be sound in the English between them: Then is *r* or *yr*, added to those Words ending with Vowels; and the Substantives or Adjectives make no Change of their radical Initials, if Masculines; but change them into their Soft, if Feminines (so those Feminines begin not with *Ll* or *Rh*); as, *Cospir bradwr*; *Cospir anfadwr*; *Y tād a'r fam*; *Na'r tād na'r fam*; *Trwy'r tād a thrwy'r fam*; *O'r tād ac o'r fam*; *Pr tād ac i'r fam*; *Cospir tād a chospir fam*; *Y grasol dād a'r drugarog fam*; *X drugarog fam a'r grasol dād*; *Mysf yr* (or *ydyw'r*) *dŷn*.

Proper Names have not the Articles set before them, because they do of themselves *individually* or *particularly* distinguish the Things or Persons, of which one speaks; and they being thus particularly distinguished need not any more particular Distinction. And for this Reason the Word *Duw*, signifying the *Supreme Being*, has no Article before it; except where *HE* is distinguished from the false Gods of the Heathen; as in *Acts xvii. 24*. *Y Duw a wnaeth y byd a phob peth sydd ynddo*, &c. So likewise the Names of Countries, Cities, Rivers, &c. have no Articles before them.

Yet the Ancients commonly set an Article before Proper Names; as, *Y Cynon*, *Y Gŵn*.

An Article is not put before the former of two Substantives, when they betoken divers Things.

CHAP. XXX.

OF THE CONSTRUCTION OF ADVERBS.

A, An Adverb of Asking and of Affirming, makes the Word following it change its radical into its Soft; as, *A ju ddŷn drynnach ei frŷd?*
Duw a ddywelodd.

Na, ni, o na, before Words beginning with *B, D, G, Ll, Rh*, make the Initials of those Words soft; as, *Nà Jlysia; na dilywaid; na úd; na wna; na lúdd; na rodia.*

Except Verbs Substantives, which are used, sometimes with a radical, sometimes with a soft Initial; as, *Dywedodd na bydden gwaeth. Nà fydd ymrysongar.*

‘Ni beiddiaf dy rybuddiaw.’ D. G.

‘Ni beiddiaf, ni bu addas,

Ganu dy gerdd gan dy gâs.’ Ior. F.

‘Ni feiddiaf rhag anfoddau.’

And so before any other Verbs, in the Poets;

‘Ni metha larwm Mathae.’ G. Gl.

‘Ni mynnen am ei einioes.’ D. Ed.

‘Pam ar fonedd a gwêdd gwiw

Brawd iarll na bwridd eurlliw.’

They change the radical Initials of the Verbs beginning with *C, P, T*, into Aspirates; as, *Na châr; ni phâr; o na thawit.*

Words preserve their radical Initials, when they come after any of these Adverbs following; viz. *Azatfydd, ai, fe allai, allan, nid amgen, amgylch, ond antur, yr awrhon, cyn, o ddamwain, diammau, dian, digon, dioer, o’r diwedd, yn ddiweddar, yn ddiwethaf, ebrwydd, eisioes, erllynedd, etto, eusys, fal and fel, felly, yn fore, y fory, frý, i fynu, gwedi, gwell, heddyw, yn hollael, nid hwyrach, llawer, mal, mulpai, megis, mewn; mwy, myn, mynych, naſ, na’s, nid, nis, o ethryb, o herwydd, oddi-accw, oddi-draw, oddi fewn, oddi-yma, oddi-yna, odduchod, oddisod, yn ól, ond odid, onid, p’le, sef, trá, tradwy, yn drugywydd, tranoeth, trennydd, i wared, weithian, y leni, ym, ymaith, ymron, yn ymyl, yna, ynawr, ys, ysgatfydd.*

The Adverbs following make the Words, which come after them, change their initial Consonants into their Soft; viz. *Accw, achlan, adolwg, adolwyn, aie, daccw, dobry, doe, draw, dyfry, dymma, dyna, e, fe, fo, gormodd, i, iddo, llyna, llyna, nág e, nyhá, odáur, rhy, syrn, swrn, taran, wele, ychydig.*

These Adverbs, *Agos, bellach, beunydd, echdoe yma, yno*, when Verbs follow them, suffer them to retain their radical Initials; but if Substantives follow them, they change their Initials to the soft Form.

Braidd and *Prin*, before a Verb, have *y* between them and the Verbs, in Affirmations, the Verb retaining its radical Initial; as, *Prin y dúg o’r ffirdegem.*

When *na*, negative comes after them, Soft; as, *Braidd na lithraís.*

When compounded with Nouns, they make them change their Initials likewise into the soft Form; as, *Braidd gyfwrdd, braidd góf.*

It is usual in Welsh to Multiply Negatives; *Ai am nad oedd dim beddau yn yr Aipt?* as in Greek, *Ου μὴ, οὐκ οὐδέν.*

All the Interjections make the Nouns following them change their Initials into the Soft; as, *Ha clyn; tyred ŵr.* But when Verbs come after them, they retain their radical Initials.

When we say, *o Duw*, and the like, *o* is set by itself, and *Duw*, absolutely, *q. d. o, Dew.*

CHAP. XXXI.

OF THE CONSTRUCTION OF CONJUNCTIONS.

THE Conjunctions, *A*, *na* or *no*, and *oni*, change the Initial of the word following them into Aspirate; as, *Mam a thad. A chig dy Sainet i ficystfilod y ddaiar. Nu phen na chynffon. Oni chaj; oni pheri.* But *Oni* has sometimes the Radical; as,

‘*Oni myn un am enaid,
Ymroi i Syr Rys, marw sy raid.*’ T. A.

As also the Soft; as, *Cospir di oni weithi.*

Mor and *Cyn* make no Change of *Ll* and *Rh*; as, *Cyn llyfned, cyn rhatted. Mor llawen, mor rhjdd.*

They change all the other mutable Consonants into the Soft; as, *Mor deg, cyn decced, mor grjfs, cyn gryfed.*

Words keep their radical Initials, when they come immediately after any of the Conjunctions following, viz. *Ai, can’s, canys, cyd bo, chwaith, chwaithach, eithr, er, o ethryb, etto, hagen, o herwydd, er hynny, mai, nes, namyn, oblegid, obleid, onid, onis, on’d, os, or, pe, pes, law, yr.*

Ped, if, is used before Vowels: except before the Tenses of the Verb-Substantive *Bod*, which hath a soft Initial; as, *Ped fyddwn, ped fyddit, ped fyddai, &c.*

Pedfuaswn, pedfuasit, pedfuasai, &c.

Or it is incorporated with the Verb, thus;

Sing. *Pettwn, pettit, pettai.* Pl. *Pettym, pettych, pettynt.*

Sing. *Pettaswn, asit, asai.* Pl. *Pettusem, asech, asent.*

The Conjunctions, *Am, can, gan, neu, pan*, change the radical Initial of the Word following into its Soft.

When a Substantive comes after the Conjunction *Hefyd*, it has a soft Initial; as, *Gwenaeth ddrwg, hefyd gyflajan.* But if a Verb follow, it retains its radical Initial; as, *Dywedodd, hefyd tyngodd.*

O, require the radical Initial after it; as, *O ceri fi.* Sometimes the Aspirate; as, *O chyfyd rhai i’m herbyn.* Psal. can, xviii. 48,

CHAP. XXXII.

THE CONSTRUCTION OF PREPOSITIONS.

THE Prepositions following have a radical Initial after them, viz. *Am, gylch, ar draws, cylch, er, er ys, erbyn, o fewn, ger bron, gerllaw, goris, gorwch, gwedi, gyferbyn, heblaw, heibio, o herwydd, lawnt i, is,*

islaw, o ethryb, o gylch, oddifewn, rhag, rhwng, uch, uwch, uwchlau, And *In* before Verbs of the Infinitive Mood, and words whose radical Initials are *Ll* and *Rh*.

Am, ar, at, can, gan, i heb, o, oddiar, tan, tros, trwy, wrth, have soft Initials after them.

Words following *A, tua, gyda,* change their Radicals into Aspirates.

Ilyd may have either a radical or soft Initial.

When the Preposition *Yn* is joined to Nouns in the Signification of the Ablative Case, it hath the Liquid Form, and changeth its *n* into the Liquid of the Word following; as, *Canol, yng-nghanol,* and for Brevity's Sake, *yngghanol. Pen, yn-nhen. Ty, yn-nhy. Bara, yn-mara. Duw, yn-Nuw. Cŵr, yng-ngŵr, and yngŵr.*

When it denotes Quality, State, or Change of a Thing or Distribution, it changes the Initials of the Word following to the Soft Form; as *Efe a fydd yn ben, a thi a fyddi yn gynffon.* Deut. xxviii. 44. *Mi a'th wneuthym yn DDUW i Pharao.* Exod. vii. 1. *Mi a aeth yn wialen.* Ib. iv. 4. *A'r holl ddyfroedd y rhai oeddynt yn yr afon a drowyd yn waed.* Ib. vii. 20. *Mi a'th wnaſ yn ddoeth, yn ddysgedig, yn gyfoethog, &c. Hwyl a lŵs, yn ŵr, yn ŵraig, yn fychan, yn fŵwr, yn ddrâg, yn dda, &c.*

Moreover, Prepositions are compounded one with another; as, *o,* adding the Syllable *ddi,* is compounded with the following Prepositions; *Ar, oddiar; amgylch, oddiamgylch; ger bron, oddiger bron; rhwng, oddi rhwng; am, oddiam; wrth, oddiwrth; gyda, oddi gyda; tan, oddi tan; tros, oddi tros; trwy, oddi trwy; gan, oddi gan.* So *i fynu, i wared.*

They are also compounded in the same Manner with Adverbs of Place; *oddi-yma, oddi-yna, odducho, oddiso, oddifry, oddiobry oddi-draw, oddi-aruodd, oddi-tanodd, &c.*

CHAP. XXXIII.

THE CONSTRUCTION OF PREPOSITIONS USED IN COMPOSITION.

A, Is compounded with Words beginning with Aspirates; as, *Athrist, achlust, achwlm, achwyn.*

These following change their radical Initial of the Words they are compounded with into soft; *Add, as, addfwyn, adyfed. Am, as, amgylch, amdo.* And compounded with *Dy,* as, *Dangylchynu.*

Ar, as, Arbennig, ardderchawg, arwerthu, ardymmheru.

Ad, as, adfywio. Dad, as, dadwino. Lled, as, lledfyw. Go, as, goddrwg, gobrudd. Gwrth, as, gwrthddywedyd. Hy, as, hybarch, hyfryd. Dar, as, darfod, darostwng. Rhy, as, rhybucko, rhybucked.

Di, as, *dibechod*, *diler*. *Dy*, as, *dygymmod*, *dygyrch*. And *di* for *dy*, as, *dilyn*. *Dir*, as, *dirdynnu*, *dirwestu*.

So *Dys*, and *dis*, *dos*, which come from it, save only that the soft Consonants after *s* seem to sound stronger; *Dosbarthu*, *dosparthu*, *dosbleidio*, *dospleidio*.

Ym is also with a Soft; as, *Ymacroli*, *ymbleidio*.

Gor, before the Initials *b*, *d*, doth change them into the Soft Form; as, *Gorfod*, *gorfwng*, *gorddwr*, *gorddysu*.

Before *m* it sometimes retains the radical Initial; as, *Gormodd*, *gormail*: And sometimes changes it into the Soft; as, *Gorfoledd*.

It changeth the Initials *P*, *C*, *T*, into Aspirates; as, *Gorthrechu*, *gorthrymmu*, *gorphwys*, *gorphen*, *gorchymmyu*, *gorcheifn*, *gorchedd*, *gorthir*, *gorthor*, *gorthew*, *gorthaw*;

Nid gorthaw a wnaf wrth a garwyf. C.

Before other Initials it retains the Radical; as, *Gorllyfnu*.

An, before *Ll* and *R*, is sometimes used with the Radical; as, *An-lywodraeth*, *anrhydedd*.

Sometimes with the Soft Initial, and *n* being turned into *f*; as, *Afluniaidd*, *aflafar*, *afrywiog*, *afreolus*.

An, and *Cyn*, before the radical Letters *C*, *P*, *T*, *B*, *D*, are used in the liquid Form, the *n* being changed into the Liquid of the Word following, as in the Preposition *Yn*; as, *Cywir*, *ang-nghywir*; *Cán*, *cyng-nghanedd*. And more concisely, *Anghywir*, *cyngghanedd*. *Perffraith*, *amherffraith*; *porth*, *cyn-nhorth*. *Teitwng*, *an-nheilwng*; *twrf*, *cyn-nhyrfu*. *Brâd*, *am-mrâd*. *Duwïol*, *an-nuwïol*.

Before *G* and *M* it is used with the Soft; *Gŵr*, *anŵr*. *Marwol*, *unfarwol*.

Cyd, is used with a Soft Initial; as, *Cyd-ladd*, *cyd-ddwyn*, *cyd-fasnach*.

Sometimes before *Ll*, *Rh*, and Vowels, *d* is changed into *f*; as, *Cyfladd*, *cyfled*, *cyfrodedd*, *cyfelin*.

Cyd in others, has the same Construction as *An* and *Cyn*.

Cynt, before Vowels and *H* remains unchanged; as, *Cynt-haid*.

In others it is unconstant, and learned by use; as, *Cyn-mru*, *cym-mhlith*; *cynrabad*, *cyndyn*; *cyssefin*; *cyntefin*.

Tra, before *C*, *P*, *T*, has an Aspirate Initial; as, *Tra-chadarn*, *trapharod*, *tra-thenau*. Before others the Radicals; as, *Tra-blin*, *tra-dyfal*, *tra-glew*, *tra-mawr*,

RHEOLAU BARDDONIAETH GYMRAEG.

BARDDODIAETH, yw'r gelfyddyd o ganu Cerdd dafod yn rheolaidd; sef yw hynny, plethu ac eiliaw canïadau Cymreig yn gerddgar a synwryol.

Tu pleth a berthynant i Gerdd dafod, nid amgen, Odl, Cynganedd, a Mesur.

Odl, yw cydateb sain mewn sillafau perthynawl; a hynny a wneir ddwy ffordd, sef, unodli, a phroestio. Unodli, yw bod sillafau o'r un rhw yn cydateb i'w gilydd, naill ai mewn perfedd braich (yr hyn a ddangosir yn mystg y cynganeddion) ai yn y brifodl; a hynny a wnair, drwy gyfochri diwedd breichiau i ddyfod yn unsain a'u gilydd trwy'r mesur; at yr hyn y perthyn anian a rheol y sillafau oll. Odl, hefyd a ddichon fod o gúdd lythyren o'r gair dylynol, fel hyn,

'Dysgais i godi gyda'r—ehedydd,
A rhodio'r un dalar,' &c. *Ieuan Carno.*

Proestio, yw cyfnewid llafariaid, a chydateb cydseiniaid, yn mhrifodlau'r mesur; yr hyn a ddangosir yn eglur yn mystg y mesurau.

AM Y CYNGANEDDION.

Cynganedd, yw plethu ac eiliaw braich o benill, drwy gydateb cydseiniaid a chyfnewid llafariaid, yr hyn sydd rwymau pob mesur cerdd.

Dwy brif gynganedd sydd; sef, Cynganedd groes, a Chynganedd unodl, neu sain; ac o honynynt y tŷf cynganeddion eraill, megis y mae amryfal ranau ymadroddion yn tyfu o Ew a Pherwyddiad (*Ierb*).

Pedair rhyw gynganedd groes y sydd; sef, croes rywiog, croes o gyswllt, croes ewinog, a chroes ddisgynedig.

1. Croes rywiog, yr hon yw'r orau o'r cynganeddion, a blethir o'r holl gydseiniaid a fydd o flaen, ac at ol, sillaf yr orphwysfa; ac a genir wyneb a gwrthwyneb, fel hyn,

Ffordd wyneb, 'Pâr yw ei glôd Pôr y glŷn.' prgl - prgl
—*gwrthwyneb*, 'Pôr y glŷn, pur yw ei glôd.' prgl - prgl

Arall.— { 'Diwres dwyrain dros deirawr.' drsdr - drsdr
{ 'Dros deirawr, diwres dwyrain.' drsdr - drsdr

2. Croes o gyswllt, yw bôd y gydsain ddiweddaf yn yr orphwysfa yn ateb i'r gyntaf yn y fraich, fel y canlyn.

Croes gyfan gyswllt, fel hyn.

'Llunier i gall haner gair, llrg - llrg
'Lle daw angall a dengair.' llng - llng

Croes haner cyswllt, fel hyn,

'Gwiallauau Ffrainc yu llawn ffrwyth.' gnullffr-culluffr *g-c*

Arall,—'Dûg foliant i Gyfeiliog.'

d g f l - t g f l *d-t*

Croes o gyswllt ewinog, fel hyn,

'I ynu un-od dyn anwiw.'

t n n - d d n n *t-dd*

Croes o gyswllt ddisgynedig, fel hyn,

'Gŵr a'i wisg ar ei ysgwydd.'

g r s g - g r s g

3. Croes ewinog,* sydd fel y canlyn,

'Mwy parchus y mab hirschwyn.' m p r c h - m b h r c h *p-bh*

'Llauwer cōd llawen-wraig hael.' ll n r c - ll n r g h *c-gh*

'Ie nid hardd iawn yw tŵyll.' n d h - u t *dh-t*

'Rhi Prydain arab rhadawl.' r p r d - r b r h d *pr-brh*

'Paladr hajaran pŵl trywar.' p l d r h - p l t r *drlh-tr*

'Rbiau crefant rhag rhyfel.' r h c r f - r h g r h f *cr-grh*

'Pura plêth yw parabl hōn.' p r p l - p r b l h *pl-blh*

'Meddu tlŵs am y ddadl hir.' m d d t l - m d d d l h *tl-dlh*

'Lle mae clais llaw a magl hōn.' ll m c l - ll m g l h *cl-gh*

'Nid difai yw un tafod.' n d d f - u t f *dd-t*

'Hil Cynan haelawg geinwalch.' h l c n - h l g g n *c-gg*

'Lluig panawg llorc benwen.' ll r g p n - ll r c b n *gp-cb*

'Y mae hepcor y'mhob-cais.' m h p c - m h b c *pc-bc*

'O trig ffydd trwy y cŷff hwn.' t r g f f - t r c f f *gff-cff*

'Aed llawer at y lluoedd.' d l l - t l l *dll-tll*

'Llyna stâd llawen was doeth.' ll n s t - ll n s d *st-sd*

'Hapus iawn gell heb sŵn gwynt.' h p s n g - h b s n g *ps-bs*

'Mae hap i ti ymhob taith.' m h p t - m h b t *pt-bt*

Y rhai hyn a ddychymygyd ar y groes rywiog, ddychweledig, et mwyu dangos cyd-trawiad yr ewinogiaid yu eu hamryfal ddullweddi.

4. Croes ddisgynedig, yw bōd y sillaf nesaf at y brifodl yn cynganeddu â'r orphwysfa (yr hon a fydd bob amser yu un-sillafog) ac yu odli yn ddisgyuawl, fel hyn,

'Pwy n'rh gâr penaeth gwrol.' p n t h g r - p n t h g r

Croes ddwbl ddisgynedig, neu o ddwy gydsain, fel hyn.

'Bondo gwydr bendigeidran.' b n d g d r - b n d g d r

Arall gyda llafariaid, fel hyn,

'Un a thri yu athrywyn.' n t h r - n t h r

Cynganedd draws hefyd a ffurfir o'r gynganedd groes, drwy adael rhai o'r cydseiniad yu nghanol braich heb ddim i'w hateb, a thrawsi trostynt i gyrchu cynganedd.

Un gydsain yu ateb un, yr hon a elwir Traws fantach, fel hyn,

'Pen ar yr haelion a'u parch.' p - p

Dwy gydsain yu ateb dwy,

'Dygyd i bawb eu digon.' d g - d g

* Cynganedd ewinog, yw pan fydd yr ebychnod *h* yn cynorthwyo un o'r cydseiniad meddalion hyn *g, d, b*, i ateb *i, c, t, p*; neu fod dwy gydsain feddal yu ateb i un galed; ac weithiau cydsain galed a weinydda i gynorthwyo un feddal, &c. megis y deallir wrth y llythyrenau Italaidd ar ymyl y ddalen, gyferbyn a'r engraffau hyny.

Arall yn ddisgynedig, fel hyn, 'Ai mawr ydyw serch morwyn.'	mr - m r	
Tair cydsain yn ateb tair, 'Terfyn ddaw i bob tyrfa.'	trf - trf	
Pedair cydsain yn ateb pedair, 'Deifrdawch gorllifawg Dyfrdwy.'	dfrd - dfrd	
Pump cydsain yn ateb pump, 'Gwae a fo'n brudd rhag ofn brâd.'	gfnbr - gfnbr	
Traws o gyswllt, fel hyn, 'A chymaint oedd eich amobr.'	chm - chm	
Traws o gyswllt ewinog, fel hyn, 'Pinagl wyt ar bob bonedd.'	pn - bbn	p - bb
'Cyswllt ewinog hoyw-sain.'	cs - ghs	e - gh
Traws o gyswllt ddisgynedig, fel hyn, 'Y dŷn a bywyd auwar.'	dn - dn	
Traws ewinog, fel hyn, 'Llais cŵyn y truan llesg gwael.'	llsc - llsgg	c - gg
Eraill o wahanol gydseiniaid. 'Ceir tŵyll yn lle cariad hŷr.'	crt - crdh	t - dh
'Mâg helaeth nŷch i'm calon.'	mghl - mcl	gh - c
'Er parch ni bydd arab hŷn.'	rp - rbh	p - bh

AM GYNGANEDD SAIN, NEU, UNODL,

Cynganedd sain, yw cyd-odliad llafarog y gorphwysfâau, o ddechreu'r fraich at y brifodl; ac iddi y mae gwahanol rywiau, fel y canlyn,

1. Sain Unodl; sef yw hynny bôd y gwant a'r rhagwant yn unodli a'u gilydd; a'r than olaf o'r fraich yn proestio gydâ'r rhagwant, fel hyn,
'Plâs, to dulas, tŷ deiliawg.' stdl - stdl as - as
'Teneuon, lyfniion, lfnau.' lfn - lfn on - on
'Wyf hwyr-drwm adyn llwm llesg.' &c. ll - ll wm - wm
2. Sain lefn, fel hyn,
'Dôd ddeuliw'r ôd ddiwael rân.' dddlr - dddlr ôd - ôd
'Tônau a dagrau digron.' dgr - dgr au - au
3. Sain gadwynog, fel hyn,
'Dellt y chwyrn ufel-fellt chwai.' lltch - lltch ellt - ellt
4. Sain o gyswllt, fel hyn,
'Gwawl a ry drwy wydr ei wên.' dr - dr ydr - ydr
'A cherdd am y ddager ddu,' &c. dd - dd erad - erdd
5. Sain ddisgynedig, fel hyn,
'Codwyd cynwrf, twrf terfysg.' c - c - trf - trf wrf - wrf
'Llŵch, llêch, llof, corf, tof, terfysg.' ll - ll - ll - trf - trf orf - orf - orf
6. Sain ddyblyg, fel hyn,
'Pôr, dôr, dêr, gwana'r gwinau.' dr - dr - gn - gn or - or - ar - ar
Arall yn unsillafog, fel hyn,
'Cŵyn, brŵyn, braw, a ddaw ryw ddydd.' br - br - dd - dd wyn - wyn - aw - aw

Cynganedd lusg hefyd a ffurfir o'r gynganedd sain, drwy lusgo rhyw sillaf yn y fraich i unodli â'r nesaf at y brifodl, yr hwn a fydd bôb amser yn unsillafog. Llusg lefn sydd fel hyn,

'Tylwyth teg ar lawr cegin.'

êg - eg

Llusg o gyswllt, fel hyn, 'Hir adwyth dŵg ddiffirwythder.'	<i>wythd - wythd</i>
Llusg o gyswllt ddyblyg, fel hyn, 'Hir adwyth dry'n ddiffirwythdra.'	<i>wythdr-wythdr</i>
Llusg cysylltgudd, fel hyn, 'Clwyfo dyn wnaeth y codwm.'	<i>od-od</i>

AM GYNGANEDDION CYMMYSGEDIG.

Gellir gosod amryw gynganeddion ar yr un fraich; a hynny'n orchest-
awl, yn ôl barn yr athrawon pencerddiawl, fel y canlyn,

Seingroes rywiog, sydd fel hyn, 'Dydd mawr bydd diddim wyr beilch.'	<i>[ydd-ydd</i>
'Aeth hiraeth i ŵyth Harri.'	<i>d d d m r b - d d d m r b</i> <i>th r - th r aeth-aeth</i>

Seingroes o gyswllt, fel hyn, 'Y fun iawnaf un onest.'	<i>f n n - f n n un-un</i>
'I le drwg, loywed yr awn.'	<i>l d r - l d r ed-ed</i>

Seingudd o groes gyswllt ewinog, fel hyn, 'Tro di'r animod drud rwymwaith.	<i>t r d r m - d d r d r m t - d d</i>
---	--

Seingroes ddyblyg, ddychweledig, fel hyn, 'Llès rhês rhydd 'wllys Rhÿs rhawg.'	<i>[od od</i> <i>l l s r h s r h - l l s t h s t h</i>
---	---

Seingroes ddyblyg gadwynog, fel hyn, 'Hÿll rith ar wÿll, rhaith ar wân.'	<i>[és-és-ys-ÿs</i> <i>l l r t h r - l l r t h r yll-yll-ar-ar</i>
---	---

Seingroes ddisgynedig, fel hyn, 'Gŵr fal tŵr gorfoel terwyn.'	<i>g r f l t r - g r f l t r ŵr-ŵr</i>
--	--

Seingroes o gyswllt, gadwynog, ddisgynedig, fel hyn, 'Llawu faith gell iawn fŵth gwylliaid.'	<i>l l n f t h g l l - n f t h g l l</i>
---	--

Seindraws, sydd fel hyn, 'From aeth, trwm alaeth tra mawr,	<i>t r m - t r m aeth-aeth</i>
---	--------------------------------

Seindraws o gyswllt ewinog ddisgynedig, fel hyn, 'Craig a thŵr yw gwraig groywgâr.'	<i>c r g - g g r g c-gg aig-aig</i>
--	-------------------------------------

Trawslysg ddisgynedig, fel hyn, 'Lle'r ai'r morillo a'r ëog.'	<i>l l r - l l r e-ë</i>
--	--------------------------

AM ODDEFIADAU AFREOLAIDD YN MYSG Y CYNGANEDDION.

1. Goddefir i'r gydsain *n*, yn unig, fod heb un arall i'w hateb, pan fo hi yn llythyren gysetiu, neu wreiddiol, mewn cynganedd groes neu draws, fel hyn.

'N'i ddaw orig ddaiarol.'

2. Y llythyren *h*, ni chyfrifir yn berffaith gydsain yn mysg y cynganeddion, ac ni thyr na chynganedd na chymmeriad; eithr goddefir ei thoddi er mwyn synwyr, &c. fel hyn,

'Rhôdd hywerth yw rhwydd awen.'

3. Goddefir i un gydsain ateb i ddwy o'r un rhyw, pan fyddont ynghyd, neu yn dyfod yn unsain, fel hyn,

'Call, llôn wyf, er colli uerth.' &c.

Goddefir hefyd i gydsain feddal ateb un galed, y'mblethiad cynganedd, yn ddifeisus, yr hyn a ddëallir yn well wrth engrafiau cynganeddion ewinog, &c. Hefyd *g* i ateb *c*, yn y cysylltiad *ac*, fel hyn,

'Ac yn dy fëdd gwyn dy fÿd.'

4. Y llafariad *te*, a gyll ei grym ar ôl pob llythyren dawdd, fel hyn,
 ‘Llwyn ar *lethr* yn llawn *pleithwrysg*.’

Hefyd y geiriau hyn, *galw, enw, marw, hoyw, gloyw, croyw, &c.*,
 y rhai ynghyd ag aneirif o'r fâth, a gyfrifir yn unsilliaid, fel hyn,

‘Ymwahan loyw ddyfr croyw erŷch.’ *D. G. i Ddyff.*

Ac weithiau arferir hwynt yn ddwy-sill, fel hyn,

‘Rhag fy ngalw, salw swydd.’ *D. G.*

AM GYMMERIADAU.

Cymmeriad, yw gosod pob braich o'r penill i gyd ateb a'r gyntaf.

Dau brif gymmeriad sydd; sef, cymmeriad disgyblaidd, a chymmeriad pencerddiol.

Dau gymmeriad disgyblaidd sydd; sef, cymmeriad llythyrenol, a chymmeriad synwrol. Cymmeriad llythyrenol, yw cadw'r unhyw llythyrenau yn nechreu breichiau, a hyny drwy'r penill, fel hyn,

‘Dryllio main, drwy allu mawr;

Diwres dwyrain dros deirawr.

Dydd rhyfedd, dydd oer hefyd,

Diwres heb wedd dros y bŷd.’ *Risard Cywal.*

Llafariaid hefyd, er na fyddout o'r un rhyw, a wnant gymmeriad llythyrenol difeius, fel hyn,

‘A ro gam i wraig o Iâl

E ry Duw rai a'i dial.’ *L. Môn.*

Cymmeriad synwrol, yw pan gyflawnir synwyr y fraich gyntaf yn yr ail; eithr heb yingais am gymmeriad llythyrenol, fel hyn,

‘Odid cael yn ddi adwyth,

Na dŷu na phren yn dwyn sŷrwyth.’ *G. Ll.*

‘Y gŵr marw, e gŵr morwyn

Ddaear dy fêdd er dy fwyn.’ *T. Aled.*

Cymmeriad pencerddiol, yw pan fo rhyw orchestwaith arno mwy nag ar y ddau uchod. Dau ryw gymmeriad pencerddiol sydd; sef cymmeriad llythyrenol synwrol, a chymmeriad cynganeddol cyfochrog. Cymmeriad llythyrenol synwrol, yw bod y ddau gymmeriad disgyblaidd yn un, fel hyn,

‘Lle bo'r gamfa fêra fach

Llymsi fyddaf yn llamsach.’ *D. G.*

‘Ac aml gôr y cerddorion

A ganant a thant a thôn.’ *D. G.*

Cymmeriad cynganeddol cyfochrog, yw bod geiriau lliaws-sill yn nechreu y breichiau; ac yn cyfochri yn unodl, mewn accen dderchafedig drwy'r mesur, fel hyn,

‘Mynnu rwyd wnu euraid annedd;

Mynnu estynnu oes a dawnedd;

Mynnu esgynnu osawg wnnedd;

Mynnu cytynnu mewn cyttunedd;

Mynnu ennyanu uniawnedd; ffynnu,

Mynau dirynnu da wirionedd.’ *Sim. Fychan, i Piers Mostyn.*

Ōnd ni chedwir cymmeriad llythyrenol ynddo bôb amser, megys,

‘Mannau mwyn am win a mëdd;
Tannau *mirwsig*, tön maswedd.’ *Gwilym Ganoldref.*

D. S. Gellir plethu mâth arall o gymmeriad pencerddiol, drwy osod parth cysefin y fraich i ateb y rhân olaf o bob braich trwy'r mesur, a hyny ar y groes gynganedd ddychweledig; yr hyn a elwir cymmeriad cynganeddol llythyrenol, fel hyn,

‘Wyd Awdwr diwyd ydyn,
Iôn didwyll, hyny dwedwn,
Nid odiaeth un, od adw'en,
Ond ydoedd o waed Odwin.’ *Gwilym Ganoldref.*

Digonol yw yr hyn a ddywedpwyd uchod (am y cymmeriadau, ac am y cynganeddion a'u rhywiau ancirif) i annog coleddwyr barddoniaeth i olrhain cyngan-gerdd yr awduron pencerddiol, &c.

AM Y MESURAU.

Mesur yw rhifedi nodedig o sillafau mewn braich, neu o freichiau mewn penill. Rhif y sillafau mewn braich a elwir cyhydedd, o'r hon yr adeiladir yr holl fesurau sefydledig.

Saith ryw gyhydedd sydd, y rhai a elwir Colofnau cerdd dafod, ac a fesurir fel y canlyn,

1. Cyhydedd fêr, o'r hon y cenir Cywydd deuair fyrion, &c. fel y canlyn,

‘Croyw fir ory fêdd.’ *Sim. Fychan.* 4

2. Cyhydedd wen drosgl, yr hon a fydd mewn *Cyhydedd hir, &c. fel hyn,

‘Sant, wiwsant Iesu.’ *Gro. Owen.* 5

3. Cyhydedd lês, yr hôn a fydd yn niwedd Clogyrnach, &c. fel hyn,

‘Uchenaïd a chwynion.’ *Gro. Owen.* 6

4. Cyhydedd gaeth, o'r hon y cenir Cywydd deuair hirion, &c. fel hyn,

‘Duw a gyfyd ei gofiwr.’ *Huro Arwystl.* 7

5. Cyhydedd draws, o'r hon y cenir †Cyhydedd fêr, &c. fel hyn,

Cyfan chwiliwr cefn a chalon.’ *Gwilym Ganoldref.* 8

6. Cyhydedd drosgl, o'r hon y cenir Gwawdodyn, &c. fel hyn,

‘Nên fawr uchel yn y nêf wreichion.’ *L. Morganzwog.* 9

7. Cyhydedd hir, o'r hon y cenir Hir a thoddaïd. fel hyn,

‘Fal grawn fal adar fal gro neu flodau.’ *T. Aled.* 10

D. S. Mae dwy fâth o gyhydeddion eraill, y rhai a elwir, y Gyhydedd fêraf, a'r Gyhydedd hwyaf: y Gyhydedd fêraf a fesurir o dair sillaf, ac a arferir yn niwedd Gorchest y beirdd yn unig; a'r Gyhydedd hwyaf a fesurir o un sillaf ar ddeg, ac weithiau o ddeuddeg (yr hyn nid yw amgenach na Hupynt byr) ac a arferir mewn Hir a thoddaïd; eithr yn drosgl ac amgylchynedig.

*†Dealler n'ai Cyhydedd mesur, ac nid Cyhydedd braich a feddylir wrthynt.

Bellach, cyn dechreu dosparthu y mesurau, buddiol yw gosod i lawr y rhëolau neilltuol a berthyn iddynt, y rhai sydd fel y canlyu,

1. Pob odl, os bydd hi'n unrhyw a'r odl gysefin, a weinydda yn mhob rhai o'r mesur u; oddieithr mewn proest.

2. Pob cynganedd a weinydda yn mhob mesur; oddieithr Cadwyn fer, a gorchest y beirdd, y rhai a genir ar y groes gynganedd yn unig: ond cynganedd lusg ni chenir ar y fraich olaf o unrhyw fesur.

3. Pob cymmeriad a weinydda yn yr holl fesurau.

Tri rhyw brif fesur sydd; sef Englyu, Cywydd, ac Awdl; ac o'r tri hyn y ffurfir pedwar mesur ar ugain cerdd dafod, y rhai a genir, ac a ddosperthir fel y canlyn.

AM ENGLYNION.

Englyn neu Ynglŷn, sydd fesur a genir weithiau ar ei ben ei hun, ac weithiau mewn Awdl, &c. Deuryw Englyn sydd; sef, Unodl, a Phroest. Tri rhyw Englyn unodl sydd; Unodl union, Unodl cyrch, ac Unodl crwca.

1. Englyn Unodl union, a fesurir o bedair braich, ac a gyfansoddir o ddau fesur ynghyd; sef 'Toddaid o un sillaf ar bymtheg yn y ddwy fraich gyntaf, (y rhai a elwir paladr,) a dwy fraich ar y gyhydedd gaeth, fel Cywydd deuaire hirion, ynglŷn ag ef, (y rhai a elwir esgyll,) ac yn cyd odli oll. Y fraich gyntaf a fydd bob amser yn ddeg sillaf, drwy y gair cyrch; ac os cynganedd sain a fydd, rhaid i'r rhagwant, sef yr ail sain, neu orphwysfa, fôd yn y bummed sillaf; a gellir gosod y brifodl naill ai yn y chweched, seithfed, wythfed, neu y nawfed sillaf; a'r gweddill a fydd y gair cyrch, yr hwn a atebir yn yr ail fraich, naill ai yn unodl, yr hyn a elwir cyrch awdl, ai ar ddull proest, yr hyn a elwir cyrch gynghanedd, fel hyn,

'Agor dy drysor, dod rân,---trwy gall-wedd,	10
Tra gelych. i'r truan;	6
Gwell ryw awr golli'r arian,	7
Na chau'r gôd, a nychu'r gwân.'	7

Parch. Ieuan Brydydd hir.

Arall, o gyrch awdl, fel hyn,

'Llawer brôn am hon ym Mhenardd---a hyllt,	10
Ail Esyllt wiw lwys-hârdd:	6
Llefaïn yw berf ofer-fardd;	7
Llwy'r wae, ni chwarae ni chwardd.'	7

D. G. Mar. Angharad hael.

Gellir canu paladr Englyn heb na gwant na rhagwant ynddo; sef naill ai gyd â chroes, neu draws gynganedd, ai gyd â chlynganedd lusg; gellir hefyd osod gorphwysfa yn y bummed sillaf, os na fydd hyn yn cyfyngu y syuwy'r, megys,

Nid dwfn yw fy neigr, nid di-fud---fy lléf,	10
Am fy llyw cadarn-ddrud;	6
Nid diboen na'm atebud;	7
Nid hawdd ymadrawdd a mûd.'	7

D. G. Mar. Ll. o Emlyn.

‘Myned i’r pridd yn ddiiddadl,---yr ydwyf,	10
Heb rodio mwy’n drwyadl ;	6
Gwèn yw’r ên,---gwàn y’w’r anadl ;	7
Brau yw’r einioes,---nid oes dadl.’ <i>R. Ddu o Feirion.</i>	7

2. Englyn Unodl cyrch a fesurir o bedair braich ar y gyhydedd gaeth; y ddwy gyntaf yn cydodli a’u gilydd, un yn unsill, a’r llall yn lliaws-sill, fel esgyll Unodl union; a’r drydedd yn odl amryfal, ac a gyrcha sillaf i’w hateb o ganol y bedwaredd, pen yr hon a unodla gydà’r paladr, fel hyn,

‘Nodawl wyt, a ffynnadwy;	7
Ni bu’n f’oes neb enw fwy;	7
Nerth drud CASWALLON wrth drin,	7
Neu EDWIN a wnaï adwy.’ <i>Sim. Fychan, i Piers Mostyn.</i>	7

3. Englyn Unodl erwca, a fesurir o bedair braich; y ddwy fraich gyntaf fel paladr Unodl cyrch, a Thoddaid o un sill ar bymtheg ynglŷn ag ef, ac yn cydodli oll, megys pe cenid Unodl union yn y gwrthwyneb; a rhaid i’r gosodiad yn y fraich olaf fod bob amser yn unodli a’r gair cyrch, fel hyn,

‘Braidd yn fyw, bereiddwen ferch;	7
Briw digwyn, bradawg annerch;	7
Briwiad, osodiad fy serch---ar loer gwlad,	10
Brâd anfad,---bryd wenferch!’ <i>R. Meredydd.</i>	6

Englyn Proest, sydd fesur heb unodli fel y lleill, a dau ryw sydd iddo; sef Proest cyfnewidiog, a Phroest cadwynodl.

4. Proest cyfnewidiog, a fesurir o bedair braich ar y gyhydedd gaeth; drwy gadw yr un cydseiniad yn niwedd pob braich; eithr bydd y llafariad yn amryfal, fel hyn,

‘Ei fawr boen, ddioger beth,	7
A gwir lês agoraï lith;	7
Nid oes ail fugail o’i fâth,	7
A thra bo dydd ni bydd bÿth.’	7

E. Morys, Mar. Parch. Rhys Foulks.

Gellir ei estyn i chwe braich neu saith, sef y llafariad oll, drwy gadw yr un cydseiniad yn niwedd y breichiau.

Gellir canu proest llafarog hefyd, drwy ei derfynu mewn llafariad amryfal, fel hyn,

‘Dilys iawn yw RHYS yn rhoi	7
Dirlwydd o ffrwâ eurwledd ffrîw;	7
Diwyg ei Lÿs dug a’i law;---	7
Dogn i bawb,---digon i’w byw.’ N.	7

5. Proest cadwynog a fesurir o bedair braich ar y gyhydedd gaeth, fel Proest cyfnewidiog; a’r gadwynodl yw bôd prifodl y fraich gyntaf yn hateb i’r drydedd, a’r ail i’r bedwaredd, fel hyn,

‘Gair ysprydol fywiol faeth;	7
Trwm air Duw tra-mawr a doeth;	7
Fal y llif o fel a llaeth;	7
Fal y pair o ufel poeth.’ <i>Jonathan Hughes.</i>	7

Arall gyd â llafariad, fel hyn,

‘Ca’dd ei wraig bêr drymder draw,	7
Am ei gwaraidd, lariaidd lyw;	7

A'i blant hofyd, frwynfryd fraw — 7
 Odid un fath dad yn fyw.' *Gro. Owen, Mar. I. Owen.* 7

AM GYWYDDAU.

Tri rhyw fesur Cywydd sydd, sef Cywydd deuair, Cywydd llosgyrnog, ac Awdl gywydd. Dau ryw Gywydd deuair sydd; sef Deuair fyrion, a Deuair hirion.

6. Cywydd deuair fyrion, a fesurir o ddwy fraich ar y gyhydedd fêr; y naill yn uusill, a'r llall yn lliaws-sill, ac yn cydodli, fel hyn,

'Cynnal ewnion, 4
 O dir i dôn.' *Gro. Owen, Mar. I. Morys.* 4

7. Cywydd deuair hirion, a fesurir o ddwy fraich ar y gyhydedd gaeth; ac yn cydodli a'u gilydd, megis deuair fyrion, y naill yn uusill a'r llall yn lliaws-sill, fel hyn,

'Hyspys y dengys y dyn, 7
 O ba radd y bo'i wreiddyn.' *T. Aled.* 7

8. Cywydd llosgyrnog, a fesurir o ddwy fraich, neu ragor, ar y gyhydedd draws, yn cydodli a'u gilydd; a braich o losgwrn ar y gyhydedd gaeth a'i chanol yn unodli gyð â diwedd y breichiau cyntaf, a'r diwedd yn odl amryfal, ac felly yn arwain yr awdl trwy'r mesur, fel hyn,

'O ran dy serch, arwain da sôn, 8
 I'th deg annerch, a'th dai gwynion; 8
 Dy ddynion a diddanedd; 7

Ac yn atebol iddo, fel hyn,

O Gaer a'i phont, gorhoff hawg, 8
 Dy air a fyn hyd Ryfoniawg, 8
 Iôr doniawg, aur adanedd.' *Sim. Fychan, i Piers Mostyn.* 7

9. Awdl gywydd, a fesurir o ddwy fraich ar y gyhydedd gaeth; a bydd brifodl y fraich gyntaf yn unodli a'r orphwysfa yn yr ail fraich, a'r diwedd yn odl amryfal; ac felly yn arwain yr awdl trwy'r mesur, fel hyn,

'Yn ein plith o enau'n plant, 7
 Dy ogoniant, deg Wiwner; 7

Ac yn atebol iddo, fel hyn,

Ac o enau'r plant gweiniaid, 7
 Dy nerth a wnaid, dawn wyrth Nêr.' *Gwilym Ganoldref.* 7

Gellir canu y fraich olaf i awdl gywydd ar y gynganedd groes rywiog, a'r orphwysfa yn amryfal accen i brifodl y fraich gyntaf, fel y gellir ei droi yn gywydd deuair hirion, fel hyn,

'Llwyth EDWIN oll yw'th hadyd; 7
 Llawn dywys yd, llin dy sêdd.' *S. Fychan, i P. Mostyn.* 7

AM AWDLAU.

Awdl, yw caniad o amryw fesurau, yn ol yr asfer sathredig; eithr wrth gerdd y tri Plurif-fardd, a dull Cynddelw, ni ddylai ragor nag un mesur fod ar yr un caniad; ac os hir fyddai, mae'n rhydd newid y brifodl.

Wyth mesur Awdl sydd; sef Toddaid, Gwawdodyn, Cyhydedd, Hypant, Clogyrnuch, Cyrelh a chwta, Cadwyu fesur, a Gorchest y beirdl.

10. Toddaid, sydd fesur o ddwy fraich, yn cydodli a'u gilydd, a gair toddedig, o un i betair sillaf, yn dilyn y brifodl, yn niwedd y fraich gyntaf, yr hwn a gyrcha sillaf o ganol yr ail fraich i unodli ag ef. Gellir mesur y fraich gyntaf naill ai o'r gyhydedd lās, ai o'r gaeth, ai o'r draws, ai o'r drosgl, (a'r gweddill yn air toddedig hyd y ddegfed sillaf) ac os cynganedd sain a fydd, rhaid fod y rhagwaith yn y bumed sillaf; ond yr ail fraich a fydd bob amser o'r gyhydedd drosgl, mewn Toddaid ar ei ben ei hitu, fel hyn,

'Terfyn oes sydyn osododd----Duw mau 10
Ar yr ammodau'r awr y mūdodd.' 9

E. Morys, Mar. Parch. R. Foulks.

D. S. Pan fydd Toddaid yti gyfansawdd â mesur arall, ni chenir y fraich olaf ar y gyhydedd drosgl bob amser; eithr yn amryfal,—sef weithiau o chwesill, fel mewn paladr Englyn unodl union, &c. ac weithiau o ddeg-sill, fel mewn Hir a thoddaid.

11. Byr a thoddaid, a fesurir o Doddaid un sill ar bymtheg yn mlaen, fel paladr Englyn unodl union; a phedair braich o'r gyhydedd draws, y rhai a derfynir gydâ Thoddaid o'r umhyw, fel hyn,

'Plethti, a medru ymadrodd----praw-doeth; 10
Prydain a'i canmolodd; 6
Pawl a'i dalent, pa le dylodd? 8
Perl hoyw orchest, pur lewythodd; 8
Para cynnyrch, pêr y canodd; 8
Pennaeth iawn-farn, pwy wnaeth unfodd? 8
Parch a dawn cyfiawn cafodd,---mawryddig, 10
Pendefig, pan dyfodd.' *E. I. i'r Parch. W. Wyn.* 6

Os cenir ychwaneg nag un penill o'r mesur hwn ynghyd, nid rhaid ond un Toddaid rhwng pob pedair braich.

12. Hir a thoddaid a fesurir o bedair braich ar y gyhydedd hir, a Thoddaid o ugain sillaf ynglyn ag ef, ac yn cydodli oll, fel hyn,

'Llwydd i chwi eurweilch, llaw Dduw i'ch arwedd, 10
Dilyth eginau da lwythau Gwynedd; 10
I yrddweis y Dehau urddas a dyhedd; 10
Rhâd a erfyniwn i'r hydr wiw fonedd; 10
Bro'ch tadau, a bri'ch tudwedd----a harddoch; 10
Y mac w'yr ynoch einmau o rinwedd.' 10

Gro. Owen, i'r Cynnrodorion.

Gwawdodyn, sydd fesur o amryw rifedi o freichiau ar yr un gyhydedd; ac o honaw y mac dau ryw; sef Gwawdodyn byr, a Gwawdodyn hir.

13. Gwawdodyn byr, a fesurir o ddwy fraich ar y gyhydedd drosgl; a Thoddaid ynglyn ag ef, ac yn cydodli oll, fel hyn,

'Ni phery Onnen a'i pheiriannau 9
Dan d'ewin ddyrnod ond yn ddarnau; 9
Ewinawg osawg asau,---braich a brôn, 10
A nyddai linon yn ddolennau.' *T. Aled, i Syr Rhys Tomas.* 9

14. Gwawdodyn hir, a fesurir o bedair braich ar y Gyhydedd drosgl; ac a derfyuir gyd â Thoddaid, megys Gwawdodyn byr, fel hyn,

* Daeaf a chwiliodd drwy ei chalon,	9
Chwalai, a chloddiai ei choluddion;	9
A'i dewis wythi, meini mwynion:	9
A thew rês euraid ei thrysorion,	9
A'i manylaf ddymunolion—bethau;	10
Deuai i'r golau ei dirgelion.' <i>Gro. Owen, Mar. L. Morys,</i>	9

Cyhydedd mesur, fal ei gelwir, sydd o dair rhyw; sef Cyhydedd fêr, Cyhydedd hir, a Chyhydedd naw-ban.

15. Cyhydedd fer, a fesurir o bedair braich ar y gyhydedd draws; ac yn cydodli a'u gilydd, fel hyn,

'Ail i farrug neu lifeiriant,	8
A gwyrdd lysiau gardd a lasant,	8
Yw oes dynion, os adwaenant;	8
Fel ia unnos y difannant.' <i>Jonathan Hughes.</i>	8

Arall yn proestio.

'I'r Mâb cyfarchaf, rhwyddaf Rhên;	8
I'r Tâd, a'r Yspryd gloyw-bryd glân;	8
Neud mau yw cofiau eu cyfun;	8
Nid rhaid i'm ammau llyfrau llên.' <i>Taliesin.</i>	8

16. Cyhydedd hir, a fesurir o ddwy fraich ar y gyhydedd wen drosgl; a braich o'r gyhydedd drosgl ynglŷn, a'r bumed sillaf o hōno yn unodli â phrifodl y fraich gyntaf, a'r diwedd yn odl amryfal, ac yn arwain yr awdl trwy y mesur, fel hyn,

'Dedwydd ddydd a ddaw,	5
Gofid, llid, gerllaw,	5
A dry yn hylaw dirion helynt;	9

Ac yn atebol iddo, fel hyn,

Ni chawn, digllawn daith,	5
Glywed, gweled gwaith	5
Nfch angau hirfaith na chynghorfynt., <i>D. Ddu, Eryri.</i>	9

17. Cyhydedd naw-ban, a fesurir o bedair, neu o chwe braich ar y gyhydedd drosgl, yn cydodli oll, fel hyn,

'Duw oedd y Gair, o duedd gwrol,	9
Oedd yn y dechrau'n wyrthiau nerthol:	9
Y Gair iawn addas gwirioneddol,	9
A Duw'n Dâd iddo; dawn dedwyddol.' <i>Jonathan Hughes.</i>	9

Hupynt, sydd rydd i'w ganu naill ai yn gynganeddol, ai yn gyfochrog; ac iddo mae dau ryw, sef Hupynt byr, a Hupynt hir.

18. Hupynt byr a fesurir o ddwy fraich; y gyntaf ar y gyhydedd fêr; a'r ail o'r gyhydedd draws, a'r bedwaredd sillaf o honi yn ateb i brifodl y fraich gyntaf, a'r diwedd yn arwain yr awdl trwy y mesur, fel hyn,

'Iaith dda foesol,	4
Iaith hên oesol, Iaith hynawsedd,	8

Ac yn atebol iddo, fel hyn,

Iaith o'r benna,	4
Iaith o'r hyna, Iaith a rhinwedd.' <i>Rhys Morgan.</i>	8

19. Hupynt hir, a fesurir o dair braich; y ddwy gyntaf ar y gyhydedd fer, a'r drydedd o'r gyhydedd draws; ac a genir fel Hupynt byr, megys,

'Mawt ei radau, 4
Mydr ganiadau, 4
Myfyriadau, mwylwy rediad; 8

Ac yn atebol iddo, fel hyn,

Mwyn dyniadau, 4
Mwys blethiadau, 4
Cynnwysiadau, cais osodiad.' *Gwilym Ganoldref.* 8

20. Clogynach, a fesurir o bum braich; y ddwy gyntaf ar y gyhydedd draws, ac yn cydodli; a'r ddwy ganol yn odlau amryfal, ar y gyhydedd wen drosol; yr olaf ar y gyhydedd lās, a'r drydedd sillaf o honi yn unodli gyd â diwedd y breichiau canol, a'r diwedd yn cydodli â'r ddwy fraich gyntaf, fel hyn,

'Fy iaith gywraint fŷth a garaf, 8
A'i thêg eiriau, iaith gywiraf, 8
Iaith araith eirioes, 5
Wrol, fanol foes, 5
Er f'einioes, a'r fwynaf.' *Gro. Owen.* 6

21. Cyrch a chwta, a fesurir o wyth braich ar y gyhydedd gaeth; y chwe braich cyntaf yn cydodli; a'r seithfed yn odl amryfal, ac yn unodli â'r orphwysfa yn y fraich olaf, megys Awdl gywydd, a'r diwedd yn cydodli gyd â'r breichiau dechreuol, fel hyn,

'Erfai yw'r llŷs ar fôr llôn, 7
Hyn o lês a wuai *LETSON*; 7
E gair gwrês yn y gaer grôn, 7
E gair seigiau gwresogion; 7
A'r ceirw fry o barcau'r frôn, 7
A'r eogiaid o'r eigion, 7
A gwenith, a phob gwinoedd, 7
A'r tiroedd, a'r môr tirion.' *Lewys Morganwg.* 7

Cadwyn fesur, yw penill lle cadwyner y cynganeddion yn orchestawl; ac iddo y mae dau ryw; sef Cadwyn fyr, a Thawddgyrch cadwynog, neu gyfochrog.

22. Cadwyn fyr, a fesurir o bedair braich ar y gyhydedd draws, yn cydodli bob yn ail fraich, fel Proest cadwynog, ac yn cynganeddu bob pedair sillaf drwy'r fraich; a'r orphwysfa, sef y bedwaredd sillaf o bob braich yn unodli gyd â diwedd y fraich arall, fel hyn,

'Pur-lân afal, Perl y nefoedd, 8
Da iawn ydoedd, di anwadal; 8
Gair i gynnal geiriau gannoedd, 8
O'r eithafoedd, araith ddyfal.' *Jonathan Hughes.* 8

Gellir hefyd ei gynganeddu bob yn ail sillaf o'r fraich, a hyny yn orchestawl, yn ôl defod yr hên feirdd.

23. Tawddgyrch cadwynog, a fesurir o bedair braich ar y gyhydedd draws, ac a genir fel Cadwyn fyr gyfochrog; a gosodir Hupynt hir cyfochrog ynglŷn âg ef, i gyflawni'r mesur, a'r brif odl yn unsam gyd â sillaf gyntaf y Tawddgyrch, fel hyn,

'Och arfeddyd wych wir fuddiol	8
Er nef, fythol, w'yr na fethoch;	8
Mi rof ennyd amryw fanol,	8
Ddiwyd rasol, weddi drosoch;	8
Mewn serch brawdol, diwahanol,	8
Hoyw-wyr doniol hir y d'unoeh;	8
Cymru'n hollol o ddysg weddol,	8
Lin olynol, a lawn lenwoch,' <i>Gro, Owen, i'r Cymrodorion.</i>	8

Ond arferir ei ganu weithiau, heb gadwyno y sillaf gyntaf gyd â phrif-
odlau y mesur.

Arall o hên ddull gywrain, fal y canai yr hên feirdd; ac ynddo y mae
godidawgrwydd gorchestwaith, a chadwyn ddi dôr drwyddo, fel hyn,

'Dolur rhydrwm! dramawr benyd,	8
Boenau dybryd, ebrwydd ddidol:	8
Dwl Llŷn a llwm, llai mael Gwyndyd	8
Gan doi gweryd gwr rhagorol:	8
Dirfawr adfyd, odfa ddyfryd	8
D-lifrif oergryd, fyd anfadol;	8
Dygn yw edryd, adrodd ennyd	8
Ldwyn eu gwynfyd cyd, un cedol!'	8

Gro, Owen, Mar, I. Owen.

24. Gorchest y beirdd, a fesurir o dair braich; y ddwy gyntaf ar y
gyhydedd fêr, yn cydodli a'u gilydd; a'r olaf ar y gyhydedd gaeth, a'r
bedwarëdd sillaf yn unodli, yn gydbwys, gyd â diwedd y breichiau cyntaf,
a'i diwedd yn arwain yr awdl drwy'r mesur; a rhaid i'r ail sillaf o bob
braich unodli yn yr un modd, fel hyn,

· Y rhwydd air hir,	4
O'i chwydd, och wir,	4
I'w swydd a'i sir y sydd saeth;	7

Ac yn atebol iddo, fel hyn,

Ei dwyn o'i dydd,	4
Fm fwyn, i'm fydd	4
Yn gwynu a gwýdd ugain gwaeth.'	7

D. ab Edmund, Mar. merch Rhys Wyn o Fôn.

BEIAU GWAHARDDDEDIG CERDD DAFOD.

1. Twyll awdl, sef pan fyddo *u* ac *y* yn cydodli yn niwedd breichiau,
fel hyn,—‘Hawdd i lësg wneuthur esgus,

Cwŷn diau brawf, rhag gwneud brys.’

2. Twyll gynghanedd, yr hyn sydd amryw ddull. Twyll gwreiddgoll
fel hyn,—‘Diau gelyn a goeliais.’—‘Dirfawr gwyn, darfu y gwir.’

Twyll pengoll fel hyn,—‘Galwaf ar Dduw Naf, Nef-deyrn.’—
‘Ni roddaf sên i'm Gwen-ferch.’—‘Darfu y gwir, dirfawr gwyn.’

Twyll sain sydd fel hyn,——‘Trymwaë am waith gau a geir.’—
‘Nid oes dŷn fel y fân fau.’—‘Mae fy nabl heb anadl byw.’

12. Garllaesder, neu Garnorddiwes, sef pan fyddo dwy brif-odl liaws-sill yn ateb eu gilydd, megys,

‘Dyn curiawl yn dwn cariad,
O wŷn ystig yn wastad.’

13. Garfyder, neu Tin âb, sef pan fyddo dwy brif-odl yn ùnsill yu ateb eu gilydd, megys,

‘Tŷn yw fy mriw tan fy mrdn;
Bŷn o hyd a boenai hon.’

14. Rhy debyg, sef pan fyddo yr orphwysfa a'r brif-odl mor debyg i'w gilydd, fel na bydd ond cydsain neu ddwy yn y diwedd, i'w rhwystro i gydateb yn ddwbl, megys,—‘*Cerai's bob rhai o'm ceraint'* Arall mewn cynganedd sain, fel hyn,—‘*Eirian wyt howylan hoywlanc.'*

‘Dichon fod anryw yn debyg, ond heb fod yn waharddedig, megys,
‘Nid yn nghwmni un unig,
Ond yn nghwmni tri y trig.’

15. Tôr mesur, sef pan fyddo mwy neu lai o sillafau mewn braich neu bemll; na'r hyn sydd ofynol with y rheolau sefydledig, megys,

‘Gormod o bechod, a'i boen,—ei wae	9
A'i wewyr mawr echrys-boen,	7
A guria enw gorhoen	6
Os gŵr ni chréd—esgyrn a chroen.’	8

Nid tôr mesur yw pan derfyno gair mewn llafariad, a dyfod llafariad unigol arall yn un-sain âg ef yn yr un fraich, fel hyn,

‘Gobeithiaf daw yr awen
Gwedi 'i phall i godi 'i plên.’

BEIAU MEWN SYNWYR CERDD DAFOD.

1. Unig a lliuosog ynghyd, megys, ‘Gwae y gŵyr mawr ni ddaw'r Dduw.’

2. Cymrychiol ac anghynrhychiol ynghyd, megys,
‘Yno 'rwyf yu wr ufudd.’

3. Gwrryw a beuyw ynghyd, megys,—‘*Afon ddyfn*, ar lyfn oer le.’

4. Drwg ystyr, sef canu molawd yn anmherthynasol, megys,
‘Gŵr meddal, *glau ei galon*,
Yw'r *meddau*, gwnair sulw a sôti.’

5. Clôd a gogan ynghyd, megys,—‘*Llafn o eurych llyfn arw.*’

6. Rhy ac eisiau, sef tramynychu yr un gyffelyb einiau, heb ond ychydig synwyr, megys,—‘*Gŵr cyflawn o ftyddlawn ffydd.*’

7. Cam amser, megys,—‘*Y mae neithior yfory.*’

D. S. Mae beiau synwyr cerdd dafod, megys rhai araithyddiaeth, yn dra lliuosog; eithr dichon yr ychydig eigrastau hyn, o'r rhai penaf o honnt, weinyddu i rybuddio'r ymofynydd deailus.

HAWDDGAR GYMRO.

MI a feddyliais y byddai er rhyw faint o ddywenydd a boddlonrwydd i ti, y Cymro anwyl, gael Diharebion dy wlad yn brintriedig gyda'r Geirlyfr hwn. Y maent yn haeddu yn dda gael eu cadw rhag myned ar goll. *Gweddillion doethineb yr hên Gymry gynt* y geilw'r Pen-Cynreigydd a'r Prif-Awdur dysgedig hwnnw Dr. DAVIES hwynt. Ni ellais i anghwanegu nemmor at y Casgl cyflawn o Ddiharebion a osodes y *Doctor* allan gyda'i Eirlyfr. Y mae ymbell un o honynt yn odywyll, a'r rhai hyuny a nodais fel hyn. † Y casgl cyntaf o'r Diharebion hyn, megis yr hypsya'r un Awdur parchedig, a elwid gynt *Madwaith hên Gyrys o Iâl*; o herwydd fal hyn, medd efe, y mae wedi ei ysgrifennu o'u blaen hwynt yn yr hên lyfrau, *Mad-waith hên Gyrys o Iâl, yr hwn a elwid Bâch Buddugre, a Gwyddfarch gysfarwydd. A'r hên wyrda gynt a ddyrwydd y diharebion hyn, fel y baent gadwedig gwedi hwynt, i rodci addysg i'r neb a syniai arnynt.* Pa amser yr oedd yr hên GYRYS ymma, nis gwyddai Dr. DAVIES ei hunan. Gwna di ddeunydd da o'r Diharebion hyn, gan gymmeryd addysg a gwybodaeth oddiwrthynt. A bydd wŷ ch.

T. R.

To the Reader.

THE BRITISH PROVERBS are here re-printed for thy Sake, and some few added, which are not to be found in the Collections published before. The first Collection of them was made by old GYRYS of Yale in Denbighshire; but at what Time this GYRYS lived, Dr. Davies himself could not inform us. Some hundreds of PROVERBS were added by the Doctor in that compleat Collection, which he published with his Dictionary. A few of these PROVERBS are somewhat obscure; those I have distinguished by prefixing an [†] Obelisk to them. These OLD SAYINGS, transmitted to us from our Ancestors, do well deserve to be preserved. The great Dr. DAVIES calls them *Antiquæ Britonum sapientiæ reliquias*, The Remains of the ancient Wisdom of the Britains. And since the life of Man is so very short, that his Experience can be but small, and his Observations few, we ought not to neglect any Instructions we may receive from former ages.

T. R.

DIHAREBION CYMRAEG.

A

- A**BL i bawb a'i boddlo. Addaw mawr a rhôdd fechan.
 Abl i bawb a'i gweinyddo. Addaw tég a wna yufyd yn llawen.
 Abl i bawb ei gydradd. Addewid. *Vid.* Eddewid.
 A achwyno heb achos, gwneler Addfed angeu i hên.
 achos iddo. Addug yr hÿdd i'r llynn.
 A arbedodd ei lwyn, a gollodd ei Addug yr hÿdd i'r maes mawr.
 fwyn. Adduned herwr lirnôs.
 A arbetto ei Fâch, arbedded ei A ddw̄g angeu nid adfer.
 gynnog. A ddw̄g da drw̄g gyngor?
 Achos bychan y daw blinder. A ddygco y gôd ymborihed o honi.
 Achos heb achos o hono. A ddycco'r wy a ddw̄g a fo mwy.
 Achos i'r bysen fod ar y barth. A ddysger i fâb dduwsul, ef a'i
 Achub maes mawr â drygfarch. gwvbydd dduw llŷn.
 Achwyn rhag achwyn rhagddo. Aed lëw i gynnwrf câd, Daw a'i
 Adaill dedwydd yn ddiiddos. differ.
 Adar o'r unlliw a dynnant i'r unlle. A êl i lÿs heb neges, doed a'i ne-
 Adfyd pôb hir dristwch. ges gantaw.
 Adneu cyhyryn gan gâth. A êl i'r gwarae, adawed ei groen
 Adneu gan berchen. gartref.
 A Duw nid da ymdaraw. Aelwyd a gymmell
 Adwen mâb a'i llawch, ac nid ed- Aerwy cyn buwch.
 wyn mâb a'i câr. A esgynno yn hwyr ebrwydd y
 Adwyog cae unhwsmôn. disgÿn.
 A ddyfo cancar ef a ddyfydd can- Afiach pôb trwmgalon.
 nos. Afeithus pôb mainmaeth.
 A ddyfo i dorth a'i dyhaith; ef a Aflafar pob tawedog.
 ddyfydd a waël ei waith. Aflân dwylo diowgswrth.
 Addas i bawb ei gydradd. Aflân genuu anudonol.
 Addaw fâb addaw faen. Afllednais pôb gwÿllt.
A fo aml ei fara, dan ganu aed i
laetha.

- A fo aml ei feibion bid wâg ei
gouddion
- A fo aml ei fêl rhoed yn ei uwd.
- A fo caled ynghyngaws, dadleued
ar bob achaws.
- A fo da gan Dduw ys dir.
- A fo digwilydd a fydd digolled.
- A fo diried ar fôr, diried fydd ar
dir.
- A fo ei frÿd ar ddebed, ni wna dda
cyn ei fyned.
- A fo goreu i ryfel goreu fydd i
heddwch.
- A fo hên arched weddi.
- A fo hyborth hywir fydd.
- A fo marw ni ymogelir.
- A fo nesaf i'r eglwys, fydd pellaf
oddiwrth baradwys.
- A fo trechaf treisied.
- A fo pen bid pont.
- Afrad yw gwrthod.
- Afrad pob afraid.
- Afrwydd pob dyr.
- A fu bencwd aeth yn dinewd.
- A fynno barch bid gadarn.
- A fynno Dduw derfid. *al.* dydder-
pid.
- A fynno glôd bid farw.
- A fynno gymmell bid glâf.
- A fynno iechyd bid lawen.
- A gafas y caru, a gafas y llafu.
- A gaffo ddyrnud y bore, hyd ucher
ydd â ag ef.
- A Gair Dduw yu uchaf.
- A garo ei fam, cared ei elldrewyn.
Vid. Ni charo.
- A garo ei gilydd, nid adnebydd ei
gabl.
- A garo yr iau cared ei wryau.
- A garo ei gŵr cared ei chwegr.
- A gasgler ar farch maleu, dan ei
dorr ydd â.
- A gatwer a gair wrth raid.
- A grea'r frân fawr a grea'r frân
fechan.
- A gŵyn cŵyn bychan, cŵyn mawr
a ddarogan.
- A gŵyn rhwy ni ry gwynfan.
- A gŷfodes a golles ei le.
- A gymmero ddÿsg cadwed.
- Alwisen tam o garw. *Vid.* El.
- A lygrwys Dduw a lygrwys dÿn.
- Aliau o olwg allan o feddwl.
- Allwedd calon cwrwf da.
- Amuerwy adnabod ammyredd.
- Amuerwy direidi drÿg anian.
- Amcan a fydd gan bawb.
- A'm caro i cared fy nghî.
- Angeledd y ci am y cŵd halen.
- Am gwmp hên chwerddid gwên
gwâs. *Al.* Am gwmp hên y
chwardd ieuangc.
- Amla'r cwrwf tra hitler.
- Amla'r mêl tra hitler.
- Aml bai lle ni charer.
- Amlwg câs a chariad.
- Amlwg gwaed ar farch gwelw.
- Amlwg gwaed o ben crâch.
- Amularod pôb anallu.
- Amheuthun pob dieithrfwyd.
- Amnau pôb anwybod.
- Ammod a dyr defod.
- Ammrant pôb torr defod.
- Amser i fwyd amser i olychwyd.
- Amser sydd i bôb peth.
- Anafus pôb drwgfoesawg.
- Anaf yugru, angau yugŵythi.
- Anegŵr cenuad yw ceudawd.
- Anerian pôb diriaid.
- Angall mal dall a dwyllir.
- Angel pen ffordd a diawl pentan.
- Angen a bair i benwrach duthio.
- Angen a brÿn ac a werth.
- Angen a dÿr ddeddf.
- Angen a ddÿsg i hên redeg.
- Anghariadus pôb diriaid.
- Anghenawg pôb tlawd.
- Anghwbl pôb eisian.
- Anghymmen pôb fiôl.
- Anghymmes pôb oer.
- † Angheu angen dyhewyn dir.
- Angheu a ddyfys.
- Angheu garw drud a'i heirch.
- Anghwaneegid mef mowjar.
- Anghyfarwydd a dyr ei din yu
cachu.
- Anhael pôb cybydd.
- Anhappus pob trÿch.

Annhebyg biau ffynnio.
 Anhyderus pôb ofnog.
 Anhyd yn pôb afrywiog.
 A noddo Duw ry noddir.
 Annœth lithrig ei dafod.
 Annog dy gi ac na ddôs gantho.
 Annos ei i gell egored.
 † Anrhaith gyfludwyt taegog yn nly
 ei gilydd.
 Anwadal pôb ehud.
 † Anwar fu felyn ei fraint.
 Anwydog chwanoog i dân.
 Anwyl gan bawb a gâr.
 A oddef ry dau.
 A ogano a ogenir.
 Araf dân a wna brâg melus.
 Araith doeth a drûd ni ddygym-
 mydd.
 A rannawdd néf a gafas.
 A ranno i liaws rhanned yn hynaws
 Ardd eýd bÿch, ardd cyn ni bÿch.
 Ar ddiwedd y mae barnu.
 Arf doeth yw pwyll.
 Arfog a gaffo rybudd.
 Argiwydd a gymmell.
 Arglwydd biau a withotter.
 Arglwydd gwann gwae ei wás.
 Arglwydd pawb ar ei eiddo.
 Arian a bryn ac a werth.
 Ar ni allo trais twylled.
 Ar ni ochelo'r mÿwg, ni ochel ei
 ddrÿg.
 A'r gwelleif y llâs y weirglodd.
 Ar nid yw pwyll pÿd yw.
 Ar ni oddefo gwás, bid wás iddo
 ei hun.
 Ar ni phortho ei gâth porthed ei
 lygod.
 Ar ni roddo a garo ni chaiff a
 ddymunno.
 Ar ni wano yn ddraen ni wân yn
 gippyll.
 Arofyu drwg fugail.
 Arwaesaf a ddiffydd diffaith.
 Arwaesaf i leidr ei fanag.
 Arwydd drÿg mÿwg yn niffaith.
 Arwydd nad cig bÿch.
 Aseth ni phlycco nid da.
 Asgiodyn gwern ymhen y gâth.

Asgre lân diogel ei pherchen.
 Asgwrn yr hên yn yr angen.
 Astius pôb anef.
 Atfai gell i gi, mynych ydd â iddi.
 Atgas direid-ddyn.
 Atteb araf gan ddsygedig.
 Athro pawb yn ei dy.
 Athrodwaith o genfigen.
 Aur gan bawb a chwennych.
 A wahanodd cuawd gwahanodd
 ddolur.
 Awchus arf a eillio.
 Awdur cerdd a'i gwnêl.
 Awgrim pawb nis gwybydd.
 A wnêl drÿg arhoed y llall.
 A wnêl drwg ymogeled.
 A wnêl dÿn Duw a'i barn. *Al.*
 A wnêl Duw dÿn a'i barn.
 A wueler yn rhin nant, ef a'i gwy-
 bydd cant.
 A wnêl mâd, mâd a ddyly.
 A wnel mowrddrwg a rydd mowr-
 llw.
 A wnêl twyll ef a dwyllir.
 Awr ddrÿg caffaeliad ffalswr.
 Awydd a dyrr ei wddf.
 A yfo lawer bid feddw.
 A wreiddio mewn drygioni.
 Anhawdd fydd ei gynghori.
 A yssso tam y mâb yssed ei fest
 gantaw,

B

BAI ar wrâch dorri ei chlûn.
 Bai ar farch dorri ei droed.
 Balchder heb droed.
 Balchder o bell.
 Bara ac ymenyn yw un tammoid.
 Barf nid ardd ni chwârdd ychlas.
 Bâs pan wahenner hynny.
 Basaf dwfr pan yd lefêir.
 Be â bawd y gweid gwe.
 Be caffai pawb a fynmai, ni byddai
 hiraethawg neb rhai.
 Bellach bellach fal chwedl y barcut.
 Bendith i'r hÿch biau'r bloueg.
 Berwid calon llew.
 Bid anian dedwydd.

Bid anniweir diferiawg.
 Bid anwadal ehud.
 Bid dirieid dryganianus.
 Bid ehud dŷd er chwerrhin.
 Bid euain alltud.
 Bid gyfa ran rybuchir.
 Bid hába byddar.
 Bid byfagl gwyar ar om.
 Bid lás lluarth.
 Bid lawen iâch.
 Bid lawen meddw.
 Bid lyfn dy baderau, bid rydlyd dy arfau.
 Bid nŷch cwyn clâf.
 Bid reniad ymgyfarth.
 Bid trist pob galarus.
 Bid waelawg lleidr.
 Bid wâr antur glew wrth awr.
 Bid wastad wraig o'i mynych warth
 Bid wyw gŵr heb fagwriaeth.
 Bid wyw march a gnith gwellt mai.
Alïas Bid fyw.
 Blaengar ymadrodd ffôl.
 Blingo'r gâth hyd ei llosgwrn.
 Blodau cyn mai malpai na bai.
Alïas Goreu na bai.
 Bo amlaf fo'r bleiddiau, gwaethaf fydd i'r defaid.
 Bob eilwers y rhêd y cŵn.
 Bod yn hir yn glâf a marw eusys.
 Bo hynaf fo'r dŷn gwaethaf fydd ei bwyll.
 Bo hynaf fo'r rhŷg tebyccaf fydd i'w dâd.
 Boloch ofnawg fydd daw.
 Bonedd a dywys, dillad a gynnwys.
 Bore brwynawg bradawg iair.
 Bore côch a mawredd gwraig.
 Bo tynna' fo'r llinyn cyntaf y tyrr.
 Braith ei gôd a gynnull.
 Brawd yw mygu i dagu.
 Breuddwyd gwrâch wrth ei he-wyllys.
 Brodyr pôb cerddorion.
 Buan barn pôb ehud. *Vid.* Moch.
 Bŷdd cyn tymp.
 Bwrw â'th unllaw cais â'th ddwy-law.
 Bwrw câth i gythraul.

Bwrw dwfr am ben gŵr marw.
 Bwrw gwyddif ar ôl yr lwyaid.
 Bwrw heli yn y môr.
 Bwystlawn geneu callawr.
 Bwyta'r mêl o'r cŵch.
 Bychan fydd mam y cynfyl.
 †Bychodedd minailed. *Alïas* myu-ialed.
 Byddar a gaiff gyffelyb.
 Byrr ddryganian a wua hir ofal.
 Byrrddydd ni dderfydd cyngor.
 Byrr-hoedlog digasog Saint.

C

CADARNACH yw'r edau yn gyf-rodedd nag yn ungorn.
 Cafas da ni chafas ddrwg.
 Caffad malu, caffad ei werth.
 Cais farchog da dan draed ei farch.
 Cais yn y mwlwg.
 Calan gauaf garw hin, anuhebyg i gynnesin.
 Caledach glew na maen.
 Calon ni gynnydd cysgid. *Alïas* cystudd.
 Calon y Sais wrth Gymro.
 Can rewydd ni bydd pêll rhin.
 Can câr fydd i ddŷn a chan esgar.
 Can mil gwraig.
 Can wst gan henaint.
 Canhymdaith ei ei losgwrn.
 Cant mwyn mâb y ty.
 Canu heb gwydd.
 Casteth gwyr Rhufain.
 Casben Owen Cyfeihog.
 Câr cywir yn yr ing y gwelir.
 Carth gwaclod y bellen.
 Câs dŷn yma, câs Duw fry.
 Câs fydd a oreilitio.
 Câs maharen mwyeri.
 Câs yw'r gwirionedd yn lle ni char-er.
 Caseg glôff clôff ei hebol.
 Cau tni wedi brammu.
 Ceiumygir pob newydd.
 Ceisied asgre ei fam a gollo.
 Celfydd celed ei arfaeth.
 Cell Aiglwydd y weigi.

- Cenau milgi a morwyn ni chaiff eu
mŵyn a'u magco.
- Cenau yn ei wâl, a gât lem.
- Ceisio diried yn ei dyddyn.
- Ceisied pawb ddŵr i'w long.
- Cennyl gwraig mowrdda.
- Cennad fud drûd a'i crettwy.
- Cennad hwyr drŵg ei neges.
- Cerddwys a rwyminwys.
- Cerid chwaer diried cyn ni charer.
- Ceugant yw angau.
- Ci chwyrnog halawg ei bais.
- Ci a helio pob llwân ni bydd da ar
yr un.
- Clwm anghenog ar y geiniog.
- Clwm eiddil moch eliwng.
- Clŷd pôb clawdd i ddirgarad.
- Clywid corn cyn ni weler.
- †Coel can hadain.
- Coes yn lle morddwyd.
- Côf gan bawb a gâr.
- Coffa dy din pan entrewych.
- Coff gwâs diog.
- Cogor iâr yn ydlan.
- †Colles dy lad cystal i'r fuwch.
- †Colles ei glydwr a gyrchawdd ty
- Côsp ar ben iâr. [yadwr.
- Cospi yr arth yngŵydd y llew.
- Cospi'r maer ym mhen y drêf.
- Cos tin taelog, efe a gâch yn dy
ddwrn.
- Crâff ei, caledach asgwrn.
- Craffach na'r efail.
- Crechwen yngenau yufyd.
- Crefydd iâr wrth ei gylfin.
- Cryd ar hên angeu ys dir.
- Crynu fal y forwialen.
- Cuall cleddyf byrr o wain.
- Cu annair wedi praidd.
- Cwmp ar galedlawr.
- Cwmp y gŵr yn y rhyfch.
- Cwyu bychod ceiliog yn aerwy.
- Cyd boed da nid gwirdda.
- Cyd boed dnoeth diried ys drûd.
- Cyd boed hirddydd dybydd ucher.
- Cyd celer nawnos, ni chelir now-
mis.
- Cydfwytta a mât Arglwydd, ac na
chyd chwa rae.
- Cyd gwichio'r fenn hi a ddŵg ei
llwyth.
- Cydlles i bawb galw'r ychen.
- Cyd ysso cig march bid ar gig ebol.
- Cyfa ran rybuchir.
- Cyfaill blaiidd bugail diog.
- Cyfareddion gwrâch waethwaeth.
- Cyfarwyddaf llaw lle y dotto.
- Cyfnueid â hael.
- Cyfoed fydd da a dedwydd.
- Cyfoethog i werthu, tlawd i brynu.
- Cyfrin pen a chalon.
- Cyffes pob rhwydd.
- Cymmwythach corrach a simmach.
- Cymmryrid haeara hoedl dŷu.
- Cyn ddyiheued ac yssu o'r llygod
y cwlltr.
- Cyn ebrwydded yn y farchnad,
croen yr oen a chroen y ddafad.
- Cynghesuedd wedi brawd.
- Cyngor hên ni'rh atwg. *Aliàs*
Cyssul.
- Cyngor i'm gwâs yn hên.
- Cynuadl taelog yn ei dy
- Cynnelw cinyn gan gadechyn.
- Cynt y cwrdd dau ddŷn na dau
fynydd. *Aliàs* dwy lann.
- Cynt y llŷsg yr odyd na'r ysgubor.
- Cyrc Cabryttai.
- Cyrchid fryn a ddisgwilio.
- Cyrc y ci ar y frenan.
- Cyssul hên niith addwg.
- Cystal ar draed a marchogaeth ffon.
- Cystal y march a'i adfarchwerth.
- Cywała gweddw gwraig unben.
- Cywrys am fwyd, carant am ofid.

Ch

- Chwannog trŷch i drin.
- Chwannog mât iw hynt, chwan-
nog adref a fo cynt.
- Chwarae ac na friw, cellwair ac na
chywilyddia.
- Chwarae brôch ynghod.
- Chwarae hen-gi a chenau. *Alias*
a cholwyn.
- Chwareuid mât noeth, ni chwery
mât newynog.

DIHAREBION CYMRAEG.

Chwarae hŵch a phorchell.
 Chwareuys yn awr, mid chwareuys
 mlwyddyn.
 Chwarddiad dŵr dan iâ!
 Chwefror chwŷth neidr o'i nŷth.
 Chwêg mêdd pan yfer, chwerw
 pan daler.
 Chwegach bwyd cybydd.
 Chwerddid brŷd with a garer.
 Chwerthau a wna ynyd yn boddi.
 †Chweyrys gwawd o ammanawd.
 Chwil gan uôs.

D

DA angau ar eiddiawg, or tac-
 awg.
 Da daint rhag tafawd.
 Da mâb y gôf.
 Dadleu gwedi barn.
 Dadleu mawr mynych, ac egni ar
 lygoden.
 Da gwaith Duw, roi cyrn byrrion
 i'r fuwch a hwylio.
 Da gweddai'r bêr i'r golwyth.
 Da gwr mal pawb.
 Da hil ceirch gan ddrug gynnog.
 Daint y ci wrth yr hŵch.
 Dala dy dŷ am a fo, a diofryd a
 ddarffo.
 Dalis da yn hŷd fu.
 Dall fvddar pob trŵch.
 Dall pob anghyfarwydd.
 Damwain pob hely. *Alias* helynt.
 †Dangof llwyr i gyfarwyre; or
 Dangos.
 Dangos diriaid i gŵn.
 Dangos dy fŷs i falawg, ynteu a'i
 heirch yn gwbl.
 Dangos llwyr i gyfarwydd.
 Dangos nêf i bechadur.
 Dangos y llo, ac na ddangos y
 llaeth.
 Dau brŷd newynog a wna'r tryd-
 ydd yn lŵth.
 Dau waith a fydd gan gywraint.
 Da yw a saif ac ni waner.
 Da yw côf mâb.

Da yw Duw, a hir yw byth.
 Da yw'r maen gyda'r Efeingyl.
 Dechreu blaen carrai o foly.
 Dedwydd a gâr dalodwch. *Q. w. h.*
 dadolwch.
 Dedwydd a gaiff draen yn ei uwd.
 Dedwydd Dofydd a'i rhydd rhâd.
 Dedwydd i'r a'i gwŷl a'i câr.
 Defnyddfawr pob anghywraint.
 Deuparth clôd ymmhenglog.
 Deuid y ci wrth yr hŵch.
 Deuparth gwaith ei ddechreu.
 Deuparth ffordd ei gwybod.
 Deuparth ffŷdd ynghalon.
 Deuparth parch yw arfer.
 Deuparth prŷd ymdrwsio.
 Deuparth bonedd yw dŷsg.
 Deuparth dŷsg yw hyder.
 Deuparth taith ymbarottoi.
 Deuparth tref ei harferau.
 Deuparth cerdd ei gwrando.
 Deuparth rhôdd yw ewyllys.
 Dewis pob eiddig.
 Dewis ai'r iau ai'r fwyall.
 Dewis o'r ddwy fachddu hŵch.
 Dewis pawb o'i giniaw.
 Diangc ar Glwyd a boddi ar Gon-
 Diau gynnadl taeg o'i dŷ. [*wy.*
 Dibech fywyd gwyn ei fyd:
 Diengid gwan erlid rhy gadarn.
Alias elid.
 Diffaith llyffant dan ia.
 Differwy Duw ddiawg.
 Dig pawb rhag a'i câr os cawdd.
 Digawn da diwyd gennad.
 Digon Crist trist yn liawen.
 Digon Duw da i unig.
 Digon o grŷth a thelyn.
 Digon yw digon o ffigys.
 Digawn yw gwarae rhynnawd.
 Diglod pob anhawddgar.
 Digrif gan bob ederyn ei lais.
 Digu pawb o anadl y piwydd.
 Digystudd deurudd da grau. *Alias,*
 Dygystudd. *Vid.*
 Dihund a brydero.
 Dillad a gynnawys.
 Dillyn ieuangc carpiog hên.

- Dillyn yn llaw henfab.
 Dinas a dduffydd diffaith.
 Dir yw gadael peth or dwfr heibio,
 Diriaid a gabl ei oreu.
 Dirieid a geiff draen yn ei uwd.
 Dirieid a glúd i ddedwydd ac o fôr
 ac o fynydd.
 Diriaid ni hawddfaidd heddwch.
 Dirmygir ni welir. [mwyll.
 Disymmwrth fydd dryglaw am-
 Dirwest odynd.
 Diwedd lén cadw defaid.
 Diwyl yw angeu, diwylach a edeu.
 Diwyttaf i fleiddian ei gennad ei
 hunan.
 Dléd ar bawb ei addaw.
 Dod dy law ar dy galon.
 Dod fenthylg i noeth nis cai dran-
 noeth.
 Doeth a dwyllir deirgwaith, ni
 thwyllir drúd ond unwaith.
 Doeth dŷn tra tawo.
 Dogn sydd ar bôb pêth.
 Dolurus calon ofalfawr.
 † Dofydd dibirwaith aros. *Potius*
 Dyfydd.
 Drúd a dâl dau cyfled,
 Drúd i ddala, doeth i estwng.
 Drúd ganu deulw.
 Drŵg a drefn wrth ei drwydded-
 awg.
 Drŵg o lŷs ni atter gwâdd. *Alias*,
 Drŵg llŷs ni atter ond a wahodder.
 Drŵg pawb o'i wybod.
 Drŵg pawl ni safo flwyddyn.
 Drŵg pechod o'i bell erlid.
 Drŵg wrth dranoeth.
 Drŵg un drŵg arall.
 Drŵg y ceidw Diafol ei wâs.
 Drŵg yw'r drŵg, a gwaeth yw'r
 gwaethaf.
 Drŵg yw'r ffordd ni cherdder ond
 unwaith.
 Drŵg yw drygwas, gwaeth yw bod
 hebddaw.
 Drŵg yw'r pêth ni thâl ei ofyn.
 Drŵg yw'r swydd ni thâl ei gwa-
 sanaeth.
- Drŷch i bawb i gymmydog.
 Drygwaith dwywaith y gwnair.
 Drythyll pob digraid. *Alias* pob
 dirieid.
 Drythyll maen yn llaw esgud.
 Drythyllwech drwg ei ddichwain.
 Duw a byrth i fusgrell.
 Duw a fêdd, dŷn a lefair.
 Duw a rannodd, nef a gafodd.
 Duw a ran yr anwyd fel y rhann y
 dillad.
 Duw cadarn a farn pob iawn.
 Dwidd ganu deulu.
 Dybydd rhew i lyffant.
 Dyccer ni weler ei rann.
 Dyccid ammwyll ei ran.
 Dyccid chwant tros peiriant pwyll.
 Dyccid Duw daphar o law.
 Dyddaw drŵg hanbyddir gwêll.
 Dygas gwaith erlyn.
 Dygn dŷn o garchar.
 Dygn yw adaw a garawr.
 Dygymmyrid haiarn hoedl dŷn.
 Dygystudd deurudd dagrau. *Vid.*
 Di.
 Dyly mâch ni ddyly ddim.
 Dŷlyn hael onid èl yn gi.
 Dylluan yn llaw henfab. *Potius*,
 Dillyn. *Vid.*
 Dyrnod gwâs, hir yw ei gâs.
 Dyro lŷn i ddoeth e fydd ddoeth-
 ach.
 Dyrsswys y garthen.
 Dŷsg ddedwydd â gair, dysg ddir-
 iaid â gwiail.
 Dysgu grâdd i henfarch.
 Dywaid llafar ni wypo,
 Dywal dir fydd ei olaith.
 Dyweddi o wngc, galanas o bell.
- E
- E**BAWL yr ebawl i DDUW.
 Ebrill garw, parchell marw.
 Echwyn yw nâg.
 Edifar cybydd am draul.
 Eddewid gwagedd dau ciriawg.
 Eddewid nis gwaeler nid yw.

Edwyn crâch y llall.
 Edwyn hen-gath aethirith.
 Ef a aeth hynny ar gyru a phibau.
 Ef a ddaw hâf i gi.
 Ef a fydd am y maidd ac ni bu am
 y caws.
 Ef a wŷr dŷn pan el, ac ni wŷr pan
 ddêl.
 Ef a wŷr y gâth pa farf a lŷf.
 Ef y molir pawb wrth ei waith. *Al.*
 waeth.
 E fynnai'r gâth bysgod, ond ni fyn-
 nai wlychu ei throed.
 Egor dy gŵd pan gaech borchell.
 Ehang yw'r byd i bawb.
 Ehegr fydd dryglaw i amwyll.
 Eidduned herwr hirnos.
 Eilfam modryb dda.
 Eiriach law, nac eiriach droed.
 Eiriawl a garawr hawddwaith.
 Eiriawl a garawr ni gyngain.
 Eithr gallu nid oes ddm.
 E lās a gafas rybudd, ac ni lās a'i
 cymmerth.
 Elid brŷd yn ôl breuddwyd.
 Elid ci i gêll egored.
 Elid gwraig yn ôl ei henllib.
 Elid llaw gan droed.
 †Elid ryw, ar barth pa yw.
 Elid un i gant, elid cant i un.
 Elid ysgubor gan ddrygdorth.
 Elid y wrâch i'r freuan, er ei genau
 ei hunan.
 Elusen tam o garw. *Vid. Al.*
 Enw heb senw.
 Enwawg meichiad o'i fôch.
 Enwir difenwir ei blant.
 Ergryn llwfr lliaws addoed.
 Ergyd ar gais.
 Ergyd yn llwyn cyssul heb erchi.
 Er heddwch nac er rhyfel, gwen-
 ynen farw ni chasgl fêl.
 Esgud drygfab yn nhŷ arall.
 Esmwytha gwaith yw methu.
 Ethyw corn heb ysgyfarn.
 Ewyllys y gwyn-gam am ei lawdr.
 Ewyn dŵr eddewid gwâs.

F

FAL, fel. *Vid. Mal.*

Ff

FFAWD pawb yn ei dal.
 Ffiadd ni charer.
 Ffôl pob tlawd.
 Ffordd bêll i wŷr o Beullyn.
 Ffordd lan Faglan ydd air i nef.
 Ffordd lan Fechan ydd ai y weny-
 en yn ei phreseb.
 Ffo rhag drygtir, ac na ffo rhag
 drŷg Arglwydd.

G

GADU gwraig ag unfeff, a'i
 chymryd â dwy.
 Gadu'r nôs waethaf yn olaf.
 Gair daunod yw am un a fethodd.
 Gair drŷg anianol, a lûsg drŷg yn
 ei ôl.
 Gair gwraig fal gwynt yn faweidian
 Gair gwraig gwnefer.
 Gair gwraig mal gwynt y cychwyn,
 Gair gŵr o gastell.
 Gan rewydd nid pêll fydd rhin.
 Gelyn yw i ddŷn ei dda.
 Gellwng drygwr i ysgubor gwrda.
 Genau mwyalch ac arch blaidd.
 Gennid rhybued rhwng llaw a
 llawes.
 Gennid ym wŷs yn nhŷ Dduw.
 Geuawg ni chaffo copinawd.
 Glew a fydd llew hyd yn llwyd.
 Gnawd adneu yn llan.
 Gnawd aelwyd ddiffydd yn ddiffaith
 Gnawd astwydd gan ddiriaid.
 Gnawd ar eiddil ofalon.
 Gnawd as tyrr gan orchymyn.
 Gnawd buan o fain.
 Gnawd buan o frâs.
 Gnawd corphawg o fain.
 Gnawd cyssul dedwydd yn ddoeth.
 Gnawd dial anghwbl gan anghel-
 fydd.

Gnawd difrawd ar blant enwir.	Goreu camwri cedwid.
Gnawd digarad yn llŷs.	Goreu canwyll pwyll i ddŷn.
Gnawd eddewid gwraig gwaith ry phall.	Goreu clôff cloff aradr.
Gnawd ffô ar ffraeth.	Goreu cyngaws gwâs diawg.
Gnawd gan rewydd rychwerthin.	Goreu cynueddfau cadw moes.
Gnawd gorphwysfa lle bo croes.	Goreu defawd daioni.
Gnawd gwarth o fynych gysswyn.	Goreu edifeirwch edifeirwch gwer- thu.
Gnawd gwedi llynn lledfrydedd.	Goreu enw mi biau.
Gnawd gwinn yn llaw wledig.	Goreu gan fy mam ei llâdd.
Gnawd lladrad yn ddiymgel.	Goreu gwrthwyneb gwrthwyneb cŵys. <i>Aliàs</i> , Tewyn.
Gnawd llwyr dâll llwyr dwng.	Goreu meddyg meddyg enaid.
Gnawd mâb taer yn filain.	Goreu newyu un ariant.
Gnawd man ar rann cynniffad.	Goreu peddestr yw gau.
Gnawd merydd ym mro.	Goreu rhan rhoddi cynuwys.
Gnawd mynych Awn, i fethdaith.	Goreu un tudded mantell.
Gnawd o ben drythyll draha.	Goreu yw'r gwareu tra atter.
Gnawd o egin meithrin dâs.	Gorlyfnu pen ei tra eler heibio.
Gnawd osp er nas gwahodder.	Gormes y taeawg ar ei gilydd.
Gnawd rhiau eu rhadau yn wasgar- awg.	Gormodd bw ar ebol.
Gnawd rhygas wedi rhyserch.	Gormodd iaith yw twt ar farch.
Gnawd serchog ym lyniad.	† Gorug ei waith a fach y fachdaith.
Gnawd synn synl anghyfaith.	Gormodd esmwythder sydd au- hawdd ei drin.
Gnawd tawel yn delaid.	Gossymdaith dŷn Duw a'i rhan.
Gnawd uch ben dedwydd diddos.	† Goyaen a wêl ynghyfyng.
Gnawd wedi rhedeg attregwch. <i>Aliàs</i> , Rhydeg.	Gwaddawd gwythlodd gair blwng
Gnawd wedi traha tramgwydd.	Gwae a ahoo ei giniaw, O din da- fad wedi glaw.
Gnawd wedi traha tranc hir.	Gwae a dro o glûn i glûn, ac ni feddo beth ei lûn.
Gnawd y cair colled o fraw.	Gwae a ddycco ei henwâs i lŷs.
Gnawd yn ôl dryghin hindda.	Gwae a fo a'i fêl yn ei fynwes.
Gnawd yn y bo cydwyr y bydd cyreh.	Gwae a fydd meil ar bychod.
Gnawd yn y bo dwfr y bydd brwyn.	Gwae a gawdd Duw ac nis créd.
Gochel dafarn ac na ochel ildio.	Gwae a gâr ni garer.
Godrohid buwch o'i phen.	Gwae a gaffo ddrygair yn ieuangc.
Gofal dŷn Duw a'i gweryd.	Gwae a wnel da i ddiawg. <i>Aliàs</i> , eiddiawg.
Gogani'r bwyd a'i fwytta.	Gwae a wyl ei arglwydd beunydd.
Gogyfeirch pawb ar ni wypid.	Gwar ddigariad llŷs.
Goleu freuddwyd a welir liw dydd.	† Gwaedlyd wrth faint dy drachy- wedd.
Golwg Duw ar adyn.	Gwae fyrrwr ynghynhauaf. <i>Aliàs</i> , oferwr.
Golwg dŷn ar a'i dyludd.	Gwae ieuangc a eiddun henaint.
Golwg pawb ar a garo.	Gwae'r mil ni wyl ei bercken.
Golwg serchog syberw fydd.	
Golwg yn yd gwyl yd gâr.	
Golwg y perchen yw cynnydd y da.	
Gorddweddid hwy'r suan.	

DIHAREBION CYMRAEG.

- Gwaethaf anaf anfoes.
 Gwaethaf rhyfel (*aliàs* i'r ŷd) rhyfel teisban.
 Gwaethaf ystôr o ferch.
 Gwaeth unblaidd clôff na dau iâch.
 Gwaethwaeth chwedl Wilmot.
 Gwaethwaeth faensaer, wellwell brensaer,
 Gwaethwaeth fal mâb gafr.
 Gwaethwaeth y rhêd y cŵn.
 Gwae undyn a wnel caut yn drist.
 Gwae ŵr a gaiff drygwraig.
 Gwâg tŷ heb fâb.
 Gwaith y nôs y dŷdd a'i dengys.
 Gwaith ysgawn ymogelyd.
 Gwala gweddw gwraig unben. *Fid.* Cywala.
 Gwallt bonwyn a gwyn estronion.
 Gwân dy bawl yn hafren, hafren fydd hi fal cynt.
 Gware gweli i'r.
 Gware hen-gi â cholwyn.
 Gware ni trêch.
 Gwartheg arall yn adnau, pan fo chweccaf ni bydd tau.
 Gwareuid mâb noeth, ni chwarae mâb newynog.
 Gwâs da a gaiff ei le.
 Gwâs da bronwala ei arglwydd.
 Gwâs i wâs chwibanwr.
 †Gwasgu'r haid cyn noi cherdded; or, Gwâs gwraidd cyn no'i gerdded.
 Gwatwar y dŷdd am waith nôs.
 Gwedi treiglo pob tre', tég edrych tuag adre.
 Gweddill mâb iâch.
 Gweddw crefft heb ei dawn.
 Gweddw prwyll heb annynedd.
 Gweini ffawd hyd frawd ys dir.
 Gwelius nid diddolor.
 Gweled denbeth o'r un.
 Gweled ei glúst â'i lygad.
 Gwell aderyn yn llaw na dau yn y coed.
 Gwell cariad y ci na'i gâs.
 Gwell corawg na chybydd.
 Gwell egor na chynuwys.
- Gwell am y pared a dedwydd, nac am y tân a dirieid.
 Gwell anghanawg môr, nag anghanawg mynydd.
 Gwell aros na mesl gerdded.
 Gwell aros o alltudedd, nag aros o fêdd.
 Gwell bêdd na buchedd angheuawl. *Fid.* Anghenawg.
 Gwell benthig nog eisiau.
 Gwell bendith y tlawd na meistrol-aeth y cadarn.
 Gwell bod yn ben ar yr hyddod, nag yn dîu ar yr iyrchod.
 Gwell bôdd pawb nâ'i anfodd.
 Gwell bonedd na thaeogrwydd.
 Gwell buarth hŷp nag un gwâg.
 Gwell bychod ynghôd na chôd wâg.
 Gwell byrr eistedd na byrr sefyll.
 Gwell byw na marw.
 Gwell cadv nag olrhain.
 Gwell caffael nodwydd na cholli'r cwlltr.
 Gwell can muw i'r can-nyn, nag un muw i undyn.
 Gwell câr cêll na châr pennill.
 Gwell câr yn llŷs nag aur ar fŷs.
 Gwell ceiniog na brawd.
 Gwell cerdd o'i breiniau.
 Gwell ci a rodio na chi a eisteddo.
 Gwell chwtt na thŵll.
 Gwell ceginiaeth na brehiniaeth.
 Gwell crefft na golud.
 Gwell cûl cyfa na byrr anghyfa.
 Gwell cybydd lle y bo, na hael lle ni bo.
 Gwell cyngor hên no'i faeddu. *Al.* faddeu.
 Gwell cynnil na chywraint.
 Gwell cynuwys gott nag un lleidr.
 Gwell chwarae nag ymiadd.
 Gwell drygsaer na drygof.
 Gwell Duw na dim.
 Gwell Duw na drwg obaith.
 Gwell Duw wrth ei folawd.
 Gwell Duw yn gâr, na llu y ddaiar.
 Gwell dwylo'r cigydd na dwylo'r sebonydd.

- Gwell dychymmygwr na gorchwiliwr.
 Gwell dyhudd na rhyssedda.
 Gwell dŷn drŷg o'i gospi.
 Gwell dynoliaeth na drych.
 Gwell edrych ar ddŷn yn cachu uag yn cymmynu.
 Gwell eidion gwerth nag un pryn.
 Gwell eistedd ar y gwellt nag ar y llawr.
 Gwell erlid arglwydd na'i ragod.
 Gwell gan hwyr na chan foreu.
 Gwell gan wraig a fo da genthi nag a fo da iddi.
 Gwell gochel meff no'i ddial.
 Gwell goddef na gofal.
 Gwell golaith na gofid.
 Gwell golud na rhyssedd.
 Gwell gorne golchi nag un glythni.
 Gwell gwae fi na gwae ni.
 Gwell gwegil câr nag wyneb estron.
 Gwell gwestai gwraig uag un gŵr.
 Gwell gwichio'r colydd, na chochi'r deurydd.
 Gwell gŵr a ddaeth ymhen y flwyddŷn nâ'r gŵr ni ddaeth byth.
 Gwell gwir na chelwydd.
 Gwell gŵr na gwyr.
 Gwell gŵr na'i rann.
 Gwell gŵr o'i berchi.
 Gwell gwraig o'i channmol.
 Gwell hanner hâd nâ hanner hâf.
 Gwell hên hawl na hên alanas.
 Gwell hir bwyll na thraba.
 Gwell hir weddwod no drwg briod.
 Gwell iddaw a ddonier nag a fonhedder.
 Gwell i ddŷn y drŷg a ŵyr, na'r drŷg nis gŵyr.
 Gwell i'r gâth nad elid i hafotta.
 Gwell i'r gŵr aeth a'r faneg i ytta nag a'r ffettan.
 Gwell i wraig y pysgodwr, nag i wraig y gwynfydwr.
 Gwell maen garw a'm attalio, na maen llyfn a'm gollyngo.
 Gwell mam godawg na thâd rhieddawg.
- Gwell marchwr gwerthu, nag un prynu.
 Gwell marw nâ hir nychdod.
 Gwell marw na mynych ddfrod.
 Gwell meff fod, no meff gerdded.
 Gwell migwrn o ŵr na mynydd a wraig.
 Gwell moes law no moes fam.
 Gwell nâg na dau eddewid.
 Gwell nâg nag addaw ni wneir.
 Gwell neith dwywrach nag uu.
 Gwell peidiau nag ymddireidiau.
 Gwell penloyn yn llaw, na hwyad yn awyr.
 Gwell pren cyhuddiad nâ dŷn cyhuddgar.
 Gwell pwyll nag aur.
 Gwell rhan ofu na rhan cariad.
 Gwell rhan ofui na rhan-lyngcu.
 Gwell rhy draws na rhy druau.
 Gwell synwyr na chyfoeth.
 Gwell tewi na drwgddywedyd.
 Gwell toliaw na huriaw. *Alias,* heiliaw.
 +Gwell trŷch nag arwynniad.
 Gwell un cynhorthwy na dau wŷs.
 Gwell un ceidwad na dau ymlyniad.
 Gwell un crywyn, (*alias* croen) na dau fuddelw.
 Gwell un dynnod â'r ordd, na dau â'r morthwl.
 Gwell un gair ym mlaen na dau yn ôl.
 Gwell un hwde na dau addaw. *Al.* Ti gai.
 Gwellwell hyd farf, waethwaeth hyd farw.
 Gwellwell pob ffynnedig.
 Gwell wyneb na gwaly.
 Gwell ychydig gan râd, na llawer gan afrad.
 Gwell ynghysgod y gownen nag heb ddim.
 Gwell y lle y ffoes Wilmott, na'r lle y llas.
 Gwell y llŷsg dau etewyn nag un.
 Gwell ym mlaen yr iychod nag yn ôl yr hyddod. *Id.* Gwell bod, &c.

DIHAREBION CYMRAEG.

Gwell y tynn merch na rhaff.
 Gwell y wialeu a blyceo na'r hon a dorro.
 Gwell yw'r ddirwy na'r anrhaith.
 Gwell yw'r march a fo'n ei forddwyd, nag a fo'n ei breseb.
 Gwerthfawr pob odidawg.
 Gwerthu cig hŵch, a phrynu cig môch.
 Gwerthu mêl i brynu peth melus.
 Gwir a ddywawd Gwion gŵd.
 Gwirion pawb ar ei air ei hun.
 Gwiw aur i a'i dirper.
 Gwna dda dros ddrŵg, Uffern ni'th ddrŵg.
 Gwnelid serch saeth syberw.
 Gwneuthur deuddrŵg o'r un.
 Gwrâch a fydd marw etto yn Rhiw Fabon.
 Gwr ni'th gâr ni'th gydfydd.
 Gwr pawb yn haf.
 Gwrthlys i bob llŷs a fydd.
 Gwrthod gwahodod a mynd i wêst.
 Gŵyl yw hanes.
 Gwynt a lŷf da gwraig weddw.
 Gwyw calon gan hiraeth.
 Gyda'r ei y cerdd ei gynffon.
 Gyrr fâb ti a gai nâg.
 Gyrru brân i geisio tir.
 Gyrru'r cŷn a gerddo.

H

HAEDDU anmerch yw cara.
 Haeddu ar nŷth y caccwn.
 Hael byrrllofiawg.
 Hael Hywel o bwrs y wlâd.
 Hael pob colledig ychenawg.
 Haf hyd galan, gauaf hyd fai.
 Hanbid gwaeth y ddrygeath o dorri ei hewmedd.
 Hanbid gwell y ei farw y llall.
 Hanbydd ychwaueg y môr o bisso-dyn y dryw.
 Hanes tŷ hanes coed.
 Hanner y wlêdd hoffedd yw.
 Hap Dduw ddewryn.
 Hardd pob newydd.

Haul yu Ionawr ni mât welawr, mawrth a chweffawr a'i dialawr.
 Hawdd cymmud lle bo cariad.
 Hawdd cymneu tân yu hên aelwyd.
 Hawdd dyddio rhwng ffals a chwannog.
 Hawdd eiriawl ar a garer.
 Hawdd nawdd yngwasgawd gorwydd.
 Hawdd peri i fingam wylo.
 Hawdd peri i fonheddig sorri.
 Hawdd talu ffûg i ffôl.
 Hawdd tynnu gwaed o ben crâch.
 Hawdd ŷf a wyl ei wely.
 Hawdd yw clwyfo clâf.
 Hawdd yw digio dig.
 Hawdd yw dywedyd pymtheg.
 Hawdd yw tynnu cleddyf byrr o wain.
 Haws cau â bŷs nac â dwrn. *Vid.* Ys.
 Haws dadleu o goed nag o gastell.
 Haws dringo na disgyu.
 Haws dywedyd myuydd na myned trosto.
 Haws gan hwyr na chan fore.
 Haws gwneuthur hebog o farcud na marchog o daeog.
 Haws llosgi tŷ na'i adeilad.
 Haws twyllo maban na thwylo gwrachan.
 Heb Dduw heb ddim, Duw a digon.
 Hên bechod a wna cywilydd new.
 Hên hawdd gorfod arnaw. [ydd.
 †Hir ammod uid â i dda. *Al.* ammod.
 Hir chwedl anghenog.
 Hiraeth am farw ni weryd.
 Hir eddewid i nâg.
 Hir eistedd i ogan. *Al.* ddiogi.
 Hir ei lygad a wrthgrif.
 Hirfrydig a yfo ei holldda.
 Hir fydd edau gwraig eiddil. *Al.* fusingrell.
 Hir fydd i gybydd ei gabl.
 Hir gnif heb esgor lludded.
 Hir grawn gan newyn.
 Hir Hân Faelgwu yu eglwys Rôs.

Hir hynt a chyrchu llawgar.

Hir lladrad i grôg.

Hir llyngeswriaeth i fawdd.

Hir nŷch i angeu.

Hir pob aros.

Hirsaig a chyllell a flem.

Hir sefyll i drwm.

Hir weddwod i fefl.

Hir wynniau i ddiarei.

Hir y bydd blewyn yn mynd yn
nhan blaidd.

Hir y bydd chwercw hên alanas.

Hir y bydd enderig ŷch drygwr.

Hir y byddir yn enoi tammaid
chwercw.

Hir y bydd march bâch yn ebol.

Hir y bydd y mûd ymmhoorth y
byddar.

Hir yw'r mâb yn y ceubren.

Hoedl y dŷn ni chalyn y da,

Hoedl dŷn nid gel; n a'i rhann.

Hôff ymmenyn trathan.

Hôff gan anghenog ei goelio.

Hôff gan bob edn ei lais.

Hôff gan fadyn ei faw ei hun.

Hôff gan ynyd ei gwppa.

Hôff tam mâb ni charer.

Hwch o bob heledd.

Hwyrwairh i anffynnedig.

Hwy clôd na golud.

Hwy pery llid na galar.

Hwyr dial dial Duw, llwyr dial
dial Duw.

Hydr gŵr o'i gymmydogaeth.

Hydr pob costog ar ei dom ei hun.

Hydr waedd gwaedd wrth fro.

Hygar pawb wrth a garo.

Hyd tra fych na fydd ofer.

Hyd yn oed yr undydd ydd â'r
crochan ar y tân.

Hŷ pawb ar ei fabsant.

Hŷ pawb yn absen ofn.

I

LAACH rŷdd rhyfedd pa gŵyn.

Iawn chwedlawg mâb.

Iawn i bawb i gadw ei hun.

Iro blonhegen.

Iro tin hŵch â bloneg.

I'r pant y rhêd y dŵr.

Ll

LLADD gwaed â'i ddwyllaw ac
â'i draed.

Lladd v gwadn fel y bo'r troed,
Vid. Ys dir.

Llais maen yn oerddwfr.

Llaw ddiried a ddidawl ei pher-
chen.

Llaw llaws ar waith.

Llawer un a ddŷg newyn, ac er
hynny gwraig a fynn.

Llawen meichiad pan fo gwynt.

Llaw fiŷs llaw gywraint.

Llaw mâb yn llawes ei dâd.

Llaw lân diogel ei pherchen.

Llawer am hawl, un a'i dily.

Llawer a weddill o feddwl chwano-
nog.

Llawer câr baw ymdeg.

Llawer gair yn wynt a â heibio.

Llawer dŷn a wna cynnyg drŷg
dros da.

Llawer gwir drŷg ei ddywedyd.

Llawer dŷn mawr ei eisiau, a eilw
ei gi gydag ef.

Llawer o'r dŵr a â heibio heb wy-
bod i'r melinydd.

Llawer rhwng byw a digon.

Llawer tég drŷg ei ddefnydd; lla-
wer hagr hygar fydd.

Llawn i bobi golwyth.

Lleas pawb pan rydyngir.

Lle bo dolur y bydd llaw.

Lle caffo Cymro y cais.

Lle da i bawb lle y carer.

Lledfyd lladd ei gydymmaith.

Lledled rydau.

Lleddid môllt ni ddyfydd.

Lleilal lymmaid gauaf.

Lle ni bo dŷsg ni bydd dawn.

Lle'r ymgreinio'r march y gedy beth
o'i fiew.

Llês pawb pan feddyger.

Llettaf fydd y biswelyn o'i sathru.
 Llewid bwyd ni bo beichiawg.
 Llewid cywestach.
 Lliaws ei anaf ni garer.
 Llif yn afon hinon fydd.
 Llonn colwyn ar arffed ei feistres.
 Llonn fydd y llygoden pryd ni bo'r
 gâth gartref.
 Llwr llâdd ei gydymmaith.
 Llwm o fanu, a tham o dorth, ni
 cheidw ei wyneb ys gwna gwarth.
 Llwm tir ni phoro dafad.
 Llwyd ac yufyd ni ddygymmydd.
 Llwyd pob hên.
 Llwyd yw'r farchnad.
 Llwyth gŵr ei gorwg.
 Llyfid y ci'r gwayw y brather ag ef.
 Llygad Duw ar adneu.
 Llygad cywraint ymhen anghyw-
 raint.
 Llymmaf fydd y gwayw o'i flaen.
 Llymma'r maes, llymma'r ysgyfar-
 uog.

M

MAB côf gwr a'th gôf.
 Mâb heb ddÿsg, tŷ a lÿsg.
 †Mâb ryuech ry pennid.
 Maeddu'r dylluan wrth y maen.
 Mae gwelilion i'r gwenith.
 Maen dros iaen.
 Magu chwileryn ym mynwes.
 Mai oer a wna ysgubor gymes.
 Mal adain i walch.
 Malaen a ddyly ei daith.
 Mal bwyd hely.
 Mal ci a baw ar ei beun.
 Mal cogail gwraig fusgrell.
 Mal cŵn gan gyfreion.
 Mal dall yn taflu ei fflonn.
 Mal dau eurych.
 Mal drygfonheddig a'i faich.
 Mal dyrnod pen.
 Mal aderyn ar y gaingc.
 Mal eiry mawrth ar ben maen.
 Mal fflonn Hywel ap Goronwy.
 Mal gwaith Emrys.
 Mal llwyth maen Ketti.
 Mal llygad ym mhenn.
 Mal llyn melin ar drai.
 Mal llyu (*i. e.* llyfu) mêl oddiar
 ddrain.
 †Mal tun oll yn iêud Grugunan.
 Mal myun magod.
 Mal rhaw ym miswail.
 Mal rhybudd hyd Wemni.
 Mal tymu bâch trwy goed.
 Mal wy ar drosol.
 Mal y bo'r dÿn y bydd ei lwdn.
 Mal y cant y gŵr.
 Mal y cerych dy fawl.
 Mal y ci a'r hŵch.
 Mal y ci pan lÿsg ei droed.
 Mal y cŵn am y môch.
 Mal ychenaawg am ei geiniawg.
 Mal y gath am y pysgod.
 Mal y gwalch tros fin yr ellyn.
 Mal y gwyddel am ei yrru allan.
 Mal y gwyddyl am y ffalng.
 Mal yr iâr dan y radell,
 Mal y iâr, a'i baw i mewn, a'i hwy
 allan.
 Mal y llin ar y maen,
 Mal y llwynog ar yr ogfaen,
 Mal y llyffan dan yr ôg.
 Mal y llygoden dan balf y gâth.
 Mal y môch am y ffawydd.
 †Mal y peilliant yndeg.
 Mal y pÿsg am y dwfr.
 Mal yr âb am ei cheneu.
 Mal yr aran am ei ddwygoes.
 Mal yr eddi am y garfan.
 Mal y rhisg am y pren.
 Mal yr hŵch dan y fwyall.
 Mal yr hÿdd a'r blaidd.
 Mal y saeth o'r llinyn.
 Mal y tân yn y carth.
 Mal y tan yn yr aelwyd.
 Mal y try'r ddôr ar ei cholyn, y try'r
 diog yn ei wely.
 Mam esgud a wna merch ddiog.
 Mam fechan a ddifanw ei phlant.
 Marchog a fydd wedi gŵyl.
 March a syrth oddiar ei bedwar-
 can.

March a wyl yr yd ac ni wyl y cac.
 March i ddiawg, ei i lŵth.
 Mawredig pendefig castell.
 Mawrth a ladd, ebrill a fting,
 Mawr yw toreth yr aflwydd.
 Meddiant bychan i ewyllys drŵg.
 Meddwl dŷn Duw a'i terfyn.
 Meff i'r cŵg ni lyfo ei law.
 Meff i'r llygoden untwill.
 Meff ys gnawd o wedd-dawd hir.
 Mehefin heulawg a wua medel
 moch ddwyreawg.
 Meithrin chwileryn ym mynwes.
 Vid. Magu.
 Mèl a'i gola.
 Melina tlawd ei gwynos.
 Melys lŷs pan losgo.
 Melys geirda am a garer.
 Melyssaf fydd y cig po nesaf i'r
 asgwrn.
 Melysaf y gwellt nesaf i'r ddaear.
 Melys moes etto.
 Melys pan gaer, chwerw pan daler.
 Mi adwen iwrech er nas daliwyf.
 Mi a gawn a fai gan fy mam, ac ni
 chawn a'i dygai i'r llann.
 Moch barn pob ehud. *Vid. Buan.*
 Moch ddysg nawf mab hwyad.
 Moes pob tŷd yn ei dŷd.
 Moled pawb y rhyd mal y caffo.
 Moliant gwedi marw.
 Morwyn ieuange mab yn arffed.
 + Mŷd arynaig y llafar.
 Mursen fydd o ŵr mal o wraig.
 Mwy na breuan dinfoel.
 Mwy nag un ei, a'm cyfarthodd i.
 Mwy nag y mae da'r blaidd, nid
 da ei i-gell.
 Mwy na'r afr er dangos ei thin.
 Mwy na'r bêl dan yr hummog.
 Mwy na'r cyfrwy i'r hŵch.
 Mwy na'r rhegen yn y rhŷch.
 Mŷned a'r gogr i'r afon.
 Mynych heb raid bod ar wall.
 Mynych i'r raidd bod ar wall, pan
 fo tywysog yr enderig.
 Mynych y daw drwg fugail.
 Mynych y syrth meff o gesail.

NA beleu i fêl, na gwraig i felsig.
 Nac i'r wadu, hanbydd gwaeth.
 Nac untrew na dau, ni nawdd rhag
 augeu.
 Na choll dy henffordd er dy ffordd
 newydd.
 Na chrêd fyth ferch dy chwegrwn.
 Na ddala dy dŷ wrth gyngor dy
 drwyddedawg.
 Na ddeffro'r ei a fo'n cŷsgu.
 Naddiad dy fôch na âd yn rhwy.
 Na ddiſanw dy beriglawr.
 Na ddos a gwr wrth ei fain. *Al.*
 Ddrych.
 Na drygddyn ys gwell ei da.
 Na fid dy elyn dy gymmydawg.
 Alias, dy gydymnaith.
 Na fid dy wraig dy gyfiin.
 Na fram ou'th whier.
 Na fydd frâd fugail i'r a'th gretto.
 Na fydd oreisteddgar yn ystafell.
 Na fydd rhy fwythus lle galler dy
 hepgor.
 Na fynych gŵr llwfr.
 Naill ai llwynog ai llwyn rhedyn.
 Namyn Duw nid oes dewin.
 Nattur yr hŵch sydd yn y porchell.
 Nawf maen hyd waelawd.
 Na werth er bychodedd.
 Na wrthod dy barch pan y cyn-
 nyccier.
 Neges pendefig yn rhâd.
 Nesaf i bawb ei nesaf.
 Nês i mi fy nghŷs na'm pais.
 Nesnes y llefain i'r drêf.
 Nês na choel.
 Nês penelin nag arddwrn.
 Neuadd pob diddos.
 Neu'r feगाist a'th ddirprwy.
 Newydd bennyg yn henfon.
 Newid y gwewyr.
 Newid y penweig.
 Ni âd annoeth ei orfod.
 Ni âd dirieid ei garu.
 Ni âd y môr hyd ei wregys.
 Ni âd y môr marwolus ynddaw.

Ni baidd llwfr llan eheiaeth.	Ni cheffir gwastad i bêl.
Ni bu Arthur ond tra fu.	Ni cheffir gwaith gŵr gan wâs.
Ni bu eiddil hên yn wâs.	Ni cheffir mwy na chôd y wrâch.
Ni bu esgyunu gorŵydd oddiar geffyl.	Ni cheiff dda ni ddioddefo ddrâg.
Ni bu rygu na bai rygas.	Ni cheiff dda mid êl yn namwain.
Ni buttra llaw dyn er gwneuthur da iddo ei hun.	Ni cheiff ei ddewis gam a flôo.
Ni buttra llynwyn.	Ni cheiff parch ar mis dylo.
Ni byddaf na thoryn dwyn, na chappan glaw.	Ni cheiff pwyll lis pryuo.
Ni bydd âlt heb waered.	Ni cheidw Cymro oni gollo.
Ni bydd atglaf o glâf ŵr.	+ Ni chein sywedydd yn unfion.
Ni bydd brawd heb ei hadfrawd.	Ni cheir afal pêr ar bren sîr
Ni bydd bûdd o ychydig.	Ni cheir bwyd taeg yn rhâd.
Ni bydd bual o losgwrn y ci.	Ni cheir da o hir gysgn.
Ni bydd cymmen neb oni fo ynfyd cyssefn.	Ni cheir geirda heb pryd.
Ni bydd chwedl heb ystlys iddo.	Ni cheir gan y llwynog ond ei groen.
Ni Lydd dal ty ar fynach yt.	Ni cheir gwlan rhywiog ar glân gafr.
Ni bydd dialwr diofn.	Ni cheir y melus heb y chwew.
Ni bydd cyfoeihog rhygall.	Ni chel dryedir ei egin.
Ni bydd diriaid heb hawl.	Ni chel grudd gystudd calon.
Ni bydd doeth ni ddarllenno.	Ni chel ynyd ei feddwl.
Ni bydd dyn dau Gymro.	Ni cheir newynog.
Ni bydd gwann heb ei gadarn.	Ni cheir yn llwyr oni ddelo'r ŵyr.
Ni bydd gŵr wrth ddim.	Ni chlyw madyn ei ddrygsawr ei hun.
Ni bydd hunawg serchawg byth.	Ni chlyw wilkyn beth nis mynn.
Ni bydd marw march er unnos.	Ni choelir y moel oni welir ei ym- memydd.
Ni bydd moesawg merch a glyw lêf ceiliog ei thâd. <i>Vid.</i> Nid moesawg.	Ni cholles mam annymedd.
Ni bydd mynyglwen gwraig drygwr	Ni cholles ei gyfrif a ddechreuis.
Ni bydd mysyglawg maen o'i fyn- ych drafod.	Ni chrêd eiddig er a dynger.
Ni bydd neb llyfn heb ei anaf.	Ni chrŷn llaw ar fabddysg.
Ni bydd preswyl pâsg.	Ni chwennych morwyn mynach baglawg.
Ni bydd rhybarch rhy gynefn.	Ni chwery câth dros ei blwydd.
Ni bydd y dryw beb ei lyw.	Ni chwery hên gi â cholwyn.
Ni chaiff chwedl nid êl o'i dŷ.	Ni chwêsg dedwydd hûn fore.
Ni chaiff rhy anfoddawg rhybarch.	Ni chwêsg Duw pan rydd gwared. <i>Vid.</i> Pan.
Ni châr buwch hêsp lo.	Ni chwêsg gofalus, ac e gŵsg ga- larus.
Ni châr Dofydd diobaith.	Ni chwêsg gwagfoly.
Ni châr gwaith mis gorddyfno.	Ni chwyn ci er ei daro ag asgwrn.
Ni châr morwyn mab o'i thrêf.	Ni chwyn yr iâr fod y gwalch yn glâf.
Ni charawdd Grist a'i croges.	Ni chyfeirch angen ei borthi. <i>Vid.</i>
Ni charo ei fam, cared ei lysfam.	Ni ddiylechi.
Ni cheffir hoedl hir er yngeledd.	c

Ni chyll yr iâr ei himos.	{ Ni fydd uchenaïd heb ei deigr.
Ni chyll nyw dyfydd. i. e. Ni bo.	{ Ni fym drygwraig ddal ei cl.ŵd.
† Ni chymmerai gogyl am ei gâr.	{ Ni fymmo Du w ni lwydd.
Ni chymmer llu ceid ar ffo.	{ Ni fym y Sant mor caws.
Ni chymmydd dedwydd a dadleu.	{ Ni hena ceudawd.
Ni chymmydd diawl a dwywawl.	{ Ni hena eiddigedd.
Ni chynghain gan gennad gywilydd.	{ Ni hena hawl er ei hoeddi.
Ni chynghain gwardial gan ddewis.	{ Ni hena meddwl.
Ni chymy gweinid arall.	{ Ni lãdd cawad mal y dygynnull.
Ni ddafiaf ddilys o ddÿn.	{ Ni lãdd gogyfaddaw.
Ni ddaw cõf i lÿth ei grãch.	{ Ni lafur, m weddia, nid teilwng
Ni ddaw cõf i'r chwegr ei bod yn	{ iddo ei fara.
waudd.	{ Ni lãs cennad erioed, and
Ni ddaw drwg i un na ddaw da i	{ Ni leddir cennad.
arall.	{ Ni ludd ammraint ffawd. <i>Alias,</i>
Ni ddaw'r croesan pa gabl.	{ <i>mentose</i> anniweirdeb.
Ni ddaw'r yr iâr, &c. <i>Vid.</i> Ni	{ Ni ludd bendith ddiffetilwch.
chwyn, &c.	{ Ni lwgr y da ar y llall.
Ni ddail yr eryr eduoogyn.	{ Ni lwydd bendith ni haedder.
Ni ddefir coed o nripen.	{ Ni lwydd cell goreisteddwraig.
Ni dderfydd cyngor.	{ Ni lwydd golud a wader.
Ni ddiddaw'r newynog pa yso.	{ Ni lwydd gwenyn i gelliawg. <i>Vid.</i>
Ni ddiffyg arf ar wãs gwÿch.	{ Nid bwyd.
Ni ddiffyg esgus ar wraig.	{ Ni lwydd hil corph anniweir.
Ni ddiffyg stom ar ynyd.	{ Ni lwyddodd ond a drangwyddodd
Ni ddylch angen ei borthi.	{ Ni mãd newid ni chaiff elw.
Ni ddwng newyn mam weision.	{ Ni moch ddiail mefl meiydd.
Ni ddygymydd medd a chybydd.	{ Ni moch wua da dÿn segur.
Ni ddyly cyfraith nis gwnel.	{ Ni nawdd eing llyrder rhag llaiith.
Ni ddyly drygfolly namyn drwg ysu.	{ Ni nawdd caled rhag bychodeid.
Ni eill barnu ni wraudawo.	{ Ni nawd difeuwr cywraint.
Ni eill Du w dda i ddirieid.	{ Ni nawd gymmydd blaidd a dÿch.
Ni eill dÿn ochel tynged.	{ Ni nawd uchenaïd rhag gwael.
Ni eill gwrãch gwared i w phen.	{ Ni orddyfuwys cãth cebystr. <i>Vid.</i>
Ni eill neb namyn ei allu.	{ Nid cymefn.
Ni eing deufas yn unsach.	{ Ni phara eywydd namyn un flwy-
Ni eing mew'n llestr ond ei lonaïd.	{ ddyn.
Ni elwir daw hyd tanoeth.	{ Ni phell amhegir tlawd.
Ni elwir cywraïn ni gymydd.	{ Ni phell ddigwydd afal o afall.
† Ni elwir yn euog ois genydd.	{ Ni phella'r chegr neb tlawd.
Ni ellir cwbl o anghwbl.	{ Ni phery cig brãs yn wastad.
Ni erchyll enaid ni ddwyg.	{ Ni phis bouheddig ei hun.
Ni fam dyn, a charu hyd ym mhen	{ Ni phrynaf gãth yn flettan.
y flwyddyn.	{ Ni roddir gwlad i fud.
Ni faw'r ddiolchir rhodd gymmell.	{ Ni row'n erddo seren bren.
Ni faw'r hãa neges ni ragwyl ei les.	{ Ni rygelir y dryglam.
Ni faw'r heir tua oganer.	{ Ni saif gogan ar gadarn.
Ni fatra, &c. <i>Id.</i> Ni batra.	{ Ni sengis yr ÿch du ar dy droed.

DIHAREBION CYMRAEG.

Ni thâg namyn wy.	Nid â gair i adwedd.
Ni thâl dim cennad.	Nid â gwayw yngionyn.
Ni thâl dim d'wêg ymread.	Nid amwys a wuel gwarth.
Ni thawdd dlêd er ei baros.	Nid angof brodyrde.
Ni thei'r gweli tafod namyn i arg- lwydd.	Nid anudon ymchwelyd ar y da.
Ni thei'r saeth i ebawl.	Nid â gost ar ynyd, a'r ynyd a ddaw ar y pôst.
Ni thorres Arthur nawdd gwraig.	Nid a rêd a gaff y bûdd.
Ni throf yn fy ammwlech.	Nid â ar fôr ind ymlafar.
Ni chyf egin yn marchnad.	Nid ar redeg y mae bredig.
Ni thynnaf ddraen o droed arall, a'i ddodi i'm troed fy hun.	Nid ar nuwaith y cad Heibin.
Ni thyr pen er dywedyd yn dêg.	† Nid asgyr a gaffa trefgordd.
Ni thyr llestr ni bo llawn.	Nid â swllt dau ddiabryd.
Ni welais lam rhwydd i ewig.	Nid â mtrew na dau i ancu.
Ni weles da yn nhŷ ei ddad, a hoffes da yn nhŷ ei chwegrwn.	Nid a wyl dyn a'i pyrth
Ni wich ei er ei daro ag asgwrn.	Nid benthŷg ni hanffo gwaeth.
Ni wisg cam ni wisg llain.	Nid bwrn ind laich.
Ni wua'r llygoden ei nŷth yn llosg- wrn y gâth.	Nid bywd gwenyn i geiliog. <i>Fid.</i> Ni lwydd.
Ni wua'r môr waeth na boddi.	Nid bywd rhyfedd i ddiniaid.
Ni wnel gyngor ei fam, gwuaced gyngor ei lysfam.	Nid can ffau ar lwynog.
Ni wyddis eisieu'r ffynnon onid êl yn hesp.	Nid côf gau yr offeiriad ei fod yn glochydd. <i>Alias</i> , Yn ysgolhaig.
Ni wyl driaid arno fai.	Nid cyfoethog ond a'i cymmero.
Ni wyl dyn a'i pyrth. <i>Alias</i> , Nid a wyl, &c.	Nid cymmaint bleddyn a'i drŷst.
Ni wŷr dŷn ddolur y llall.	Nid cymefin brân a chanu.
Ni wŷr dyn nid êl o'i dŷ.	Nid cymefin câth a chebystr.
Ni wŷr hawdd ei fod yn hawdd, onid êl hawdd yn anhawdd.	Nid cyttûn hûn a haint.
Ni wŷr ni welodd, ni feidr ni ddŷsg	Nid cyweithas ond brawd, <i>or</i> Heb frawd.
Ni wŷr pryder nis prydero ac nis pryno.	Nid chwarae a fo erchyll.
Ni wŷr yn llyyr namyn llyfr.	Nid chwarae chwarae â thau, nac â dŷr nac â haiarn.
Ni wŷr yr hŷch lawn, pa wich y wâg.	Nid da rhy o ddim.
Ni wŷr yr lâr nesaf i'r ceiliog.	Nid dedwydd ni ddyfo pwyll.
Nid â bawd yd ddyfnir llaeth lir.	Nid ellir coed o uapren. <i>Fid.</i> Ni ddelir.
Nid aeth rhyhir i goed.	Nid digon heb weddill.
Nid â côsp ar ynyd.	Nid diswrth heb diog.
Nid â cymyg arglwydd i lawr.	Nid diwyd heb nai.
Nid adchwelawg gair.	Nid drwêg arglwydd namyn drwêg wâs. [or.
Nid adwna Dew a wuaeth.	Nid drwg dim a wneler drwy gŷng- gŷng.
Nid â drw fal y del.	Nid dr gwr wrth ddygwraig.
Nid adwyth rhêg ni haedder.	Nid edrych ancu pwy decca' ei daleen.
	Nid edrychir yn llygad march rhôdd
	Nid eglŷr edrych yn uhywyll.

- Nid ei arfaeth a byrth dŷn, namyn ei dynged a'i herlyn.
 Nid ef a byrth dŷn ei debyg.
 Nid ef a ddiwg dŷn ei ddryg amynedd.
 Nid ef a gaiff pawb a fyynn.
 Nid ef hwn y mis nis gwyn.
 Nid eiddaw Duw a watter.
 Nid eiddun dedwydd dyhedd.
 Nid eir a bwyd taewyg yn rhâd.
 Nid ellir hael ar ni bo.
 Nid erchis bwyd ond ei brofi.
 Nid erchis yr hên Gyrys onid a fai rhwng y newidiau.
 Nid ergyd ni gwirer.
 Nid erys Malldraeth ar Owein.
 Nid esmwyth ymgyflogi.
 Nid gair gair alltud ar Gymro.
 Nid gnawd dialwr diosfu. [rhent.
 Nid gwaeth y geilwad angraff nâ
 Nid gwaeth yr ymladd dig na glew.
 Nid gwaradwydd gwellâu.
 Nid gwely heb wraig.
 Nid gwel dim na digou.
 Nid gwel gormodd na rhyfychan.
 Nid gwel gott na lleidr. *Vid.*
 Gwell.
 Nid gwel i'r rhoddwr nag i'r lleidr.
 Nid gwiw gwylder rhag eisieu.
 † Nid gwr namyn gwrthmuni.
 Nid hawdd blingo ag elestren.
 Nid hawdd chwythu tân a blawd yngenau.
 Nid hawdd deuddaw o'r unferch.
 Nid hawdd difenwi cywraint.
 Nid hawdd gwllana ar yr afr.
 Nid hawdd lladratta oddiar leidr.
 Nid hawdd tynnu znêr o bôst.
 Nid hwyrach yn y farchuad, croen yr oen na chroen y ddafad. *Vid.*
 Cyn ebrwydded.
 Nid iâch ond a fo marw.
 Nid iangwr neb ar Ferwyn.
 Nid llafurus llaw gywraint.
 Nid llai cyrchir drwg na da.
 Nid llai gwerth mesl na gwerth ffawd.
 Nid llywiawdr namyn Duw.
- Nid mād un ni bu Gymro.
 Nid mal aur da ydd a'r dŷn.
 Nid mawr i'th gerid os rhwy a erchid.
 Nid mi nid ti llewad cig y ci.
 Nid moel gwr yn aros gwallt.
 Nid moesawg morwyn a glyw lêf ceiliog ei thâd. *Vid.* Ni bydd moesawg.
 Nid mwy gwaith cōg na chanu.
 Nid mynechdid maerioni.
 Nid myned a ddêl eulwaith.
 Nid neges heb farch.
 Nid newid heb fâch.
 Nid oedd hôff cyn ni ddifenwyd.
 Nid o'i gorph ydd ymre y gwybed-yn.
 Nid oes ar uffern ond eisiau ei threfau.
 Nid oes cambren onid camran.
 Nid oes cywilydd rhag gofid.
 Nid oes gantho yr ewinedd i ym-grafu.
 Nid oes gŵyl rhag elusen.
 Nid oes neb heb ei fai.
 Nid oes o ddim ond fel y cymmerer
 Nid oes rhōdd namyn o fōdd.
 Nid oes wād tros waesaf.
 Nid oes wyledd rhag anferthedd.
 Nid proplwyd neb yn ei wlād ei hân.
 Nid rhaid dangos dirieid i gŵn.
 Nid rhaid doddi clōch am fwnwgl yr ynfyd.
 Nid rhaid i ddedwydd ond ei eni.
 † Nid rhaid peidi yn llŷs arglwydd.
 Nid sorri yt ar dy fam.
 Nid tân heb einias.
 Nid tebyg neb i Nêst.
 Nid trêf tâd ambydedd arglwydd.
 Nid trymmach y blewyn llwyd na'r
 Nid twyll twyllo twyllwr. [gwyn.
 Nid un anian iâch a chlâf.
 Nid ua-naws gwyros a gwern.
 Nid unfryd ynfyd a chall.
 Nid wrth brŷd gerid gwragedd.
 Nid wrth ei big y mae prynu cyff-yllog.

- Nid y bore y mae canmol diwrnod
têg.
Nid y fam a ddywaid ar bawb.
Nid ydyw'r bŷd ond bychydig.
Nid ymgais dirieid a da.
Nid ymgar y latteion
Nid ymweis a fo parch.
Nid yn undydd yr adeliwyd Rhuf-
ain.
† Nid ysgar anghenawg ac anhych-
fryd.
Nid ysgar diriaid ac anhuedd.
Nid ystyn llaw ni rubuch calon.
Nid ystyr cariad cywilydd.
Noswyl iâr gwae a'i câr.
Nuglaw gan y cawn.
- Traethawd o athronddysg Gymraeg.*
- Ni ŵyr ni ddŷsg.
Ni ddŷsg ni wrendy.
Ni wrendy ond astud.
Nid astud ond dedwydd.
Nid dedwydd ond a atto ei garu.
Ni ad ei garu ond difilain.
Nid difilain ond ufydd.
Nid ufydd ond tawedog.
Nid tawedog ond goddefus.
Nid dioddefus ond synhwyrol.
Nid synhwyrol ond cydwybodus.
Nid cydwybodus ond cywir.
Nid cywir ond meddylgar.
Nid meddylgar ond serchog.
Nid serchog ond cerddgar.
Nid cerddgar ond ymddiddangar.
Nid ymddiddan ond am Dduw.
- Traethawd arall nid anwŷw ei ystyried.*
- Nid cyngor ond tâd.
Nid gweddi ond mam.
Nid ymgeledd ond chwaer.
Nid cadernid ond brodyr.
Nid galluog ond cefndŷr.
Nid cenhedlog ond cyfyrdŷr.
Nid hoywder ond cleddyf.
Nid amddiffyn ond tarian.
Nid hyder ond bwa.
- Nid brwydr ond gwewyr.
Nid llâdd ond dager.
Nid tŷ heb ŵr.
Nid tan heb gŷff.
Nid gwely heb wraig.
Nid ynfydrwydd ond cariad.
Nid ffolineb ond meddwdod.
Nid tloedi ond clefyd.
Nid gwall synwyr ond ymrysson.
Nid methiant ond musgrethi.
Nid doethineb ond tewi.
Nid diogi ond syrthni.
Nid syrthni ond pechod.
Nid pechod ond tentasiwn.
Nid tlawd ond nas cymmer.
Nid cyfoethog ond syber.
Nid gwresog ond y haul.
Nid oer ond y lleuad.
Nid amler ond sêr.
Nid luan ond gwynt.
Nid molianus ond cyttundeb.
Nid cyfoeth ond iechyd.
Nid yspail ond gwynt.
Nid prudd-der ond marwolaeth.
Nid llawenydd ond nef.
Nid anhyfryd ond uffern.
Nid hyfrydwch ond gyda Dduw.
Nid athrylith ond llawen.
Nid diddim ond trist.
Nid dedwydd ond diddrwg.
Nid diddrwg ond dibechod.
Nid dibechod ond sanc taidd.
Nid sanctaidd ond diwybod.
Nid diwybod ond disynwyr.
Nid ludoliaeth ond ienengetid.
Nid ieuengetid ond enuyd awr.
Nid twyll ond y byd.
Nid prudd-der ond cisiau.
Nid helaethrwydd heb ddigon.
Nid ambeuthun llawer.
Nid siomedigaeth ond gwraig.
Nid difyrwch ond milgi.
Nid llawenydd ond march.
Nid digrifwch ond gwalch.
Nid ofnog ond digasog.
Nid digasog heb achos.
Nid dioddefgar ond doeth.
Nid doeth a ymryson.

Nid mwynder ond merch.
 Nid mapgar ond dihlain.
 Nid milan ond tacog.
 Nid tacog ond cerlyn.
 Nid cerlyn ond afrywiog.
 Nid afrywiog ond iangwr.
 Nid iangwr ond o arferu.
 Nid hawddgar ond difalch.
 Nid difalch ond trugarog.
 Nid trugarog ond deddfol.
 Nid marchog heb ffonn.
 Nid peddestr heb fwa.
 Nid chwannog ond mab.
 Nid esgeulus ond gweinidog.
 Nid cywir ond ci.
 Nid melus ond pechod.
 Nid chweww ond penyd.
 Nid ymddiried ond cydymmaith.
 Nid hoffder ond etifedd.
 Nid glân ond y pŷsg.
 Nid cyfrinach ond rhwng dau.
 Ni ŵyr ond a weles.
 Nid yspys ond a ymosynno.
 Nid cyfarwydd ond a wypo.
 Nid call ond a gatwo yn ei gôf.
 Nid dŷsg heb synwyr.
 Nid gwenhieithus ond merch.
 Nid afieithus ond diosal.
 Nid gwenwynig ond câth.
 Nid ffyrnig ond ci.
 Nid creulon ond llew.
 Nid cyfrwys ond eppa.
 Nid dichellgar ond llwynog.
 Nid ystrywgar ond ysgyfarnog.
 Nid ethrylithgar ond bytheiad.
 Nid diswrth ond byrrhwch.
 Nid brwnt onid ffwlbert.
 Nid moethus ond bele.
 Nid bywiog ond gwiwair.
 Nid esgud ond dŷfigi.
 Nid esmwyth ond pathew.
 Nid difaith ond y-tlum.
 Nid bouheddig ond hŷdd.
 Nid rhywiog ond march.
 Nid gwâr ond ŷch.
 Nid taeg ond eidion.
 Nid rhadlawn ond dafad.
 Nid llyseuwraig ond gafr.

Nid tomlyd onid bŵch.
 Nid tég onid paun.
 Nid rhyfygus onid bronfraith.
 Nid serchog ond eos.
 Nid balch ond alarch.
 Nid syw ond y bi.
 Nid siongog ond y dryw.
 Nid cyfannedd ond ceiliog.
 Nid afradlon ond iâr.
 Nid ynfyd ond gâwydd.
 Nid budr ond hwyad.
 Nid gwrol ond ceiliog du.
 Nid mwynaidd ond eog.
 Nid llechiad ond cyfflog.
 Nid anllad ond aderyn y to.
 Nid musgrell ond ceiliagwydd.
 Nid glŵth ond mulfran.
 Nid anferth ond garan.
 Nid trais ond tân.
 Nid rhwystr ond dŵr.
 Nid ysgafn ond wybr.
 Nid trwm ond daiar.
 Nid dewr ond gwŷr.
 Nid calonnog ond a gyrcho.
 Nid diarswyd ond a ariho.
 Nid ofnog ond a ffôo.
 Nid llwŷr ond a lecho.
 Nid anfeidrol ond dim.
 Nid dim ond Duw.

Ychwaneg o'r cyffelyb.

Nerth eryr yn ei ylfm.
 Nerth unicorn yn ei gorn.
 Nerth sarph yn ei chloren.
 Nerth hwrdd yn ei ben.
 Nerth arth yn ei breichiau.
 Nerth tarw yn ei ddwyfron.
 Nerth ci yn ei ddant.
 Nerth twrch yn ei aflach.
 Nerth ysguthan yn ei hadanedd.
 Nerth gwraig yn ei thafod.

○

○ Achos y fammaeth y cusenir
 y mab.
 ○ bob ceinmyged cyffes oreu.

O bob ffordd o'r awyr ydd ym-
chweilo'r gwynt y daw glaw.
O bob trwm trymmaf henaint.
O bychydig y daw llawer.
O bydd cell i gi mynych ydd â iddi.
Id. Atfai.
O bydd llawen y bugail, llawen
fydd y tylwyth.
O bydd neb yn ôl bid y bawaf.
O bydd uweli bawd na sowdl.
O cheri di ni'th garo, collaist a
geraist yuo.
Och wŷr nad aethan yn wragedd.
O chyrracdd fry ni ddaw obry.
Odid a ardd.
Odid a ddyry atdeb.
Odid a gatwo wyneb o eisiwed.
Odid archoll heb waed.
Odid da diwarafun.
Odid difro diwyd.
Odidawg a fo didwyll.
Odid dŷn tēg dianaf.
Odid eddewid a ddêl.
Odid elw heb antur.
Odid o'r cant cydymmaith.
O down ni, ni a ddown.
O down ni er pedwar ar ddêg, ni
a ddown er pymtheg.
Oed y dŷn ni chanlyn y da.
Oedd raid deall i alltud.
O eisiau gwrda y dodir bowddyn
ar y bwrdd.
† O englyn ni ddaliaf haid.
Oer pob gwlyb.
Oer yw i sgell yr alanas.
O flewyn i flewyn ydd â'r pen yn
foel.
O fôr ac o fynydd, ac o waelod
afonydd, y denŷn Duw dda i
ddedwydd.
Offeren pawb yn ei galon.
Ogfaenen yn geneu henwch.
O gywirdeb y galon y dywaid y
giwrion.
O hir ddylêd ni ddyllir dim.
O hoeny i hoeny ydd â'r march
yn gwtta. [cawl.
O lymmaid i lymmaid y dau fu'r

O llâdd y gâth lygodyn, Ar fiŷs
hi a'i hys ei lûn,
O mynau nodi y iwrech, ti a fŷri
naid angen. *Or,*
O mynau fod yn iyrechgi ti a fŷri
naid a fo mwy.
Oni byddi cyfarwydd cyfarch.
Oni byddi grŷf bydd gyfrwys.
Oni byddi wrth gyngor dy fam,
bydd wrth gyngor dy lysfam.
Id. Ni wnel.
Oni cheffi gennin dŵg fresych.
Oni heir ni fedir.
Onid march ys caseg.
O'r ddenddrwg goreu yw'r lleiaf.
Os gŵr mawr cawr, os gŵr bychan
corr.
O sŷl i sŷl ydd â'r forwyn yn wrâch

P

PA ham y bydd cŷl y bareud?
am ysglyfaid.
Paham y llŷf y ci y maen? am nas
gall ei yssu.
Pa le yn y fuddai y mae'r enwyn.
Pan bwyser arnad, tynn dy droed
attad.
Pan dywyso y dall ddall arall, y
ddau a ddigwydd i'r pwll.
Pan dywyso'r enderig ei braidd ni
bydd da i'r ysgrubl y dydd hwnw.
Pan êl lladron i ymgyhuddo y caiff
cywriaid eu da.
Pan fo addoed ar y geifr, y bychod
a ridiir.
Pan fo ingaf gan ddŷn, ehengaf
fydd gan Duw. *Id.* Po.
Pan fo culaf yr ŷch, goreu fydd
yngwaiih.
Pan fo meilierydd ar ben maluria,
y bydd esgud asgell gwipia.
Pan fo tecca'r chwarae goreu fydd
peidio.
Pan gaer ni hi ni cheir ni ha.
Pan laddo Duw y llâdd yn drwm.
Pan gysgo pawb ar gylched, ni
chwsg Duw pan rydd gwared.

- Pan wypo dŷn ladd ei cynddaredd
a yr arno. *Vid.* Y ci.
- Pan nad rhyfedd na thŷf post aur
trwy nen tŷ yr euwir.
- Pan yrer y gwyddel allan, ynfyd
ydd heuir ei fod.
- Pa waeth y diing y gâth ar ol tori
ei hewinedd.
- Pawb a chwennydh anrhydedd.
- Pawb a drais ym mhais ei dâd.
- Pawb a guith cedor ynfyd.
- Pawb a'i chwedl cantho.
- Pawb drosto ei hunan, Duw dros-
om ni i gyd.
- Pawb yn llosgwrn ei henfon.
- Pawb yn y gorphen.
- Pe dywettai dafawd, a wypai geu-
dawd, ni byddai gymmodawg
neb rhai.
- Pei y gâth a fyddai gartref, gwaeth
fyddai i chwi.
- Pen carw ar ysgyfarnog.
- Pen ci ar fore wanŷyn.
- Pen punt a llosgwrn dimmai.
- Pen saer pob perchennog.
- Pen dros bawb lle nis carer.
- Perchi gŷr er ei fawed.
- Pettwn dewin ni fwyttawn furgyn.
- Pieuffo'r fawch aed yn ei llosgwrn.
- Pilio wy cyn ei rostio.
- Pob byw a enir i ysgar.
- Pob cadarn gwan ei ddiwedd.
- Pob cyffelyb ymgais.
- Pob darogan dydderpid. *Alias,*
derfid.
- Pob dihareb gwir, pob coel cel-
wydd.
- Pob ddryll ydd â'r aing yn y pren.
- Pob edn a edwyn ei gymmar.
- Pob euwir difenwir ei blant. *Vid.*
- Pob gwlad yn ei harfer. [Enwir.
- Pob hir nychdod i angau.
- Pob llwybr mewn ceuant i'r un
ffordd a redant.
- Pob llwf; llemmittor arnaw.
- Pob peth yn ei amser.
- Pob peth a ddaw trwy'r ddaiar,
ond y marw mawr ei garchar.
- Pob traha yn y gorphen.
- Po cyfynga gau ddyd ehenga gan
Dduw.
- Po dyfna' fo'r môr diogelaf fydd
I'r llong.
- Po hena fo'r Cymro ynfytta fydd.
- Po hyna' fo'r ŷd tebycca fydd i
ŷd. *Vid.* Bo.
- Po mwya' fo'r brŷs, mwya' fydd
y rhwystr.
- Po mwya' fo'r drafod, mwya' fydd
y gorfod.
- Po mwya' fo'r llanw, mwya' fydd
y trai.
- Po tynna fo'r llinyn cynta tyrr.
- Pren ynghod arall biau.
- Prynhawn côch a mowredd gwraig.
- Pryn hên pryn eilwaith.
- Pryn tua flingych.
- Pwy bynuag sy heb wraig sy heb
Pwyll a ddyly padell. [ymryson.
- Pysgotta ym mlaen y rhwyd.

R

- R**HAG angau ni thyccia ffo.
- Rhag anwyd ni weryd canwyll.
- Rhag bod y sŷl heb siglaw.
- Rhag myned un llôg o'r tŷ.
- Rhag newyn nid oes ŷyledd.
- Rhagnythed iar cyn dogwi.
- Rhag trymfryd ochid ychenawg.
- Rhaid fydd i'r fuwel wrth losgwrn.
- Rhaid i segur beth i'w wneuthur.
- Rhaid wrth amhwyll pwyll parawd.
- Rhaid yw croppian cyn cerdded.
- Rhan druan rhau draian.
- Rhan gorŷydd o dâd.
- Rhan y gwâs o gig yr iar.
- Rhannu rhwng y bôl a'r cefn.
- Rhettid carr gan orwaered.
- Rhettid maen yn y gaffo wastad.
- Rhewydd pob rhyfeddawd.
- Rheiddawg ychenawg ar ffo. *Al.*
ar gychwyn.
- Rhin trîdyn cannyn a'i clyw.
- Rhōdd ac adrodd rhōdd bachgen.
- Rhōdd fawr, ac addaw bychan.

Rhôdd Ifor ar ei gappan.
 Rhôdd gwŷr Ergmg.
 Rhôdd i hên nac adolwg.
 Rhoi'r carr o flaen y march.
 Rhoi'r dorth, a gofyn y datell.
 Rhoi'r ordd dan y celynullwyn.
 Rhuthr ei o gribardd.
 Rluthr enderig o'r âllt.
 Rhuthr mammaeth.
 Rhwng y ddwy ystôl ydd â'r din i
 lawr.
 †Rhwy fu rhy fychod gymmen.
 Rhwydd ni bo dyrys.
 Rhybudd ofnawg a dal y ci.
 Rhybudd i ddedwydd.
 Rhybrynwys ry erchis.
 Rhybrynawdd barfawg a eirch.
 Rhybueded baw gares.
 Rhybueded drygfab ei fam.
 Rhy dym a dyrr.
 Rhy lawn a gyll.
 Rhy uchel a syrth.
 Rhygas rywelir.
 Rhyfoddawg rhy sawr a wŷl.
 Rhygas pob rhywir.
 Rhygu pob rhyfychod.
 Rhyw i fab iwrch lammu.

S

SEF a ladd a gyhudd.
 Sef a lwydd i fess ei chelu.
 Sef yw blaidd y bugail.
 Seith mlynedd y darogenir delli.
 Siarad cymmaint a mab saith gudyn.
 Siarad cymmaint a merddin ar bawl.
 Sicraf yw yr hyn sicraf.
 Sieffrai pieu'r troed, Sieffrai pieu'r
 fwyall.
 Siommi Duw â mynach marw.
 Sôn am Awst wiliu'r Nadolig.
 Swrth pob diog.
 Sychu twyn y swêch.
 Synmudaw addef rhag drŵg.
 Syrthid march oddiar ei bedwar-
 caru.
 Syrthid mefl o gessail.

T

TABLER i lyfau, Tafarn i
 chwedlau.
 Tafawd a dyrr asgwrn.
 Tafawd aur ym nihen dedwydd.
 Tafawd gelyn ar ddannedd, ni chyd-
 sain ar wirionedd.
 Tafll âth unllaw, cais â'th ddwy-
 law. *Vid.* Bwrw.
 Talwys a ryfeichwys.
 Tawedog tew ei ddrŵg.
 Tebyg oedd cŵd i gyfrwy.
 Tebyg oedd hŵch i garegl.
 Têg pob dianaf.
 Têg pob hardd.
 Têg tân bob tymp.
 Teirgwaith y dywaid mursen ben-
 dith Duw yn tŷ.
 Teirgwrs gwraig rhewyd.
 Telittor gwedi halawglw.
 Terfyn cywiraf cyngwystl.
 Toll sawr a wna toll fechan.
 Tra bo'r borfa'n yn tyfu, y bydd
 marw'r march.
 Tra fo'r ci yn maesa, ydd â yr ys-
 gyfarnog i'r coed.
 Trafferth ŷch hyd echwydd.
 Traha, a threisio gweiniou, a ddifa
 yr etifeddiou.
 Tra retto'r ôg rheded y freuan.
 Tra retto'r ôg y rhêd y ddraenglwyd.
 Trêch aminod na gwir.
 Trêch a gais nag a geidw.
 Trêch amian nag addysg.
 Trêch Duw nâ drŵg obaith.
 Trêch gwan Arglwydd na chadarn
 wâs.
 Trêch gwlad nag Arglwydd.
 Trêch tynged nag arfaeth.
 Treigl maen hyd wastad.
 Trengid golud ni threingc molud.
 Trengid lûd ni threingc golud.
 †Trengis a fremmis. *Alias,* Fref-
 Trickid cyn ni wahodder. [wys.
 Trickid wrth barch ni thrig wrth
 ei gyfarwys.

Trist pob galarus.
 Troi o bobtu i'r berth.
 Troi'r gâth yn yr haul.
 Trychun nid hawdd ei ochel.
 Trydydd troed i hiên ei ffon.
 Tu ni fynno Du w ni lwydd.
 Tw farch benthyg.
 Twyll drwy ymddiried.
 † Twyllid rhyfegid rhyfygaid.
 Twyllwr yw gwobr.
 Tyfid maban ni thîf ei gadachan.
 Tyfid ebawl o hyd garr.
 Tyfid enderig o'i dorr.
 Tynghedfen gwraig ott.
 Tynnu bâch trwy goed.
 † Yst yw'r chwedl i'r Euglyn.
 † Tywyll boly hyd pan lefau.
 † Tywyuid gienyn i rann.

U

UCHENAID at ddoeth.
 Uchenaïd gwrâch ar ôl ei huwd.
 Ucher a ddaw gan ddryg-lin.
 Un arffed a fâg i gant.
 Un cam diogi, a wna dau a thri.
 Unllaw ar dân canllaw ar wlaû.
 Unllawiog fydd mammaeth.
 Unilygeidiog fydd brenin yngwlad
 y deilliad.
 Un geiniawg a ddily cant.
 Unpryd yr iâr yn yr ysgubor.
 Untrew o garchar.
 Unwath yr aeth yr Arglwyddes i
 nosio hi a foddodd.
 Uwch pen na dwy ysgwydd.

W

WAETHWAETH, &c. *Vid.*
 Gwaethwaerh.
 Wellwell, &c. *Vid.* Gwellwell.
 Wnech trist drwg a cry.
 Wolid ni wyl ei berchen.
 Wythnos y llwynog.

Y

Y Bendro wibwrn.
 Y bol a bil y cefu.
 Y bûdd a ludd y lludded.
 Y câr cywir yn yr ing y gwelir.
 Ychydig laeth a hynny yn enwyn.
 Ychydig yn aml a wna llawer.
 Y cî a fynir ei grogi a ddywedir
 ei fod yn llâdd defaid.
 Y efn a gerddo a yrrir.
 Y cyntaf a ddêl i'r felin, malar
 iddo yn gyntaf.
 Y cyntaf a'i clybu, dan eî dîn y
 darfu.
 Y cyntaf ei ôg, cyntaf ei grymman.
 Y dafu a dyll y garreg, mid o gryf-
 der ond o fynych syrthio.
 Y diweddaf a orddiwedder ar y freu-
 an, ar hwnnw y dielir.
 Y dôn a werthodd ei dŷ, ym mha
 wlad y caiff letty.
 Ydyw corn heb ysgyfarn.
 Y fefl a wneler yn rhin nant, hi a
 dywynyg yngwlydd cant.
 Y felin a tâl a fydd dwfr.
 Y ferch a ddêl i'w phrosi, hwy'r
 y daw i'w phriodi.
 Y gâth a fo da ei chroen a flingir.
 Y gueuen goeg sy' galettaf.
 Y gwr yn ceisio ei gasseg, a'i gas-
 seg dano.
 Y gwn a roed i gannwr, ac nid a'r
 gwn o dŷ'r gwr.
 Y llaw a rydd a gynuull.
 Y march a fydd marw tra fo'r
 gwellt yn tyfu. *Vid.* Tra fo.
 Y march a wyl yr ŷd ac ni wyl y
 cae.
 Y march a fram a ddwg y pwn.
 Ymbell ymhheuthun a wna mesl.
 Ynguddio ar gefn y gist.
 Ymhob daioni y mae gobrwy.
 Ymhob drygioni y mae pechod.
 Ymhob dewis y mae cyfyngder.
 Ymhob crefft y mae ffalder.

Ymhob elwyf y mae perygl.
 Ymhob gwlad y megir glew.
 Ymhob dyn y mae enaid.
 Ymhob enaid y mae deall.
 Ymhob deall y mae meddwl.
 Ymhob meddwl y mae naill a'i
 drwg a'i da.
 Ymhob rhith y daw angen.
 Ymhob rhyfel y mae gofal.
 Ymhob pechod y mae ffeledd.
 Ymryson â'r gôf yu ei efail.
 Ymryson â deeth ti a fyddi doeth-
 ach.
 Ymryson â ffôl ti a fyddi ffolach.
 Y mûd a ddywaid y gwir.
 Ymchwelid Duw ei law yngauaf-
 nos.
 Y naill flwyddyn a fydd mam i ddyd,
 a'r llall fydd ei elldrewyn.
 Yn ceissio'r blewyn glâs y boddodd
 y gasseg.
 Yneb a saetho ar adrybedd, a gyll
 ei saeth.
 Y naill wenwyn a lâdd y llall.
 Yneb a fo a march gantho a gaiff
 farch yu menthyg.
 Ynyd a gabl ei wrthban.
 Yn y croen y ganer y blaidd y bydd
 marw.
 Yn y lle y bo'r da y rhoir ac y tyc-
 cia.
 Yn y lle'dd ymgreimio'r march ydd
 edy beth o'i flew.
 Yr aderyn a faccer yn uffern, yn
 uffern y myn drigo.
 Yr afr ddu a lûs.
 Yr hai a laddodd yr hûch.
 Yr hoedl, er hyd fo ei aros, a dder-
 fydd yn ddýdd ac yn nûs.
 Yr hûch a dau a fwyty'r soeg.
 Yr hûch a wich, ys lû a lâdd.
 Yr oen yn dysgu i'r ddafad bori.
 Yr un asgwrn a dâl.
 Ys da felin a ballodd.
 Ys dir drwg rhag drwg arall.
 Ys dir i hael a roddo.
 Ys dir llâdd y llafn wrth refed y
 troed. *Vid.* llâdd,

Ys drwg y deg ewin, ni bortho i'r
 un gylfin.
 Ys ef a llâdd a gylhudd.
 Ysgafullwyth a glûd coed.
 Ysgafu y daeth, ysgafu yr aeth.
 Ysgrubl dirieid yu cidaaf.
 Ys gwêll cân mesur na chan tryeb.
 Ys gwêll cau â bÿs uag â dwn.
Vid. Haws.
 Ys id ar bawb ei bryder.
 Yssid bwyd drygwr heb ei ddiolch.
 Yssu bwyd yr ynyd yu y blaen.
 Ys marw a fo dibailh.
 Ystum llawgar yn rhamnu.
 Yspys y dengys y dÿn, O ba rádd
 y bo ei wriddyn. *T. A.*

Câs bethau gwyr Rhufain.

BRENIN heb ddoethineb.
 Marchog heb profedigaeth.
 Arglwydd heb gyngor.
 Gwraig heb feistrolaethwr
 Cyffredia heb gyfraith.
 Gwasanaethlyu heb ofn.
 Tlawd balch.
 Cyfoethog heb elusen.
 Iustus heb gyfiawnder.
 Esgob heb ddÿsg.
 Henddyn heb ddwywoldeb.
 Ieuange heb ostyngeddwydd.
 Doeth heb weithredoedd da.

Casddynion Selyf ddoeth.

Dyn
 Nis gwypo ac nis dysgo.
 Ni bo ganddo a'i gwasanaetho, ac
 nis gwasanaetho ei hun.
 Yr hwn a ddelo iddo lawer ac ni
 roddo ddim.
 A ymrysono a'i arglwydd oni el i'w
 bwl.
 A fo rhyfelwr llesg, ac ni ddymunio
 heddwch o flaen rhyfel.
 A ogano arall am y beiau a fo arno
 ei hun.

- A dybio ei fod yn well nâ neb ar bob peth, ac yntau yn waethaf oll.
- A echwyno cymmaint, ac na bo ganddo a'i talo.
- A roddo ei gwbl, ac a fo ei hûn heb ddim.
- A addawo bob peth, ac ni chywiro ddim.
- A fygythio bawb, ac ni bo ar neb ei ofn.
- A ddywetto lawer, ac ni wrandawo ar neb.
- A archo pob peth a welo, ac ni chaffo ddim.
- A addefo ei rin i'w elyn, neu i'w nêb y gwypo nas cêl.
- A fasnacho bob peth, ac heb prynu dim.
- A dyngo lw anudon, ac ni bo neb yn ei gredu.
- A'i rhoddo ei hun mewn anurddas, er urddas i un arall.
- A welo lawer o foesau a chelfyddydau, ac ni ddysgo ddim.
- A bryno bob peth, ac heb ynill dim.
- A gasao bawb, a phawb yntau.
- Na chretto neb, na neb yntau.
- A ymyrro ar bob peth heb achos.
- A geisio gêl gan ddŷn dieithr.
- A gretto i bawb er nas adnappo.
- A wnelo yn un dydd, fel na allo dranoeth.
- A ymddirietto i rôdd.
- A gaffo ddewis, ac a ddewiso'r gwaethaf.
- A debycco orfod o falchder.
- A gasao ei lês er ailes i'w gymmydog.
- Ni wnêl da, ac nis gatto i arall.
- A ymgadarnhao mewn drŵg olwg.
- A dybio ei fod yn gall, ac yntau yn angall.
- A ddysgo lawer, ac ni wypo ddim.
- A adawo ei gydymmaith heb achos.
- A wnêl drŵg, ac ni bo edifar ganddo.
- Tlawd a wrthotto crynodeb.
- A wypo gyfraith Dduw a'i orchymynion, ac a ddadleu yn eu herbyn er gwobr.
- A ymfrostio o'i gywilydd ei hûn.
- A ddirmygo Dduw a dŷn.
- A dreuliais a fu fau,
- A roddais a sy fau,
- A gedwais a gollais,
- A neccéais sydd i'm colli
- } *Medd yr enaid.*
- Dŷsg yn grâff a welych.
- Cadw yn grâff a ddysg ych.
- Adrodd y peth a fettrych.
- Ni wêdd yn bencenedl ond gŵr a ymladdo gyd a'i gâr ac a ofner, a ddwetto gyda'i gâr ac a wrandawer, a fechnio gyda'i gâr ac a gymmerer.
- Iachaf cîg llwddn gwŷllt, Iwrch.
- Iachaf cîg llwddn dôf, Twrch.
- Iachaf cîg edn gwŷllt, Petris.
- Iachaf cîg edn dôf, Iâr.
- Iachaf pysgod môr, Llythi.
- Iachaf pysgod dŵr croyw, Draenog a Brithyll.
- Eri chadarn bŷd.*
- Arglwydd, yr hwn sydd faen dros iaen.
- Drûd, ni wnêl ond a fynno.
- Diddim, ni bo dim i'w gael gantho.
- Saith gynneddf ynad.*
- Mûd a llafar, Drûd a byddar, Ynfyd, ofnawg, a golleichiawg. K.

PEDAIR CAMP AR HUGAIN.

OR 24 hyn, dêg gwrolgamp sydd, a dêg mabolgamp, a phedair o'r gogampau. O'r dêg gwrolgamp, chwêch sydd o rym corph: 1. Cryfder. 2. Rhedeg. 3. Neidiaw. 4. Nofiaw. 5. Ymafael. 6. Marchogaeth. Ac o'r chwêch hyn pedair sy bennaf, ac a elwir tadogion gampau, sef Rhedeg, Neidio, Nofio, Ymafael. A hwy a elwir felly am nad rhaid wrth ddefnydd yn y byd i wneuthur yr un o honynt, ond y dŷn fal y ganed. Y pedair gwrolgamp o rym arfau yw, 1. Saethu. 2. Chwareu cleddyf a bwccled. 3. Chwareu cleddeu deuddwrn. 4. Chwarau ffoŷn ddwybig.

O'r dêg mabolgamp, tair helwriaeth sydd, 1. Hely a milgi. 2. Hely pŷsg. 3. Hely aderyn. A saith gamp deuluaidd, 1. Barddoniaeth. 2. Canu telyn. 3. Darllain Cymraeg. 4. Canu cywydd gan dant. 5. Canu cywydd pedwar ac accenu. 6. Tynnu arfau. 7. Herodraeth. A'r pedair a elwir gogampau yw, 1. Chwarau gwyddbwyll. 2. Chwarau towlbwrdd. 4. A Chyweiriaw telyn.

NAW HELWRIAETH,

OR naw Helwriaeth, tair helfa gyffredin sydd; 1. Carw, 2. Haid wenyn. 3. Gleisiad: A thair helfa gyfarthfa, 1. Arth. 2. Dringhedydd. 3. A Cheiliog coed: A thair helfa ddolef, 1. Llwynog. 2. Ysgyfarnog. 3. Iwrch. Y Carw a ddywedir ei fod yn un o'r tair helfa gyffredin, yn gyntaf, am ei fod yn wychaf ac yn wrolaf anifail y mae helwriaeth arno â bytheiad ac â milgwn: yn ail, am ei fod yn rhannog rhwng pawb a ddêl atto wedi ei lâdd, cyn tynnu'r croen oddiamdano: oblegid, os bydd gŵr ar ei daith yn dyfod heibio yr amser hwnnw, ef a gaiff rann o hono wrth gyfraith cystal a'r neb a'i lladdo. Haid wenyn sy helfa gyffredin, oblegid pwy bynnag a'i caffo ar ei dir ei hun, neu ar dir arall, y mae yn rhannog pawb o honi ar a ddêl atti cyn rhoi o hono wystl, sef yw hynny rhoi nôd wrthi i ddangos mai efe a'i casas gyntaf; ac onis gwna, pawb a ddelo yno a gaiff rann o honi, ond bod *4d.* yn myned i berchennog y tîr. Gleisiad a elwir yn helfa gyffredin, oblegid pan fydder yn ei hely â rhwyd neu â thryfer, neu mewn modd arall, pwy bynnag a ddêl atto cyn ei rannu, y mae iddo rann o hono cystal a'r neb a'i dalio; os bydd mewn dŵr cyffredin.

Yr Arth sy helpa gyfarthfa, am ei bod yn gig hely o'r pennaf, ac am na bydd fawr ymlid arni, am nas gall gerdded ond yn araf, ac ni bydd ond ei baeddu, a'i chyfarth, a'i llâdd.

Dringhedydd yw pob peth a ddringo i frig pren i'w amddiffyn ei hun. Ac ni ddyly heliwr ddywedyd Bele, neu Gâth goed, neu Wiwair, neu Ffwlbart, ond eu galw Dringhedydd llwyd, dringhedydd du, dringhedydd côch. Ac am na's gall dringhedydd ddiange ym mhell, ond dringo i'r pren, ac yno ei faeddu a'i gyfarth a wnair.

Ceiliog coed a elwir yn helpa gyfarthfa, oblegid pan ddêl y bytheiad ar ei hynt ef, ei ymlid a wnânt oni gymmero bren, ac yno ei gyfarth a'i faeddu a wnair.

Y Cadnaw sydd helpa ddolef, oblegid er maint fo'r gwacddi a'r canu cyrn ar ei ôl, ef a gynnal ei helynt oni flino.

Ysgyfarnog sydd helpa ddolef am ei bod yn cadw ei helynt er maint fo'r ymlid arni.

Yr Iwrch a elwir yn helpa ddolef oblegid yr un achos.

Pennaf cig hely yw Carw, ac Ysgyfarnog, a Baedd gwyllt, ac Arth.

Os gollyngir milgwn i garw neu anifail arall, a'i ymlid o'r milgwn dros fryn, allan o olwg, a'i lâdd, y milgi blaenaf yn y golwg diwethaf biau'r croen. Ond ni chaiff miliast groen er ei ynnill, oni bydd hi yn dorrog o filgi a ennillodd groen, ac yna hi a'i caiff.

Am Ysgyfarnog, pa beth bynnag a'i lladdo, y ci neu'r peth arall a'i cotto o'i gwâl a'i piau, os ei cheisio y byddir i'w hmylid.

Y naw helwriaeth a ddyly bawb eu gwybod ar a ddygeo gorn. Ac oni feidr roi ateb am danynt, ef a gyll ei gorn. Ac os daw neb i hely a'i gynllyfan amdano, oni feidr roi ateb am y naw helwriaeth, ef a gyll ei gynllyfan. Ond ef a all fod a'i gynllyfan am ei fraich yn ddiddial.

Ni all neb illwng na milgi na miliast i un anifail pan fo'r bytheiaid yn ei ymlid, oni bydd iddo ynteu fytheiaid yn ei ymlid; ac oni bydd, fé all y neb a fo yn canlyn y bytheiaid dorri llinyn garr ei filgi, os efe a'i gillwng.

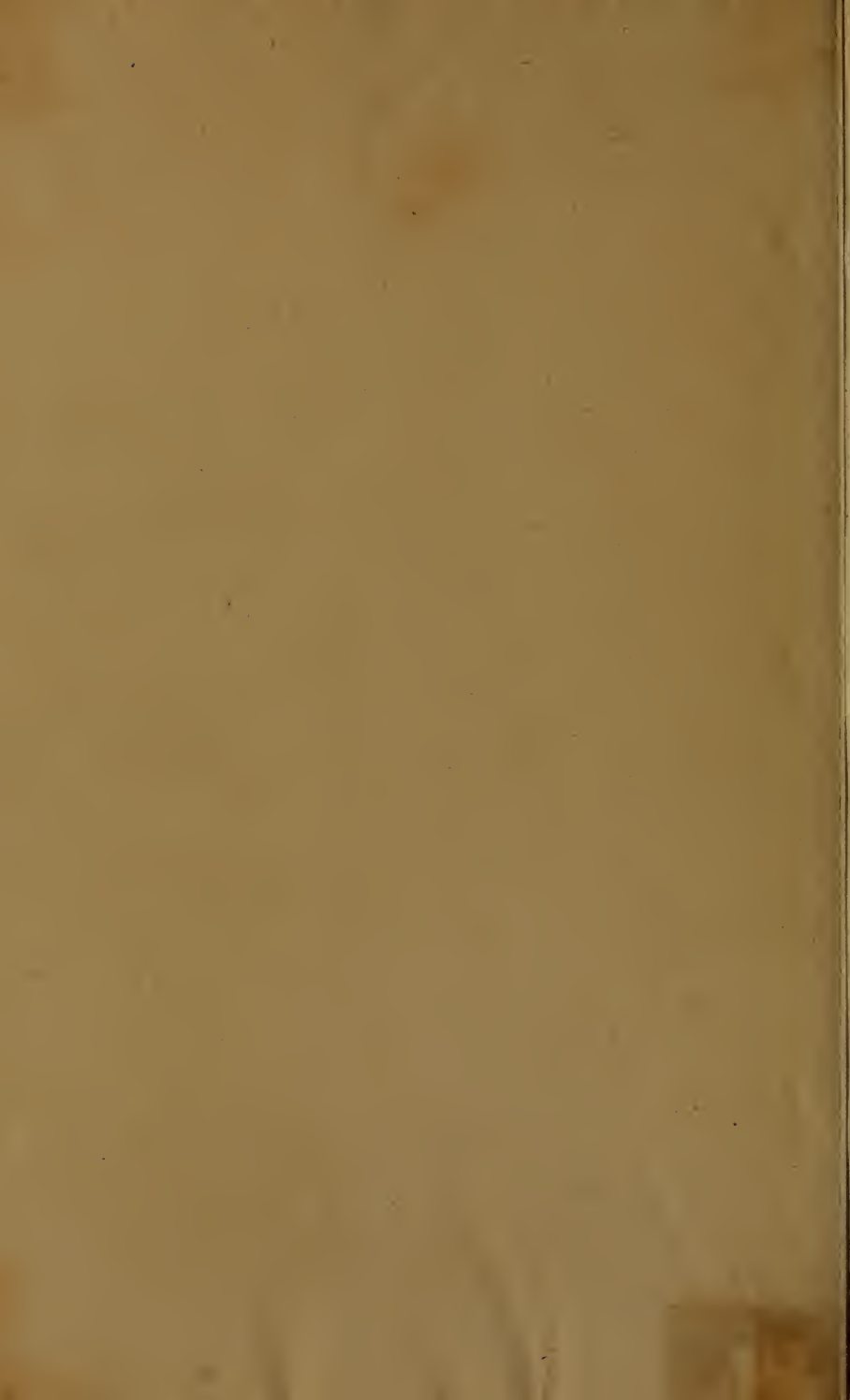
Nid rhôdd i neb saethu anifail y bo helwriaeth arno, pan fo yn ei esmwythdra, tan boen colli ei fwa a'i saeth i arglwydd y tir. Ond efe a gaiff ei saethu, a'i lâdd os gall, pan fo'r huaid ar ei ôl; ond na chaiff saethu ym mÿsg y cŵn.

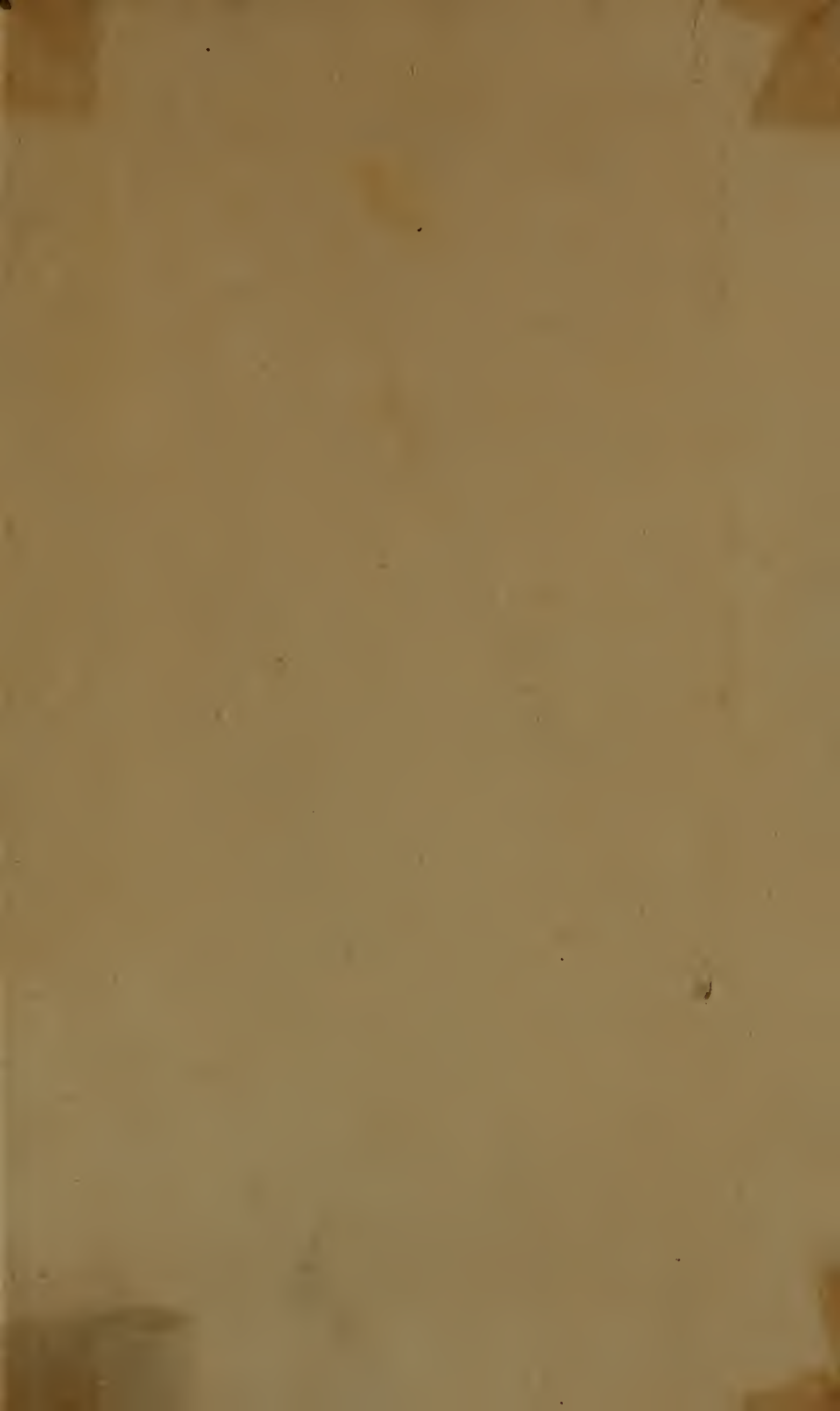
Os â neb i hely, a gillwng ar anifail, a chyfarfod o gŵn segur ag ef, a'i lâdd, y cŵn cyntaf bieufydd, onid cŵn y brenhin fydd y rhai segur.

Yr anifail a helier fydd ar arddelw yr heliwr cyntaf, hyd oni ymchwelo ei wyneb parth a'i gartref, a'i gefn ar yr hely. Ond o bydd ei gŵn ef yn hely, ac ynteu wedi ymadael a'i gŵn ni ddyly ef ddim cyd lladdo y cŵn segur ef, ond perchennog y cŵn segur bieufydd.

Felly'r oedd y gyfraith hely gynt.

DIWEDD.

LIBRARY OF CONGRESS

0 003 125 788 8

